

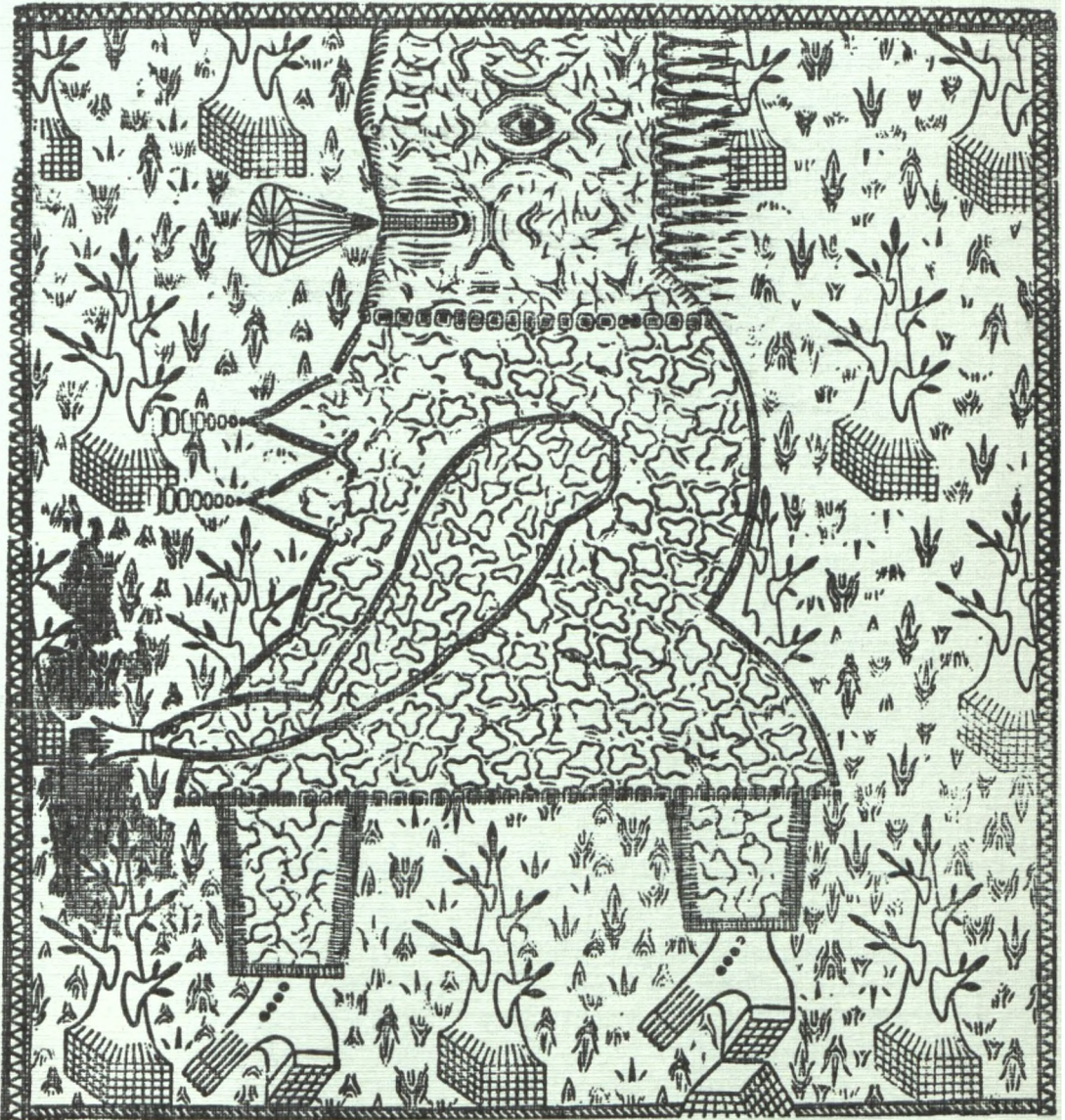
PALÓCFÖLD

PALÓCFÖLD

1985/5.

XIX.

MŰVELŐDÉSPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- 1 Zalán Tibor: Üzenet a Beta Pictoris életeinek, Domb (vers)
3 Kautzky Norbert: Őrizetlenül, Álom-látogatók (vers)
5 Kurucz Gyula: Fény és meleg homály (novella)
11 Dienes Eszter: Áldozatom füstjét (vers)
11 Kollár József: spleen (vers)

VALÓSÁGUNK

- 12 Szepesi József: Telepiek (szocionovella)

- 23 Lőrinczy István: Szász Endre kalendáriuma (vers)
25 Bényei József: Homály, A csalódások ára (vers)

VITA

- 26 Magyar József: Lehet-e a politikában költészet?
29 Csepeli Szabó Béla: A viharhadárnak szállnia kell!

ABLAK

- 35 Ciprusi költők
39 Bálványos Huba: Antonio Stagnoli (tanulmány)

TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

- 44 Kerekes Lajos: Ausztria hatvan éve, A Weimari Köztársaság (Rom-
sics Ignác)

HÍD

- 47 Európa a szomszédban van (Endrődi Szabó Ernő)
51 Szokolczay Lajos: Dunának, Oltnak (Botlik József)

TANULMÁNY

- 53 Simonffy András: Így hinni... (A Gerelyes Endre-portré befejező
része)

E számunk illusztrációs anyagát az idei mátraalmási (Nógrád m.) nemzetközi művésztelep alkotóinak munkáiból válogattuk. A borítón *Gaál József*, a 10. o. *Hibó Tamás*, a 24., 41., 46. oldalon *Antonio Stagnoli* (Olaszország) munkái láthatók.

Üzenet a Beta Pictoris életeinek

(Üjsághír: a Beta Pictoris nevű csillag körül egy hideg porfelhő van, amelynek talán bolygótagja is lehet.)

Ha vagytok – ha éltek – – – s eljöttök ide
ahol már régen nem leszünk mi
ha testetek van s benne szív mellyel
éreztek vagy egy érző gyöngéd szerkezet
amilyen nem lesz már nekünk
ha láttok – szemetek van – – – vagy a világot
magába engedő optikai rendszer
amely már akkorra szemüregünkből az
űrbe szivárog át
ha karotok lesz csápotok fogó szervetek
mely itthagyt mozdulatainkról lágyan
árnyékká porladt a földben
emeljétek föl kopár tájakon felejtett bolyongó
lehelletünk
emeljétek fel sivatagok alá temetett nyughatatlan
emlékeztünket
emeljétek emeljétek föl a lelkeinket hát
érezzétek szíveitekben meleg erőnket megdobbanni
lássatok minket szomorúan vérben és sárban
fölmosolyogva
emeljétek emeljétek emeljétek föl a lelkeinket akkor
és vigyék el arra a másik – – – – – más
csecsemősirástól hangos életet váró Földre

Domb

Ugye én is voltam gyerek
álmomban kitekertem a csirke nyakát
s a baba karját téptem ki
mikor a lány melléhez nyúltam volna
ugye én voltam az
nem csak egy rakás vér verő hús volt
nem csak a szédülés
ahogy pocsolóába csattan kopasz fejem
kis fegyenc öntudatlan századtöltelék
nem csak a sár voltam – – – ugye
mely azóta is fülelmen szárad
nem csak a hold túloldalán remegő
törökméz
fűben elrozsásodó csodafegyver
csövében halállal fakarddal övében
megy előre megveti lábát a dombon
- - - - - de
nem a domb voltam-e csak egykor
melyet gyíkok kígyók csigák laktak
oldalán csalán mindenfajta virág
lehet még szarkaláb –
s alatta nyugodott egy nagy nagy
nagyon nagy halott

Álom-látogatók

Legalább tudnám, mit akart
Hajnalban, négy óra körül
A flusz-papír sátor alatt?
Az öltözőpadra leült,
S míg fölébredtem, ott maradt.

A nyolcas számmal a mezén.
A zakója a fogason.
Az ánti világról mesél,
Bólogatok és hallgatom,
Hogy nem becsülték meg, szegényt.

Zoli bácsinak hívtuk Öt.
A suszterszék már nélküle
Várja a sok, beteg cipőt.
Kopogó-fáradt menete
Fölidézi a temetőt.

Az álom vesztőhelyein
Megsarcolnak az éjszakák.
Fizetek is újra, megint.
Kifoszt a zsémbes uzsorás,
Mint az emlékek odakinn.

Most az Apámat üldözi
A nyugalomból kifelé.
A fájdalom levetkezik,
S az öröm fújja szerteszét
A halál megúnt gönceit.

Hogy mért van így, és hogy van ez?
A válasz semmire se jó,
Ha egyáltalán érdemes
Felkutatni azt a hajót,
Amit a part is elereszt.

Őrizetlenül

Mikor fölémhajoltál, gyanús,
Kipusztult tábor voltam.
Szögesdrót, őrség, smasszerok sehol.
Nincs, miért őrizzenek,
A majdnem összeomló
Magát árkozta meg.
De hallgass erről,
Fészket őrző lomb
A csörtetéskor, körvadászaton.
Zsákmánynak kijelöltek,
Vaktából is utánam lőttek.
Ez úri passzió. Megértem.
De nincs közöm az úrisághoz,
Alantasabb a származásom.
A hajtók fölverték az erdőt,
Pusztult a védett állomány.
A baj, velem, nem itt kezdődött.
Nem is a békési tanyán.
Sokkal előbb, most ez a gond.
Gipszkalodában rohadok.
Nincs számadásom senkivel.
Hogy, mit is gondoltak felőlem,
Legkevésbé sem érdekel.
Én senkihez se csatlakoztam,
A saját pályámon futottam.
Már nyikorogtak az ízületek,
Gyötört a porc, a megveszkekedett.
Történjék bármi, követeltem,
Szolgáljon akárhogy is,
Sántán, bicegve, valahogy.
Most véglegesen elhagyott.
Hogy kínomban káromkodom,
Kérlek, ezért ne haragudj.
Ez a bénaság ismerős,
Ha már így történt, eltűröm,
Hogy felfüggeszzenek,
És csigán lóg a lábam,
Csak hanyattfekve látlak.
Vigyázz, nehogy eltévedj,
Vad bozót nőtt az arcomon.
Így őriztek az évek.
Tagadj le inkább, mosolyod
Jelt ad, követhető.
Én megszoktam a támadást,
Általa élek szabadon.

Fény és meleg homály

Egyre az motoszkált a fejében: „ő fő léscen, te pedig fark léscesz”. A jó és érdemes Gáspár prédikátor mit gondolhatott magában? Ki vagy ni léscen a „fő”? Akkori vagy mai értelemben? És a „fark” – annyira megalázó lenne egy férfiembernek a „farkság”? Ennyi „fark” között? Énnyire akaratlagos, ilyen végleges, hogy ki lesz a „fő” és ki válik „farkká”? Mindig így oszlanak meg az emberi viszonyok? Mindig? Nincs menckvés?

Megrezzent, de a mondat nem jutott el hozzá. Szemben, a cserepekkcl díszített polcok, az aranyozott gerincű könyvsorok alatt selyempapírba csomagolt Seguin konyak. Az otthoni vita, hogy elég-e egy pezsgő vagy ilyen drága itallal kell kivágniuk a rezet. Miért éppen a rezet?

Bébi felcacag – figyelni kell! –, megrázza melírozott, arany haját, a mozdulat csupa báj, könnyedség, csalogatás. Önkéntelen ingerület fut végig rajta – ölelné, de csupán végigsimít a lila mohair ruha ujján, a vas-tag, lány szórón át keresi a bőrt. Gyors, rendreutasító oldalpillantás. Ahogy elkapja a fejét, újra észreveszi maga mögött, a hangulatlámpa fénykörén kívül a halvány, sötét, lélegző foltot. „Luciper”? A „szent szellet”? Ó, hagyjuk Gáspárt, a távolról bearanyozhatót. Az ő korából vajon hová álmodozna vissza? Nem mer hátránézni, kihívás lenne. Kit hívna ki? Kit merne ő kihívni?

A fény a hófehér dohányzóasztalra esik, körülötte átvett lábakra, térdekre: kettő szemben, szürke nadrágban, mellette két gömbölyű fehér harisnyában, s ömellette két kerék, aranyfüstös harisnyában. A fehér lapon poharak csillognak, üvegek, akart vidámság. Orráig ér a pálinka szaga, torka tiltakozóan összeszorul. Miért nem lehet kettesben Bébi-vel? Hiszen ő akarta, hogy jöjjenek. Félelemből a hosszú szombat dél-utántól? Félelemből?

Zoli szabályos, hívogató arca, vidám kék szeme, barátságra ingerlő, mosolygó szája, drótszőrű, fekete haja. Ahányszor látja, mindig jókedv buggyanna fel belőle. És most? Barátokat keresni örökké, olyanokat, akik kiállják kettőjük próbáját – az ő próbája más lenne, ha lehetne. Találkozások, kísérletek, közelítések, s otthon mindig a jeges felmérés, a becsmérlés, a „leírás”. Mások őket hagyják el. Vesszőfutás?

Megint eljut hozzá egy nevetés, kezében megrándul a mohair, elhúzódik tőle a szőr fedte bőr. Ránéznek – figyelni kell. Saját magán nevetett készségesen? Mi ez?

– Látod, Zotya, ha te így reagálnál, csupa öröm lenne az életünk! – rá egy elnéző, oldalra egy szemrehányó pillantás.

Zavartan mosolyog, nem tudja, mit nyelt le.

A tésztás, hideg, megrendíthetetlen madonnaarcból gunyoros tekintet:

– Annyira mégsem lehetnek rabszolgák a tanárok – mondja Zita. –

Mégis feláll a hátamon a pihe, ha arra gondolok: *egy* igazgató, *egy* helyettes, *egy* párttitkár, és körülöttük egy tömbben a lihegők, a helyezkedők. Nálunk megoszlik a hatalom. Igazgatók, osztályok, csoportok, vezérfeleségek, protekciósok, meg a többi. Egy jó családból jövő kezdő szembeköpheti az igazgatót is.

– Nem olyan vésszes az, Zituska – simítja végig egy mosollyal Zoli.
– Az osztályban, az óráin Karcsi mégiscsak független ember, azt ér el, azt valósít meg, amire képes, amit akar. Nem igényli mindenki, hogy mindenütt uralkodjon, kicsim!

– Te csak ne célozgass! Majd ha nem hozod haza a munkát, ha nem pucolsz sunyin az asztalhoz, akkor járjon a szád!

– Légy igazságos, Zituska. Mosogatók, takarítók, viszem mindenüvé a gyerekeket, ha az időm engedi. És jól jön az a különpénz.

– Az jól! – húzódnak szögökbe, élekbe a sima madonnávonások. – Többet hozok haza, mint te! Kereshetnél százszor jobb helyet, több fizetéssel, Zotyikám, de neked odanőtt a feneked a hülye cégedhez!

– Szeretek ott lenni – mosolyodik el Zoli azzal az érinthetetlen békével, amiért olyan nagyon megszerette.

A házsnak induló madonnaarc egy pillanatra megenyhül:

– A hősök! A férfiak!

– Ez se akar feljebb jutni! – mondja látszólag közönyösen, fojtottan Bébi. – Nem lép be, nem mozdítja a száját. Azt hiszi, a tanítványaival megváltja a világot. Vagy magát.

A hatalmas, mézszínű szemek egy pillanatra felé fordulnak, a mézből kicsap egy darázsfullánk, eltalálja – „ez” –, aztán kihuny a tekintet, az érdeklődés. Gyomra összerándul, fölfelé indul a forróság, de elhal, megfullad valahol. Jobb szeme jobb sarkában megint felbukkan, zavaróan ott lapul a sötét, lélegző, néma csomag, az az ember – fékezi és ingerli. Annak nem adnak inni? Mozdítsák már meg, ne lessen, ne lapítson! Megcsomósodik benne a zavar, elszökken az agya mellett, kiböki:

– Ismerd el Bébi, hogy minden „jellemhibám” ellenére kiválóan mosogatók, mosok, takarítok. Megkíméllek a lealacsonyító munkától.

Mintha a levegőbe köpött volna, s aláállt volna. Hirtelen – jobb híján – azt a rejtőzködő, uszító, meleg csomagot gyűlöli a háta mögött. Az indulattól nem mer odanézni. Bébi miatt sem.

– Milyen büszkék és öntudatosak! – vihog Zita.

Bébi hátraveti szép, fürtös fejét, kacag. Zoli a sarok felé kacsint:

– Jó neked, Dóra, téged senki sem szapul!

Feláll az üveggel, kilép a fénykörből. Görcsösen csak a barátját – barátjelöltjét? lesz ebből valami? – követi, félig megfordul – tehát Dórának hívják! –, megbillenti a székét, de ott tornyosul előtte felesége ingerlő mohair ruhája, orrát megüti az ismerős parfüm illata, sajtó vágya gúzsba köti, megzavarja. Ki lehet hátul ez a nő: barátnő, szegény rokon? Miért hallgat? Miért van itt, miért ösztökéli leleplezésekre? Istenem, miért nem lehetnek otthon, kettesben – miért nem lehetnek úgy kettesben... ahogyan nem képesek.

Visszapördül. Zoli már a lemezjátszó mellől kérdezi:

– Mit tegyek fel? Bach? Beethoven? Boney M?

Bébi Beethovent mond, Zita Bachot böki ki. Az előbbi kerül fel,

a tök-ismerős, kopogtatós sors, a kötelező lektúr. Bébi a Boney M-et szereti, Zitának mi lehet a kedvence? Ki mit szerethet – kit szerethet – valójában?

Megint négyen, zenével, udvariasan a fénykörben. Hátul... Doris? Bea? Hogy hívják? Zavartalanul szemlélheti őket. A hát, a tartás árulkodóbb, vagy az arc? A hanghordozás önmagában is elég?

Vele szemben Zita lila selyem jersey ruhában, mélyzöld fa nyakláncal. Manapság minden drága ruha lila. A mohair drágább. Lám, mégis megtanulta az anyagok nevét. A kisgyermek az autómárkákat tanulja meg leghamarább. A mohair jobban kiemeli a pici, büszke, rendíthetetlen, hegyes melleket. Hiabavalóvá válik a kezed, mindig keblek után áhítozhatsz, azután, ami a tiéd, s mégsem az. Miért is, kinek is lennének nagyobbak – húzza össze gyomrát a görcs. Vele szemben izmos, széles vállak, még az elhízás előtt, ruganyos, nehéz tányérmelleket rajzol ki a jersey, de egyben árulkodik a csípővel egybenövő, erős derékről. Kemény, feszes nő. Mennyire más Bébi hajlékony, nyúlánk teste, szépen kerckedő csípeje. (Lám, a kultúra ilyen magas „szintjén” mindenki képes hangsúlyozni az előnyeit. És a gyengéit? Ahhoz gyengék?) Hirtelen a lány bőrt elfedő lány szőr után nyúl, megszorítja Bébi karját – halvány, nyugtázó társasági mosolyintás a válasz. Visszarántja a kezét. Hiszen tudja: senki semmit ne lásson az ő kapcsolatukból. Csak az egyetértést. És a vakok? Hátról, a heverőről vajon látszik? Mit látnak magukból a résztvevők – nincs tükör?

Egy erősebb hangra megrezzen:

– Persze, hogy ott maradok. Én előttem nincs bezárva fölfelé az út, mint Zotya előtt!

– Fiatal az osztályvezetőm, nem ölhetem meg, Zituska. Az én koromban ez nagyon rendes beosztás. Ha te fölfelé ivelsz, az elég nekünk, nem? Neked van a legtöbb pontod a csoportban, igazán mindenki elismer!

– Kinek lenne több, hiszen én vagyok a csoportvezető! Csak az a rohadt utánajárás, az udvarlás, hogy idézzenek tőlem, cserébe én is idézek, mert az mind pont; összeollózni mindenféle cikket, mert az is pont, barátsági gyűlést szervezni, mert az is beszámít! Az embernek kifordul a bele!

– Csináld meg a kandidátusidat, kedvesem.

– Mellettetek?! Ki ad nekem pontot a két gyerekre, meg rád? – torzul el hirtelen minden madonnávonás.

– Ó, a gyerekek tényleg nem pontok, ők a tiszta örömet jelentik!

– Neked! Gügyöghetsz velük!

– Nem baj az – mosolyog Zoli és álmódzóvá válik a tekintete.

– Nektek van igazatok! – bökö rájuk Zita. – Szabadon éltek!

Bébi tekintete halántékon csapja. Érzi, a melléig elvörösödik. Már jön is a hűvös hang ostorcsapása az arcára, minden szóval keresztbe, kasba.

– A reklámszakmában egyet megtanul az ember: a föltétlen nyugalmat, biztonságot, önuralmat. Aki ideges, elárulja az alárendeltségét.

Zoli készségesen mosolyog Bébire, látszik, hogy képtelen kivonni magát a hatása alól. Gondolatai mintha távol, a szemfenekén vagy még messzebb futkároznának. Zita keskeny, éles ajkát hirtelen többször megnyalintja, figyel.

– Tudják, hogy kevés a hely és tőlem függ: ki, mikor, milyen helyre kerül. Török magukat, próbálnak megvesztegetni, meg kivasztalt bájgúnárokat is küldözgetnek hozzám, abban a reményben, hogy egy férfi valami lehet előttem. Undorító és neveltséges. Én döntök és kész.

Megint fellökődik a gyomra, s mielőtt meggondolhatná magát – hiszen hátulról figyelik, ellenőrzik! – kiböki:

– Mi valami, ki valaki *előttem*, Bébi! Ha már melletted nem lehet.

– Lelombozol, Murkó!

Meggörnyed, kínjában a szőnyegpadlón kotorász. Murkó! Ezt nem lett volna szabad, ezt nem! A „becenév”, ami ellen négy éve tiltakozik! A neve, amit négy éve visel. Tiltakozik a neve ellen?! Gyűri, gyurkolja ujjja között a keksz apró törmelékét, beledobja a hamutartóba.

– Murkó? – kacag Zita. – Így hívod? Muris!

A szomszéd szobából felcsattanó sírás megmenti – haladékat ad. Megmozdul a kilincs, kinyílik az ajtó, felsőtestét előredöntve anyja ölébe rohan a kislány, erőltetett könnyek szakadnak a szeméből, szájából ömlik a kiszámított panasz:

– Ajukszolimegütööö!!

Zita elérzékenyülten tenyerébe fogja a száraz könnyeket, nehogy folt essék a ruháján, arca torzulni kezd, ugrásra kész indulat tolul a szeme, a szája köré.

Az idősebbik fiúcska rémülten feszül az ajtó keretében:

– Odajött hozzám és belém harapott! Nem én kezdtem! Apuka, nem én kezdtem! – rebegi kitágult szemmel. – Apuka!! – ordít, mert látja, hogy az asszony a férfi ölébe löki a kislányt, felugrik, nekiront. Vastag, erős ujjai ráfeszülnek a gyerek karjára, hogy körülöttük elfehéredik a bőr. Jobb karja – közben a gyermek üvölteni kezd – kilendül, lecsap és az ütések ritmusára kiabál:

– Hát te *nem* értesz a szóból?! Nem *meg*mondtam, hogy *ne* bántsd a kishúgodat?! *Nem* tanulod meg *vége*re?! Neked *sem*mi verés *nem elég*?!

A félreccsapdosott gyermekarcon nyál fröccsen szét, a száj tátva, de a rémülettől nem jön ki hang a torkon, féloldalt lóg a levegőben, hogy a pofonok mindig pontosan találjanak, a védekező kis kar vakon tapogat könyörületért. A hátulról még inkább egy tömbből építettebb, súlyos, lilá test mögött a levegőbe rándul a gyerek és eltűnik a sötét szobában. Zoli már áll, bámul, bénán tartja a kislányt, utánuk siet. Belülről hallatszik:

– Zituska, mindig ezt a gyereket püföled!

– Tanulja meg! Csukd be az ajtót!

A félsötétből behajlik, kifehéredik az ajtóábla, elnyeli a hangokat. Hirtelen kirajzolódik rajta egy női test. Test? Test a ruha körvonala, a lábak harisnyában, cipősarokban? Test a ruhaborítékon átütő meleg? Eltűnik az is. Eltűnékeny.

– A haverod, meg a családja! Gyönyörű! – üti meg a fülét Bébi hideg hangja.

Hallgat. Ezek sem lesznek jók. Kik lennének jók? Mi az, hogy jó – önekik? Öneki? Nem tudja már? Milyen lehetne, ha csak *úgy* eljönnének, itt lennének, ha nem szemrevételezni, ítélkezni jönnének. Elfáradt? Akar még keresni? Van miért? Kinek? Amikor kettesben sem lehetnek? Szeme előtt elmosódnak az arcok, a leírtak, a leminősítettek. Az a szür-

ke rakott szoknya tűnik fel izgalmas oldalt-libbenésével, a megsejthető, karcú csípő, a néma derék, a sokat bíró, egyencs vállak és az a hallgatás. Mit rejt ez a hallgatás – az ő megszegyenyülésén túl? – Hogyan lehetne a közelébe férközni? Megkérdezni? Életünk hirtelen jelentőssé vált tüköre? A „fő” és a „fark” véglegesült rendjében? Véglegesült?

Nem mer Bébire nézni, lesúnyja a fejét a feltámadó kíváncsiságtól. Felugrik, gyorsan Corellire cseréli a kitartóan kopogó sorsot. Lehalkítja, hogy csak kevesen hallják meg.

Kijön Zoli, azután Zita. Arcukon újabb bizonyítékok Bébi kezében. Zoli így is kedves neki. Hiába. Hiába várja a harmadikat.

A konyhából szendvicsek kerülnek az asztalra. Ég a gyomra az utálatos pálinkától. A pirítóson fekete szélű gomba, sonka, tojás, sajtreszelék – menedék az elmaradt beszélgetés elől. Továbbra sem nyílik az ajtó, de ő már úgy fészkelődött, hogy oldalt talán rálát a rejtékhelyre az ágyon. Érzékeibe szúr ugyan a mohairt döfő két hegyes bimbó, belevág a kétféle várakozásba. Úgyis későn jutnak haza, túl késő lesz. Bébi himzett hálóinget húz, s ő egyedül marad. Az ő baja. Egyedül néz szembe a sötétség.

– Olyan nagy baj az, ha a gyerekek bejönnek? – mondja Zoli most egy kicsit dacosan. – Ugye nem zavar benneteket?

– Mit vársz tőlük? Mondják azt, hogy direkt aranyos a bőgésük, a verekedésük? Ugyan, Zotya!

Valamit mondanak, de ő már az ajtóra tapad. A keretben sötét csend és az a karcú, néma test a sejtelmesen, lazán lengő szürke szoknyával. A szóltan mellkason két telt, kicsi mell néz kétfelé, a nem lila pulóver ujjából vékony kecses karok, finom csuklók, érzékeny ujjak tétovázanak. A pillanatnyi megtorpanásban a gyermekszagú, megbékélt szoba és a másik, szögletes hangulat között mégis mindennél többet mond a hatalmas, dióbarna szemekből áradó béke, meleg és nyugalom.

– Csak Dóra tud velük banni! – sóhajtja Zoli.

Dóra! Dóra! Dóra! Dóra elhalad mellette, hátramegy, a helyére. Mégsem volt elég a székfordulat, s ő moccanna is tovább, de megriad Bébi éles tekintetétől. Tehát figyelte.

– A szívem szakad meg, ahányszor munkát hozok haza, hiszen tőlük veszem el az időt! – panaszolja Zoli. – Nem tudjátok, mekkora öröm megfogni az egészséges, izmos kis testüket, beszívni az illatukat. Az életem minden percét velük tölténem!

– Elég az ömlengésből, Zotya! Bébiék okosak, nekik nincs gyerekük! Nem kíváncsiak a nyöszörgéseidre!

– Jaj, a gyereknél nincs szebb!

– Hagyd már békén őket! – förmed rá Zita. – Azt sem tudod, hogy nem sikerül nekik vagy nem akarnak!

– Akarunk! – jajdul fel, de már bánja is.

– Ha akarnánk, nem rajtam múlna! – szisszen Bébi. – Én megvizsgáltattam magam!

– Bébi, de hiszen!...

– Minden megtörtént! Rajtam nem múlhat!

Megnémul a szégyentől. Úgy ézi, megnyílik alatta a föld, leveti magáról a fotel és ő zuhan, zuhan lefelé a bizonytalanságba. Akár egy vérzomjas ragadozó, követi, csipi, marja a féligazság, az, ami eddig el-

viselhetővé tette az életét, az életüket: hogy nem tudják, kin múlik. Zuhan, zuhan Bébi csábító, üvegszilánkos hüvelyének kifürkészhetetlen, vonzó, elemésztő, uralkodó melegébe, ahol neki nincs, nincs már egy szava sem. Bezárja a sötét, és a lila mohair fölött, a mézszínű, kifagyó szemekből bármikor, bármiféleképpen kicsapó szó-ostor fenyegeti. Döbbenet néz a hideg, parancsoló tekintetbe.

Zoli kezükbe adja a poharakat:

– Te sohasem iszol, Bébi? – kérdezi.

– Nagyon ritkán. Valakinek kell vezetni, ha a másik vedel.

– Legalább valamire jó vagy! – csap ki belőle, mint az okádék. Olyan is utána a szája. Lám, nem sikerült benn tartani, lám, nem sikerült. Köldökétől fölfelé gyűrűzik benne a szégyen és a félelem. Már majdnem mindegy. Hátranéz hát a sötét alak felé a heverőn, ökölbe szorítja a kezét. Kihallgatta ez a homályos, meleg valami. Felugrik, a végére megy, erőlködik.

Kacagásra tér vissza. Ellene fordultak, míg oda volt?! Zoli mesél – nem, ő nem árulhatta el. Leül, rágyújt. Nem iszik többet. Rágja az ajkát, azzal senkinek nem árt. Megízleli a vért – miért, miért?

– Persze, morgunk, elégedetlenkedünk – mondja Zoli –, de azért nézünk körül. Nagyjából harmincöt és negyven év között vagyunk, mind elég rendes beosztásban. Megbízhatnak bennünk.

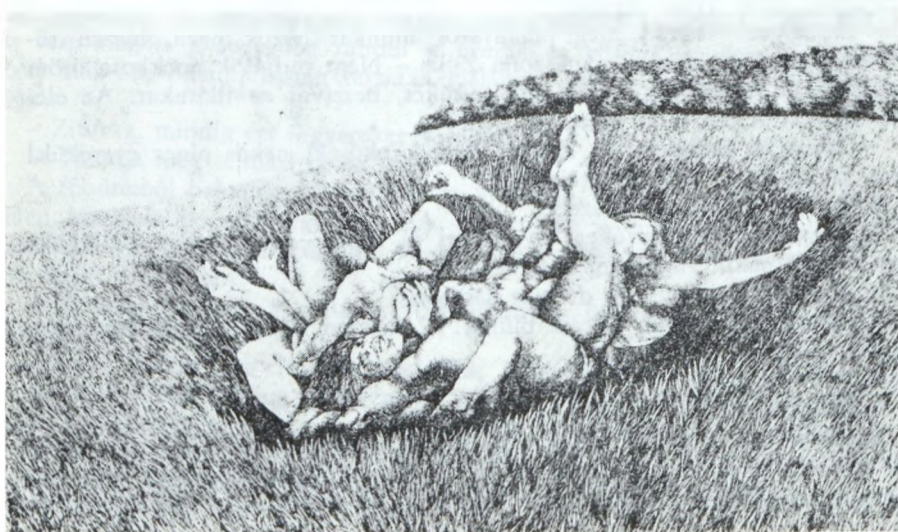
– Karcsi csak tanár – veti közbe Bébi.

– Az vagyok – mondja nyugodtan, szomorúan. – De hát ez neked úgy sem mond semmit.

Hirtelen elfordítja a székét, egyenesen a sötét folt felé fordul:

– Mondd Dóra, te mivel foglalkozol? Mit csinálsz azon túl, hogy végignézed a miénkhez hasonló kínlódásokat, agóniákat?

Nyomasztó szégyennel gondolt erre az estére. Annyira, hogy hamar kiesett az emlékezetéből. Évekkel később, amikor párját faggatta a részletekről. Dóra csak megsimogatta és mosolyogva ingatta a fejét.

DIENES ESZTER

Áldozatom füstjét

Fiamnak

Visellek magamban
– önsúlyát a kő –
szentséges szüzanyám
ellep az idő.

Hordozlak, cipellek
– zsoldom oly kevés –
Európa táján,
Szentmiklós terén.

Áldozatom füstjét
kimossa a szél,
teregetem léptem
koponyák hegyén.

Hordozlak, visellek,
mégis elszaladsz,
Európa fölött
játékos a nap.

KOLLÁR JÓZSEF

spleen

napjaim farán vagyok csinos kelés
ha huppannak velem örülten fájok
próbálok szambázní míg célt találok
míg nem hajít el mint unt angyalt az ég

érgörcsben lubickol fejemben az ész
sikollyá aláz egy őszi végi álom
szürke tereken szövök már magányom
s a párkák tudják a tört sors is egész

persze lehetne gyermekként kacagó
e szonettbe zárt ősrégi hangulat
de saját halálunk végképp megható

az ember játszik és önmagán mulat
van hogy jókedve szárnyaló hintaló
és van hogy úgy érzi szövetként szakad

VALÓSÁGUNK

SZEPESI JÓZSEF

Telepiek

A telep felszámolását – mint mindenütt az országban – Salgótarjánban is a Politikai Bizottság 1961. június 20-i határozata tette lehetővé, mely a cigány lakosság helyzetének javításával kapcsolatos, egyes feladatokról szólt. A határozat rendelkező részének első pontja deklarálta, hogy „fokozatosan el kell érni, hogy a cigányok a lakosság többi részétől nem elkülönülten, állandó lakhelyen települjenek, állandó munkához jussanak, egészségügyi körülményeik javuljanak és emelkedjék kulturális színvonaluk... A tanácsok szorgalmazzák és segítsék megfelelő kutak és árnyékszékek létesítését a telepeken.”

A salgótarjáni „cigányhegy” (így nevezték a telepet) ez idő tájt különös látványt nyújtott. A földhözragadt vályogkalyibák kátránypapír fedelét rühesre perzselte a nap, a viskók közti szűk térségekben dongó nagyságú döglegyek nyüzsögtek, s kóbor kutyák és macskák marakodtak a nyomor végtermékein. E környezetben annál szembetűnőbb és meghökkentőbb volt a „cimbalomművész” Kupakos putriján egy tábla, amelyen a következő, tárgyilagos megállapítás volt olvasható: TISZTA UDVAR, RENDES HÁZ. A tanács illetékesei búskomor képpel jártak házról házra a telepen, Kupakos portájához érve azonban majdnem nevetögörcsöt kaptak valamennyien. Az „urak” láttán Kupakos, kissé meglepetten, lepöccintett rongyos könyökvédőjéről egy poloskát, majd gyorsan játszani kezdte a Rákóczi-indulót. Szentül meg volt győződve ugyanis arról, hogy a városi urakat kizárólag az ő művészszenialitásának híre csalta a telepre. Az igazság azonban az volt, amit vézna felesége, Margitka már sejtett, éppen ezért felkapta a valaha kék zománcos, horpadt ivóvödröt, a „rocskát”, s az udvaron „iskolázó” gyerekek közé locsantotta belőle a vizet. Ez a játék ebben az időben igen népszerű volt a telepi gyerekek között. A földbe karcolt iskola nyolc négyzetet egy darab pala vagy cserép spiccelésével, féllábon végigcsoszoghatták nap mint nap ezek a „tanulók”, egyetlen tantárgy az ügyesség volt, s ebből jelesre vizsgáztak valamennyien.

– Csak nem akarsz ezen a szent napon szederszedéssel bepiszkolni a kezdet? – kérdezte mély megrökönyödést színelve Kupakos. – S tettetett kétségbeeséssel a városi emberekhez fordult.

– Uraim, kérem, világosítsák fel ezt a szerencsétlent, mondják ki kérem, hogy mától megváltozik az életünk...

Ekkor hangzott fel Tróger és Kaka kánonvinnyogása az udvaron.

– Tróger fiam, Kaka fiam, már megint szégyent hoztatok kétszeres Kossuthdíjas apátokra.

Mert a rögeszméje az volt, hogy nála nagyobb művészt még nem hordott há-

tán a földkerékség. Ennek ellenére, egyetlen banda sem fogadta be, felesége, Margitka tartotta el a családot, nyáron csipkézésből, gombázásból, télen haldázásból, akár a legtöbb cigányasszony a telepen. Mert a cigány férfiak nagy része ebben az időben még ősi kiváltságokat élvezett, legtöbbjük dolga a kártyázáson és ivászaton túl, csupán a gyerekcsinálás, valamint az asszonyverés „nemes cselekedeteiből” állt.

– A varnyúk mérjék fel a belemmel a határt, ha ennek a cigányembernek egy csöpp esze is van – mondja Margitka egykedvűen. És szedertövis-karmolta karján a kopott vödörrel elballagott a medence felé.

A medence a cigánytelepen túl, egy nagy, szabálytalan mélyedés volt, közepén keskeny patak szelte ketté: A patak egy ráccsal elzárt kanálisba csorgott. A medencében két futballpálya volt: egy kisebb a gyerekeké, s egy nagyobb a cigány férfiaké. Ezek a pályák kora regeltől késő délutánig parázs csaták és hangos viták színterei voltak. Szemben a csupas, zöld dombon, amit egyszerűen „gyepnek” neveztek, általában a lányok és az öregasszonyok üldögéltek. Tavolabb, a fenyves és akácok találkozásánál terültek el a gazdag szederlelő helyek. Ide igyekezett Margitka a többi cigányasszony társaságában.

Karádi, az egyik legocsmányabb hangú valamennyi közt, éppen „szájából etette” Bacskait, a szederkereskedőt, aki – szerinte – mindig átveri az ügyfeleket. A medence szélén jártak, szemétkupacokat és méregzöld disznóürülékeket kerülgetve. A sekély patakban egy oszlásnak indult macskadög körül kövér ebihalak nyüzsögtek.

– Kint jártak ma a tanácstól – szólt Margitka a többiekhez. – Le fogják bontani a cigánytelepet.

– Azt mondják, valami iskolát vagy szanatóriumot akarnak építeni a helyére – mondta hitetlenkedve Katyi Rózsi.

– Asszonyok, csak nem a Sánta Lajos keze van a dologban? – kérdezte izgatottan Panni néni.

– Az bizony lehet – kapott a szón a kotnyeles Dilini –, mert az uram, a Kalina Lajos mesélte, hogy ez a Sánta bement egyszer a tanácsra és azt mondta, adjanak neki egymillió forintot, meg egy fekete Volgát és ő megoldja a „cigánykérdést”.

– De sokat tudtok – szólt közbe a Kártyás Búvárné, miközben szétvetett lábakkal megállt és egy csokor lósóskát kutyafuttában megpermetezett. – Az Isten vegye el az erőmet, ha nem bolondok vagytok valamennyien. S miután ráncos, bő szoknyáját egy gyors, markoló mozdulattal néhányszor vaskos ágyéka alá gyűrte, durrantott párat nyomatékosan. A lósóskák kókadtan tűrték gyalázatukat.

Eközben a medence közepéhez értek. A nagy pályán izmos, félmeztelen suhancok rúgták a pöttyös gumilabdát. A szurkolók – jórészt maszatos kis kölykök – kórusban biztatták kedvenceiket.

Tangós, a nem cigány csatár – aki egyébként itt született és nőtt fel a telepen, így társaitól csak külsőleg különbözött –, elég rossz formában volt. Társai felváltva „etetgették”, tiki-takiztak” vele, „dekázgattak” az orra előtt, „kötényt” adtak neki.

Anyja, Panni néni, ezt látva, kissé lemaradt a cigányasszonyoktól és önéretes hangon így kiáltott a magzatára:

– Te gyerek, mit szaladgálsz a labda után, nem látod, hogy nem adják oda?! Gyere haza – kiabált újra a fiának –, veszek én neked tíz labdát is, ha kell...!

A szurkolótábor hangos hahotába kezdett.

– Csak a kezem közé kaphatnám valamelyikötöket – tördelte sóváran ekcémás ujjait –, úgy elverném, hogy markában vinné haza a valagát.

No hiszen, több se kellett a vidám porontyoknak, akikről falra hányt borsóként pergett le ez a fenyegetés. Fürgén, könnyű port kavarva, körbetáncolták a nehéz mozgású, terebélyes némbert, miközben szörnyű hangon a következő csúfondáros kis nótát énekeltek: „Búvár a víz alatt, / hozzál nekem kis hatal...”

A nótának Dartvás tompa puffanása vetett véget, aki egy tchénlepcény jóvoltából, nagyot vágódott a kör közepén. „Jaj, de csúszik ez a babánhéj...” – váltottak ritmust rögtön a gyerekek.

Hogy hogyan került a pajkos gyerekek közé, talán ő maga sem tudta. Nem is érdekelte. Tény, hogy Dartvásnak, a „szavalóművésznek” és „táncdalénekesnek”, akit csecsmőkorában fejrejtett a nagymamája, ez a kis baleset gyökeresen megváltoztatta az életét. Először felült és a bibliai Betlehemről kezdett deklamálni, akár egy plébános, később kijelentette, hogy pompásan érzi magát a „természet lágy ölén”. Egy óra múlva pedig megszöktette Tarka Lepke lányát, a bajuszos Matilkát, s a Kadajcsik kamrájában, térdén állva, a következő választékos bókokkal árasztotta el:

– Fekete gyöngyszem. Te kincs. Ilyen a patikában sincs. Úgy vágyom csódot, mint forró sivatag homokja a hús forrás vizét...

A bajuszos Matilka azonban, mivel észrevette az arasznyira tárt ajtó résén keresztül leskelődő Kadajcsikot, ilyen szavakkal próbálta lehűteni felhevült kedvesét:

– Nyald meg ezt a költő izémet, maradj már veszteg, legalább addig, amíg besötétedik.

Ennek ellenére, néhány év múlva szült neki egy egészséges fiút, akit – mivel éppen a *Monte Cristo grófja* című filmet játszották a moziban –, az előkelő hangzású Edmont névre kereszteltek.

Ekkorra a cigányhegyen megváltozott az élet; a putrik egy részét földig romboltatta a tanács, s lakóit, mint gyommagvakat a szél, szétszórta a város különböző pontjain. Így még embertelenebb külsőt öltött a telep. A cigányhegy szanalását ugyanis félbehagyták, mert megszületett az egész városra kiterjedő, ez irányú programtervezet.

Minderről persze mit sem tudtak a cigányok. Jano, a híres öreg remete, akinek különös, merész fantáziájú festményei néhány év múlva ámulatba ejtették a tiszta és művelt Európát, kormos búrójú, kanócos petróleumlámpa mellett, korhadó küszöbre kuporogva, talán épp’ ebben az időben írta (történetesen levélben) egyebek között a következőket: „Ez a telep, amelyen lakok, cigányhegy néven van elismerve. Most a város újjáépítésekor, papíron már meg van semmisítve, s az utóbbi idők folyamán egy részét le is bontották. A telepen maradt több tucat putri – az egyikében én lakok. El lehet képzelni, hogy itt most mi van. Az van, hogy az összedőlt vályogfal-maradványok romjai között minden elképzelhető, a cigányélet hanyagságának, rendtelenségének minden hulladékja, szemetje, szennye, szennyvize, sőt ürülke is a romok közé van szórva, öntve. A romok és viskók között bűz terjeng. Ilyen környezetben fehér öltözetet viselni, szerintem – bűn... (Jano a levelet egy »steril« doktornőnek írta.) Azt is elmondhatom, hogy a fehér inget, vagy bármilyen ruhadarabot, ami fehér volt, soha nem szerettem, nem is viseltem...”

Amikor ezekhez a sorokhoz ért, kedvenc macskája, Etye, vézna vállára ugrott, s korholó hangon az öreg fülébe dorombolt.

Jano a telep romlásán nem kesergett – mint mondta. Valami nosztalgikus delej azonban folyton visszaráncigálta lelkénél fogva a múltba. Emlékképein a telep apró, különböző színűre meszelt házikókból, itt-ott kis kertből és tisztára söpört, tenyérnyi udvarokból állt. Régebben – így emlékezett – karácsonykor, húsvétkor és május elsején a cigányasszonyok mindig sárgára színezített agyaggal mázolták le belül a kunyhók döngölt földfelületét; ez új, üdőbb külsőt kölcsönzött lakóiknak is.

Egy dologra azonban nem szívesen emlékezett: a szénbányatelep palahányójára, ahol a legtöbb cigány (vele együtt) téltől tavaszig a kenyérét kereste. Pedig a zsák alatt görnyedő sáros-bocskoros árnyak onnan cipelték háton a jövőt, félmázsánként, potom tizenöt forintért. Ebből éltek és tartották el családjaikat hosszú éveken keresztül. Mégsem gondolt szívesen a „haldázókra”, a hajnali rongyos kísértetekre, akik a derekuk köré csavart durva kötelekkel, mint nagy hurkás hernyók, araszoltak a meddőrakás oldalán. Mindezekre mégis jól emlékezett.

Gyakran és szívesen kószáltam a telepen. Gyakran meglátogattam Janót is, az öreg remetét. Ezt rajtam kívül csak kevesen tehették.

– Hidd meg nekem – szokta mondogatni –, a cigányt még egy társadalom sem vette emberszámba. Attól, hogy munkát, meg lakást adnak neki, még nem lesz ember a cigány. A cigány cigány volt mindig, és az is marad, amíg világ a világ.

A cigányhegy történetét és az ott élő családokat nála jobban nem ismerte senki. Őtöle tudom, hogy a régi, messzi időkben, valamikor a múlt század vége táján telepedett le itt először néhány cigány zenészcsalád, köztük apja is, aki később a Magyar Királyi Katonazenekar karnagyí egyenruháját is magára ölthette.

– Hidd meg nekem, nagy dolog volt ez akkor – mondogatta büszkén. – De ne azt hidd ám – tette hozzá tüstént –, hogy ez valami egyenrangúságot is jelentett. A helyzet az volt, hogy a tiszt urak nagyon szerettek mulatni, s ez abban az időben elképzelhetetlen volt cigányzene nélkül. A cigányzenészt tehát ilyen formában megbecsülték, de a szemükben nem személy, hanem felcícomázott szükségleti tárgy maradt továbbra is.

– Az első világháborúban, úgy tudom, néhány cigányzenészt mégis leszereltek – jegyeztem meg bátortalanul.

– Volt ilyen is – felelte ingerülten. – De ne gondold, hogy ez valamiféle humanus, emberbaráti gesztus volt a cigányok felé. Nem az ember, a tárgy érdekelte őket.

A felszabadulás után az egész országban megváltozott az élet. Csak a cigányság élete maradt az ősi, természetében és eszközeiben egyaránt, egészen a hatvanas évekig.

Amikor is: megszólaltak a szirénák, s a hajnali szennyes, ködgyás telep friss, csípős hűgyszagot bocsátott az Amo-szappan illatú világra. A putrik mélyén füstös mécsesek és petróleumlámpák kísértetlángjai mellett borzas üstökű árnyak vakaróztak; szabálytalan, szeszélyes mozgásritmusukhoz egy-egy süvöltő fals bélgázfütty szolgáltatata a zenét.

Némelyek szájukban langyosított vízzel kimosták szemükből a csipát, mások még azt sem. Zsebükben újságpapírba csavart zsíros kenyérral indultak az új embert (és új problémákat) formáló lehetőségek felé. Mert e lehetőségek

ekkortájt már egyre inkább várták őket a bányák mélyén, a gyárak melegüzemeiben és az építkezések kubiksáncain. Csak az egészségtelen putrik nem akartak összeomlani sehogyan sem a telepen.

Sokan idegenkedtek, s féltek is az „új világtól”, ezért egy agitációs munkacsoport alakult talpraesett cigányokból. A csoport tagjai régebbi munkások, tanácsstagok voltak, olyan személyek, akikre – a hivatalos szervek szerint – felnézhetek a telepi emberek. Ők lettek hivatva (hivatalosan) átnevelni a cigányságot. Már most csak az volt a kérdés, hogyan fogjanak a feladathoz. Nemrégiben (rövid ideig) működött a telepen egy cigányklub, először azt akarták újból beindítani, a helyiségben azonban – mivel az eső elmosta a házat –, Bota Tibi lakott a családjával; s ez bizony elég nagy probléma volt, mivel akárhányszor felkeresték ez ügyben az illetékesek, Tibi csak angolul vagy franciául volt hajlandó tárgyalni velük... „Tözsonozoföa” – körülbelül így és ennyit beszélt franciául, angolul pedig: „Canyon döl oro”. Így egy idő után le kellett mondaniuk a cigányklubról, jobb híján vékony, szürke brosrúrákkal, s a brosrúrákhoz illő merev ábrázattal járták tovább a telepet.

Dratvás, miután a pap (állítólag) nem volt hajlandó megkeresztelni romantikus neve miatt a gyermeket, az új kor szellemének megfelelően, névadó ünnepséget rendezett. Az ünnepségre, ősi szokás szerint, nem hívtak „direktvendégeket”, aki arra járt, s kedve volt hozzá, nyugodtan betérhetett.

Pulyag, a süket „kocaprimás”, mint mindig, most is elsőnek érkezett, de mivel még nem volt kinek muzsikálni, szegre akasztotta a hegedűt. S ez lett a veszte. Mármint az ócska hegedűnek, ami a putri döngölt földpadlóján vinnyantva egyet, rípiytára tört. Pulyag ugyanis nem csak süket volt, hanem egy kicsit vak is. Nem csoda hát, ha szögnek nézte a falon a legyet. Nem sokkal később, a közben meggyült vendégeknek, Dratvás éppen a *Citrom ízű banán*... kezdetű, népszerű slágerre kezdte énekelni – miközben Pulyag törött gerincű hangszerét siratta –, amikor Kuhár félmeztelenül, lyukas svájcisapkában, meztláb, zord gatyaszárában jókora *himingával*, mint sörtés haragú mennykő csapódott az ünneplők közé. Sötét, üres tekintetével feleségét, a ferelmes szájú Karádit kereste.

– Asszony, a gyerekeid már megint gombfociznak valahol a szememmel – dörögte furcsa orrhangon az oldalbordája felé –, de ha összecarcolgatják, vagy ne adj’ isten, elcserélik valami üveggolyóért, mint a múltkor, vakuljak meg a másik szememre is, ha meg nem fojtom valamelyiket! Hányszor a szájukba rágtam – ordította eszeveszetteen –, hogy nem játékszer a szemem! De hát a te majmaidnak beszélhet az ember, olyan hülyék, akár csak te, ragadj össze velük!

Karádi, mint akit vipera mart meg, szökött talpra e szavak hallatára.

– Nyald meg ezt az élénk, éles, erős, piros véremet – hörögte majdnem patetikusan. – Hát minek teszed ki minden este a kredencre? Most mehetsz megint az esztékába, írtni egy másikat!

– Karádi, ne bénuljon meg a nyelved, még meg nem monddod, hova lett a szemem!

– Hova lett, azt kérded? – csapott a combjára emez és gúnyosan felnyerített. – Hát tudd meg, hogy ma reggel a Gabika selyemcukornak nézte és lenyelte...!

Kuhár, mint akit főbekólintottak, nyögve leroskadt Pulyag törött hegedűje mellé a fal tövébe, s szinte eszelősen mormolta maga elé:

– Istenkém, add, hogy kiszarja az a gyerek a szemem.

Mint később kiderült, az Isten ezt megadta. Csakhogy ez a szem már nem volt Kuhár igazi szeme. A színét és a szagát illetően, legalábbis nem. Igaz, a szag később elillant, a sajátos, savós, matt színezetet azonban, amit a gyomor- nedvben és a béltekervények labirintusában nyert, örökre megőrizte. De ezzel nem sokat törődött Kuhár, immár megbékélten, fenékig ürített ő is egy pálinkával teli, csorba szájú kávéspoharat az újszülött kis Edmont egészségére, aki a helyiség egyetlen, durva deszkából tákolt, zsákokkal letakart, rozoga fekhelyén vonyított.

A cigányhegy megbolydult, zavaros, összekuszált életrendjére mi sem volt jellemzőbb, mint hogy a keresztlővel egyidőben, néhány putrival odább, mi jó páran, az öreg Piro holtteste mellett virrasztottunk, aki az előző éjszaka akasztotta fel magát.

A cigányoknál, ha valaki meghal, átvirrasztják az éjszakát. Furcsa, régi szokás ez, az ősök hagyománya. Rokonok, barátok, ismerősök (gyakran idegenek is) vendégei a gyászoló családnak. Csoportokba verődve beszélgetnek ismert, sokszínű nyelvükön és néha isznak egyet a megboldogult tiszteletére. Különféle történetek tudói bizarr mesékbe kezdenek. Megelevenedik a múlt. Füstös szagú, rongyos gúnyában koldul a purdé képzelet. Am a bor fogytán, kigyuladnak az arcok, vérbőszenvédély ég a tekintetekben. Valaki sikamlós történetbe kezd és elpirulnak a lányok, karcsú derekak köré erős karok fonódnak. S a távozó lélek szomorú népe reggelre elfelejti a halált.

Így történt most is, noha a megboldogult fia megpróbálta rendre utasítani a mind vidámabb társaságot. Próbálkozása eredménytelen maradt: a mámor profán kis ördögei rakoncátlankodni kezdtek a szemekben.

Pulyag, a süket kocaprímás, aki Dratvás keresztlőjéből csöppent a virrasztóba, hóna alatt a rokkant hegedűvel, kopott nagykabátjában, már jó ideje didergett a csikolábú masina előtt – a gyászolók ezen mulattak. Az öntöttvas kályhát ugyanis izzásig hevítette a haldai sifer, olyannyira, hogy Pulyag kabátja lassan füstölni kezdett. Pulyag azonban rendületlenül tovább didergett füstölgő nagykabátban is.

– More – figyelmeztették többen is a szerencsétlent –, még meggyullad rajtad a kabát.

Pulyag, mivel nagyot hallott, nem fogta fel a hozzá intézett szavak értelmét, illetve egészen másképp értelmezte azokat, ezért így válaszolt a figyelmeztetésekre:

– Most ettem, nem vagyok éhes.

Mivel azonban tovább szekírozták, sőt, valaki el is tuszkolta a kályha mellől, végül már nem állt ellen az „unszolásnak”.

– Jól van no – mondta –, ha már ennyire kínálgattok, ezek egy kicsit abból a szalonnából.

Azzal leült az asztal mellé, az egyetlen csorba tányért maga elé húzta a fél oldal avas szalonnával, s mielőtt bárki észbekapott volna, pár pillanat alatt, bőrröstől bekebelezte az egészet.

Elsőként Uzsú, a Tarka Malac tért magához. Életében talán először, lekapta fejről a zsíros, megállapíthatatlan színű svájcisapkát, s dühösen a sarokba hajította. Am mielőtt szózatot intézhetett volna a legocsmányább állatokhoz és betegségekhez, figyelmükbe ajánlva Pulyag nemes belsőszerveit, éktelen határa fakadt a társaság. S aki Uzsú fedetlen, bibircsókos, gömbölyű fejt valaha látta, ezen bizony csöppet sem csodálkozik. Ez a fej maga volt a leg-tökéletesebb tökéletlenség. A maga nemében, természetesen. Még én is nevet-

tem, pedig az én fejemet sem iparművész tervezte, de nekem legalább volt hajam, ha oroszlánlobonccal nem is vetekedett, míg Uzsu fejdisze, csupán a fényes koponyabőrön szabálytalanul burjánzó, apró, tarka pihepamacsokból állt.

Uzsu e nem várt fordulat után, kissé röstellkedve, némán fejére tette a ronda sapkát, s valószínűleg olyan érzése támadt, mintha a hajhagymáit is Pulyag zabálta volna meg a szalonnával. Ezért magában azt kívánta: bár csak kilyukadna a gyomra ennek a cigánynak.

Egyedül a fuvaros Pipás, a megboldogult barátja, nem nevetgélt a többiekkel, sőt, könnyes szemekkel egész éjjel hajtogatta, hogy ő is felköti magát. Elég nagy kópé hírében állott, ezért senki sem hitt az ígéretésnek. Egyesek tréfából még biztatgatták is, ilyenformán:

– Igazad van komám, legjobb a másvilágon, ott nem fázol többé, nem korig a gyomrod, és nem fújja el a vihar a fejed fölől a tetőt.

Kadajcsik még egy üzenet továbbításával is megbízta a szerencsétlent.

– Oszt' ha a túlvilágon találkozol a cimboráddal, ne felejtse el megmondani neki, hogy fenemód jól éreztük magunkat a virrasztójában. Remélem – tette hozzá sokatmondóan felém kacsintva –, a te halotti torodon sem lesz oka panaszsra senkinek.

S mesélni kezdte, hogy még a múlt nyáron, valahol vidéken, valami rokonánál, aki Pipás ösztövére gebéjére hasonlított, Götivel, a híres gombázóval, majd' éhen haltak egy virrasztóban. Se liszt, se só, de még tiszta víz is alig volt az egész házban.

– Meglátod, holnap én is felkötöm magam – mondta makacsul Pipás.

– Fel én barátom, egykomám. És újra kezdünk mindent drága cimborám, együtt a túlvilágon...

S másnap, Piro temetésén, a halottasház mögött, egy rozsdás koszorúdróra valóban felakasztotta magát.

Az ő virrasztójában nem viccelődött senki. Nem volt szalonna, sem ital. Csupán a megyei kórház negyedik emeletén, az ütődött Didika mormolt lelkiüdvéért néhány zagyva miatyánkot, mielőtt az ablakon kivetette magát. Ebben az időben temették el Kupakost is. Virrasztó, virrasztót ért a cigánytelepen.

Baar doktor, a cigányok körzeti orvosa egyre ingerültebb lett a rokkanttelepi rendelőben. Mint asszisztensének gyakran kifejtette, az örökletes cigány lelkialkat már lassan az idegeire megy. Itt van például a megboldogult, epilepsziás Etesi Margit esete, aki ráadásul kopasz volt és parókát viselt. Egyszer rosszul lett a szerencsétlen, s ahelyett, hogy orvost hívtak volna, mi történt? Szóltak a Nagy Hernyasnak, ennek a behemót, durva bányásznak, a „nőgyógyásznak”, aki egy fakanállal vizsgálgatni kezdte a félig öntudatlan aszszony vagináját: „Mondja szépen, hogy á...”

Mindezt persze a röhögő, népes nyilvánosság előtt. Hát csoda, ha halnak? Nevetve halnak.

Baar doktor minden cigányt személyesen ismert a telepen, tudta ki kinek a rokona, melyik familiához tartozik. Csúfnéven szólított minden beteget és korra, nemre való tekintet nélkül tegezte valamennyiüket. Emellett nyílt és barátságos volt mindenkihez, ily módon közvetlen, bizalmas viszonyba került az emberekkel. Olyannyira, hogy itt-ott azt rebesgették: aki ennyire ismeri és megérti a cigányokat, nem lehet más, mint közülük való. E mendemondák

híre persze eljutott a doktor fülehez is. Ekkor így szólt a meglepett asszisztensnőhöz:

– Más érzés valakinek csúzlival belőni az ablakát, és más érzés az ablak tulajdonosának lenni.

Csucsinak, az asztmás mesterlövőnek (Baar doktor éppen őt kezelte), aki csúzlijával állítólag le tudta löni a leggyorsabb röptű madarat is, e szavak hallatán a szó szoros értelmében lecsett az álla. Tátott szájjal tántorgott ki a rendelőlőből, nem kis ámulatára a klienseknek. Hogy megtudhatta-e valaki valaha, mitől esett le Csucsinak az álla, kérdés marad az idők végeztéig. Tény, hogy Csuci ettől a perctől a megtisztelő „Állas” ragadványnévvel élt és csúzlizott tovább a cigány köztudatban.

– Tözszozozofóá... – dadogta „franciául”, kissé imbolyogva a következő „beteg”. Baar doktor fel sem pillantott a papírjaiból, úgy kérdezte:

– Akkut probléma? Nyelvezavar? – közben aláírta a recepteket.

– Canyon döl oro... – váltott „angolra” két csuklás között Bota Tibi.

– Tessék, ez a táppénzes papír, ez meg a gyógyszer – állt fel mosolyogva az orvos. – Most pedig fiam, eredj szépen az idegenforgalmi hivatalba. – S a saját kezével kinyitott ajtón, saját kezével lódtította ki a beteget.

Dratvás, mint mindig, most is egy csokor virággal érkezett. Ő ugyanis már hosszú idő óta az asszisztensnő bájaitól volt „beteg”. Baar doktor tudta ezt a titkot, ezért meg sem kérdezte, vannak-e panaszai. Túrte, hogy átnyújtsa ajándékát a nőnek, kezét csókoljon, és Shakespeare Hamletéből elszavaljon néhány részletet. Énekelni azonban, az orvosi rendelő akusztikájára való tekintettel, sajnos nem engedhette a beteget. Ehelyett – miután e különleges gyógymód gyors, már-már fizikálisan is szemmel látható fejlődést eredményezett –, így szólt Dratváshoz az orvos:

– Egy kis munkaterápiával, azt hiszem, helyre billenthető a közérzeted. – S kedvesen rámosolygott a lankadra rémült páciensre. – Szerencséd van. Imént telefonált a feleségem, hogy a lakásunkra hús mázsa kányási sifer érkezett. Menj és lapátold a pincébe a szenet, a többit a jövő héten megbeszéljük...

Dratvás után Uzsu, a Tarka Malac lépett a rendelőbe.

– Képzeld doktor úr – kezdte köszönés helyett –, a minap gombázni voltam...

– Mi különös van ebbe Uzsu – vágott szavába az orvos –, és egyáltalán, mi közöm ehhez énnekem? Ha kullancs fúródott a töködbe, vetközz! A nővérke addig befogja az orrát.

– Nem kullancs doktor úr, nem, dehogyan – csóválta a fejét hevesen Uzsu –, mondtam már, hogy gombázni voltam...

– Jó, jó, rendben van, gombázni voltál – mondta türelmetlenül az orvos. – Meséld el hát, hogy mi történt. – Közben arra gondolt, hogy milyen hülye is ő tulajdonképpen, hiszen jól tudta, hogy Uzsu egészséges, mint a makk, nem fog rajta semmi kórság, annak ellenére, hogy télvíz idején is a bátyja fáskamrájában alszik, kutya baja, azonkívül, hogy néha bevizel és sebesre marja a húgy a fenekét, tudja, hogy csak melegedni jár a rendelőbe, mert a bűdös-rongyos pufajkában, amit télen-nyáron viselni kénytelen, a legmocskosabb kocsmába sem engedik be, mindezt jól tudja, s tudja azt is, hogy jó néhány percig most sem fogja kidobni ezt a szerencsétlent, bár utána alaposan ki kell szellőztetni a helyiséget.

- Képzeld doktor úr - folytatta immár nyugodtabban a beteg -, a Nagy Erdőben, a Réztó környékén járok. Egyszer csak az útmenti bokrok között, jó pár méterrel előttem, megpillantok egy gombát. Hatalmas volt. Nem akarok hazudni doktor úr, higgye el, de volt abban egy mázsa is...

- Hiszen az valóban hatalmas gomba lehetett - mimelt álmélkodó képet az orvos. - Egy szatyorba aligha férhetett bele.

- Hát szatyorba nem is - mondta Uzsú ravaszkásan. - De szerencsére ott volt a nagykabátom... Abba kötözve-bugyolálva cipeltem haza, de mondhatom, így is majd' meg szakadtam bele... Otthon aztán a kislábasban megsütöttem, olyan finom volt, még most is a számban érzem az ízét.

Baar doktor az órájára nézett és úgy döntött, hogy még néhány percet engedélyez a betegnek. Már nem figyelt Uzsú szavaira, így nem is hallotta azokat. Nem jutott eszébe mosolyogni sem a szálnalmas lödításokon. Azon tűnődött, hogy a régi, „komplett” cigánytelepen, miért nem volt ennyi páciense...

S hasonló dolgokon tűnődtem én is, miután Janó ismét kijelentette:

- Hidd meg nekem, a cigányt még egy társadalom sem vette emberszámba.

Hiába mondtam, hogy gyors társadalmi átalakuláson megyünk keresztül. Nem értette. És nem is akarta érteni. Keserű szájjal vettem tudomásul, hogy ez a zseniális elmével és lélekkel megáldott ember utálatot és előítéletet érez saját fajtájával szemben. Ekkor még nem gyanítottam, hogy az őscitől örökölt több évszázados öntudatbeli hiányosságot, s a vele karöltve járó kisebbségi érzést próbálta ily módon művészetétől távol tartani. Ezért nem sejtettem azt sem, hogy mindez csak póz, profilaktikus álca a sebezhető sejtelmek megóvása érdekében.

Bár köztudott tény volt, hogy fajtája közt még mindig ő élt a legnyomorúságosabb környezetben, különféle mendemondák keringtek gazdagságáról. Egyesek szerint a kamrájában és a padlásán, különféle fazekakban és lábasokban megszámlálhatatlan mennyiségű ezüstpénzt rejtgetett. Állítólag a gyerekek egyszer bújócskázás közben felfedezték, s hetekig dézsmálták a kincset. Az a hír járta, hogy ez az ördög adománya. Minthogy ördögi adomány tudása is, mely által képeket fest, szobrot farag, verset ír, hegedül, harmonikázik, anélkül, hogy valakitől valaha tanulta volna.

Mesélik, hogy egyszer, fiatal korában, apámmal, aki jó barátja volt, a Nagy Erdőben eltévedtek. Ez igen furcsa volt számukra is, hiszen úgy ismerték az erdőt, akár a tenyerüket. Öreg este lett, mire megtalálták a hazavezető utat. Ekkor azonban furcsa dolog történt. A Tányérkő közelében - így nevezték azt a hatalmas, természet fabrikálta asztalt, ami ősidők óta ismert pihenőhelye volt az erdőjáró embereknek - egy hatalmas, kéken sziporkázó sziklafal tornyosult eléjük. Körötte kék lángok, kék kígyók, kék szirmú, csodálatos virágok. S a kék lángok bűvületéből lassan elősejlett a sátán. Fehér hajú, vézna öregember képében jelent meg Janóék előtt, nem volt farka, szarva, sem patája, csupán a szemeiből sugárzó ördögi delej sejtette pokolbéli hivatását. Amint megszólalt, a kék kígyók szűkülve-sziszegve tekergöztek lábai elé, s a kék szirmú, csodálatos virágok sápadtan hajladoztak körülötte. Így szólott Janóékhoz a sátán:

- Ti két nyomorult szegény ember, íme az ördög útjára tévedtetek. Nagy szerencse, de egyben szerencsétlenség is ez számotokra, mert megajándékozlak benneteket a Rosszal, amelynek a beceneve: Kivételes Tehetség.

Jól vagy rosszul gazdálkodtok e kincssel - a ti dolgotok. Mindenképpen pokol lesz számotokra a világ. - S ezt mondván, a kék lángok bűvületébe

visszasejlett a Sátán. Eltűntek a kék kígyók, a kék szirmú csodálatos virágok, és a kéken sziporkázó sziklafal is semmivé foszlott előttük. Ettől fogva, cigány fejjel nem tudtak gondolkodni többé, s cigány szívvel érezni sem. Cigány sorsukat azonban vállalniuk és túrniuk kellett. Cigány méltósággal. Így valóban pokollá vált számukra a világ. Mert a világot, amelyben éltek, szerették. A világ viszont nem kedvelte őket. Körülményeik rabjaként, ellentmondások köze falazva túrték, s vállalták sorsukat.

Hogy mi minden történt még ezekben az időkben a cigányhegyen, nem tudható, mert minden apróság nincsen feljegyezve. A cigánytelepet mindenestre hamarosan, végérvényesen felszámolták, s lakóit szétszórták a város különböző pontjaira. Egy részük Baglyason, Pálfalván, valamint a régi gyári kolóniákban kapott lakást. Mások a Kavicsosban és a Művész-telepen, a kedvezményes áron vásárolt telkekre építkeztek. Voltak olyanok is – főként zenészek –, akik örökre elköltöztek a városból. Új életét egymástól részben elszigetelten, valamivel jobb körülmények között élte tovább a cigányság. Uzsu is otthonra talált. Megnősült. A Dzsukel Gyula legidősebb lányát, a Süket Jolánt vette feleségül, akinek néhány röpke esztendő alatt, több mint fél tucat görbe lábú apróságot nemzett. Fityóból, a Káko Jani unokájából buszsofőr lett, Budzsandiból, Búvárné unokájából híres bokszoló. Dravás fia is felcseperedett, s apja gitárját pengeti esténként a bányagépgyári kolóniában Tróger és Kaka gyerekeinek társaságában.

A fiatalok könnyen és örömmel vették tudomásul a cigányság sorsában bekövetkezett változást. Hamar felismerték és elfogadták a társadalom kínálta új lehetőségeket, a mind jobban duzzadó, egészséges integráció folyamatában gyorsan és vidáman sodródtak a természetes asszimiláció felé. Míg a társadalom hierarchiájának legalsó fokán – a nem cigány kolóniák lakosságával részben összeolvadva –, egy új, szívós és életrevaló réteggé váltak a városi munkásságnak. Csak az öregek nem változtak. Búvárné ugyan megesküdütt, hogy nem vesz többé kártyát a kezébe, s szavát megtartotta egész életében. De hogyan? Úgy, hogy ezután unokája osztotta és tartotta helyette a lapot.

Jano, ekkor már túl volt az első infarktuson, s félig bénán hevert napok óta rokkanttelepi lakásában, amelynek ablakai a földig rombolt cigányhegyre néztek. Uzsu, néhány forintért, felsöpörte néha az udvart, lehordta a lépcsőn a szemetet, fát vágott, mikor mit kellett tenni éppen.

Ez idő tájt, valamelyik éjszaka, a szoba homályából előderengett, mint látomás, egy alak, aki az egykori Magyar Királyi Katonazenekar karnagyi egyenruháját viselte.

– Hát idejutottál – mondta kurtán, köszönés nélkül a magatehetetlen remetének. S lába mellett szemrehányón dorombolni kezdett a néhai durcás Etye macska mása is, aki éhesen, rühesen, elhagyatva, egy kóbor, lompos kankutyágyarai által félig szétmarcangoltan költözött át az árnyékvilágba.

Jano elferdült szájjal, gyöngéden gügyögött valamit a macska láttán. Apja látása nem keltett benne semmilyen érzelmet.

– Híres, nagy ember lettél vénségedre – szólalt meg újból gúnyosan a látomás –, nagy magyar cigányfestő. Tele vannak az újságok a neveddel. Mind ezt tudod-e minek köszönheted?

– Semmi esetre sem a fajtám jóindulatának – felelte Jano –, hiszen világéletemben bolondnak néztek és kinevettek engem, csak azért, mert külön akartam lenni náluk.

– És most nem néz bolondnak senki? – kérdezte heherészve a látomás. –

Ezck a torzszülemények – mutatott a fal mellé stócolt festményekre – talán megváltoztatják az emberek véleményét?

– Az ördögét igen – mordult Jano kedvetlenül a látomásra. – De most már hagyjál békén, mert az én csctem, úgy látszik, nem olyan karmesteri pálcá, mint amilyennel te a mennybéli zenekarodnak dirigálsz.

A látomás láthatóan megbotránkozott e szavak hallatára. Ennek ellenére gyöngéden ölébe vette a lázas szemű, beteg remetét, mint régen-régen, jóval a halála előtt, amikor Jano még gondtalan, boldog, porbafingó kis cigánycsemete volt, s szelíd, bölcs hangon, halkan suttogni kezdett egy mesét.

Egyszer volt, hol nem, egy ember – a nevét nem mondjuk meg. Elment Istenhez és panaszkodott, hogy ez a föld nem elég jó neki, s azt mondta, hogy ő a Gyöngykapus Égbe akar jutni.

Isten először az égen járó holdra mutatott, megkérdezte az embertől, hogy nem jó játékszerc-e, s az ember a fejét rázta. Azt mondta, hogy rá sem akar nézni. Akkor Isten rámutatott a messzeségben kéklő dombokra, megkérdezte, nem szépek-e a vonalaik, s az ember azt mondta: csúnyák és közönségesek. Most megmutatta neki Isten az orchidea és az árvácska szirmait, felszólította, hogy ujjával tapogassa meg bársonyos körvonalait s megkérdezte, nem ritka szép-e a színék elrendezése, az ember pedig azt felelte: nem. Végtelen türelmében Isten elvitte az akváriumba, megmutatta neki a hawai-halak káprázatos színeit és alakját, de az ember azt mondta, hogy mindez nem érdekli. Isten akkor elvitte egy árnyas fa alá, hűvös szellőt parancsolt elő, megkérdezte az embert, hogy nem élvezi-e, s az ember azt felelte, hogy ez nem hat rá. Elvitte akkor Isten egy hegyi tóhoz s megmutatta neki a víz csillogását, a fenyőerdőn átsüvöltő szél hangját, a sziklák nyugodt fenségét és gyönyörű visszautkröződését a tóban, az ember pedig azt felelte, hogy őt mindez nem tudja felizgatni. Isten azt gondolta, hogy ez a teremtménye nem valami szelíd természetű és izgalmasabb látványokat kíván, elvitte hát a Sziklás-hegység tetcséjére, a Nagy Canyonba, mutatott neki cseppkőbarlangokat, gezirceket, homokdűnéket, tündérujj alakú kaktuszokat a sivatagban, megmutatta a Himalája havát, a Jange zátonyait, a Sárga Hegység gránitcsúcsait, a Niagara örvénylő vízesését s megkérdezte, vajon nem tett-e meg minden tőle telhetőt, hogy eléggé széppé varázsolja ezt a földet szemé, füle és gyomra gyönyörködtetésére, de az ember még mindig lármásan követelte a Gyöngykapus Eget. – Ez a föld – mondotta – nem elég jó nekem. – Te önhitt, hálátlan patkány! – mondta az Isten. Hát ez a föld nem elég jó neked! No, akkor elküldelek a pokolba, ott majd nem látod a szálló felhőket, a virágzó fákat, nem hallod a csörgedező patakokat, s ott élhetsz örökké, napjaidnak végeztéig. – Azzal elküldte Isten egy városi lakásba...

– Szép és tanulságos mese – motyogta bágyadtan Jano. – Kár, hogy a szerzőjét nem ismerem.

– Lin Yutang vagyok – szólalt meg ekkor egy szalmasárga színű könyv a küszöbön.

– Te vagy tehát, te híres – dadogta Jano meglepetten.

– Híres? Az szívem, te vagy – mondta a szalmasárga színű „párna”. – Én csak a vánkosod vagyok...

Jano a meglepetéstől majdnem újból szélütést kapott, s ettől hirtelen magához tért.

– A rosseb enné meg – dörmögte zsibbadt tarkóját tapogatva –, már megint itt aludtam a küszöbön...

Szász Endre kalendáriuma

I

JÓTÉKONYSÁG

álomszemű asszony
fején rőt madárral
valaha talán
még Villont is bújtatta
vén csőfelhőkben
ázik most a szeme
s haját egy jó püspök
tőből levágatta

II

FŐSVÉNYSÉG

rubintszemű széplány
fején egy rókával
tán tőlem irigyli
elárvult kegyeit

de az is

lehet,
hogy csak a pénzt gyűjti
s másnak is eladja
megunt szerelmeit

III

BÖLCSESSÉG

sziklát vakít kék vízesés
egy asszony
elárvult haján
nem vár ő már
új férfit
s nem segít a világ
baján

IV

GÓG

fagyókérhajú
kőarcú szépasszony

fejedén jelképed

egy mohos várkastély
szemed kiitta az Égből
a kékséget
s vékonyívű szádon
megfagyott a kéj

V

BÁTORSÁG

szemed fényeitől
kialszik a vén Nap
fejedén visced
a karcsú himoroszlánt
reggelente iszol a sivatag véréből
s körmöd a kontinens
férfihúsába vajt

VI

HARAG

kék nyárban
ifjú asszony fázik
fején cikáznak
a sötét hajkígyók
akire haragszol
biztos rosszul csókol
s veled éreznek
a mindenkori ringyók

VII

MÉRTÉKLETESSÉG

bárányszemű kis nő
a fején órával
még az is viseli az erénykoszorút
de én nem hiszek
ennek a nőnek se
titkon biztos váltja
derűre a borút

VIII

MÉRTÉKTELENSÉG

a fejedon nagy zöld
 augusztusi béka
te vagy a nyolcadik asszonytulajdonság
habzsolod a szőlőt
 meg a gyönyör levét
és a melledre hull
 egy fehér almaág

IX

IGAZSÁG

alma a fejedon
 s mindenkit meghallgatsz
de a szemed a rőt éjbe tekint
talán bírónő vagy
 s nem hallod a panaszt
egy régi lovagot vársz
 aki az ujjával int

X

IRIGYSÉG

falevélhajadban
 farkas szeme villog
egy másik nőé lett a szerelmesed
vérpáros száddal a kezcd harapdálod
és vetélytársnődöt
 reggel megmérgezed

XI

BUJASÁG

a te fejedon
 egy vén vaddisznó
 alszik
álmodik a régvolt
 megsárgult bozótról
te pedig álmodban
 egy csillag nyakát szívod
s reggel egy új férfi kel fel az
 ágyadból

XII

REMÉNYSÉG

keresztel fejedon
 a semmi szemét nézed
narancsöledet keresem a nyárban
szemed rég egy patakban görgeti
 a víz
és lobogó hajad elporladt
 a sárban

Homály

A kutyák felugattak,
a Hold is belcijedt.

Látók istene, mentsd meg
elszürkült szemeinket.

A megfakuló tárgyak
körvonalai fogynak,
s szürkülő napverésben
a fény homályba fonnyad.

Hízik kerek üveglap,
a tükör egyre kisebb.

Adj uram, tühegyeni reményt
hályogos szemecinknek.

Gödörig visz az ösvény:
halandó ember, kelj fel!
Örök falmenti utakon
menjünk felemelt fejjel.

A csalódások ára

A forradalmat megnyerik,
vagy megveszik – ha adják.
A harmadlagos elosztás
nem tűr idea-blablát.

Az idő kérdez. Válaszolj:
mi kell, a pénz, az eszme?
A keresetedre füttyülsz
vagy a törvényeidre?

Termelj a hit tüzénél
primőr fejes salátát –
úgyis a győztes szabja meg
a csalódások árát.

Végül a győzelemhez
pénz kell a proletárnak,
s pénzt a pezsgő piac hoz,
nem eszmény s magyarázat.

Lehet-e a politikában költészet?

„Kusza világban élünk, a »jelenkori történelem« bizonyosan a veszélyes tények és erők kibogozhatatlan szövédéke. Az író épp azért kell itt, hogy legyen valaki, aki nem törődik a közvetlen akadályokkal és kényszerű kanyarodókkal, hanem megvesztegethetetlen ujjal mutat a Csillag felé, mely a földi tévelygések fölött végső irányt jelez. Mi lesz, ha mindenki csak a földi gátakat kerülgeti, és senki sem tartja szemmel a Csillagot? Az író nemzetének lelkiismerete. Mi lesz, ha a lelkiismeret is csak az érdekek tekintetbevételével mer megszólalni?” – tette föl a kérdéseit *Babits Mihály* ötven esztendeje, egy megnyomorított országbán.

Valóban, mi lesz? – teszem föl újra én is a kérdést, de egyelőre még magamnak és halkán. Nálam jobban informált koponyák ezerszer kimondták, leírták, hogy a mostani válság súlyosabb, mint a harmincas évekbéli volt. De ha nem is nyilatkozhatnák ki mindennap a krízis tényét, akkor is tudnám, hiszen gyakran találkozom vele (ti. a válsággal) – kénytelen-kelletlen ismerősök lettünk. Így hát megpróbálunk egymás mellett élni – mind ez ideig békésen.

A válság faktumát enumeratív módon közlöm csupán. A megoldás azokra vár, akik stallumot és anyagi eszközöket birtokolnak. A legtöbb írónak tolla, papírja, gondolata, könyve van – és a napi valóság. Ezt az alaktalan valóságot kell munkálkodása idején retortába fognia, hogy az objektivitás mellett a művészi érték ne süllyedjen a reggelek kloakájába.

Különösen az őszi reggelek súlyosak, fekélyesek, nyálkásak. Kinéczek az ablakon: a köd terrorizálja kedvem. Elnézem az égre fölcsapódó varjakat, mintha máglyák óriási pernyéi szállnának az égre. A varjakról jut eszembe a statisztikai adat: állítólag 15 millió él a madárfajból Magyarországon. Asszociációként rögtön beugrik népesedésünk sanjary helyzete.

A gazdasági válságra a politika és a társadalom intézményeinek válsághulláma zúdult. Beszélnek, ha burkoltan is, a közoktatás-, a közművelődés-, s ráadásul a közegészségügy válságáról. Ha a föl soroltakkal baj

Előzmény: 1. Alföldy Jenő KÖLTÉSZET ÉS POLITIKA NAPJAINKBAN című vitaindítója (1984/3. szám); 2. Gyertyán Ervin A VIHARMADÁR – KALITKÁBAN; Héra Zoltán A TISZTA POLITIKUM (1984/6. szám); 3. Sik Csaba NAPLOJEGYZETEK – ALFÖLDY JENŐ CIKKÉHEZ; Petrőczy Éva ERTE, ÉRTED, ÉRTÜNK!; Tandori Dezső VERS ÉS KÖZ (1985/1. szám); 4. Kerékgyártó T. István „... AMI MEGHODÍTÁSRA VÁR, AZT LÁTVÁNYOSAN NEM LEHET MEGKÖZELITENI!”; Petrőcz András AZ IRODALOM/KÖLTÉSZET MŰVÉSZETE; Kassai-Végh Miklós ÉRDEKELTSÉGEK KONFLIKTUSA (1985/2. szám); 5. Németh János István A HIÁNY KÖLTÉSZETE; Endrődi Szabó Ernő HOGYAN AKASSZUK A KIRÁLYOKAT! (1985/3. szám); 6. Karikó Sándor A KLAZZIKUS HAGYATEKERT; Simor András A POLITIKAI KÖLTÉSZET ESÉLYEIRŐL; Szerdahelyi István KÖLTÉSZET ÉS KÖZÉLETISÉG (1985/4. szám).

van, akkor föltételezhető az egyéni élet válsága is, amely rögtön társadalmi problémává dagad, mielőtt tömegmérteket ölt. (Elég utalni az alkoholizmusra, a narkomániára, az öngyilkosságra, a válások magas arányára, a devianciák különféle változataira, a bűnözésre...). Az erkölcsi mélypontot nemcsak a zárójelbe tett tények jelentik, de jelenti a korrupció, a protekció, a közöny, az irigység, a felelőtlenység... Jelenti, hogy a való élet szorításában az emberek jó része szervilissé nyomorodik. Hát nem kinzó, hogy sok vidéki pedagógussal – tisztelet a kivételnek – csak arról lehet szót váltani: nem eszik a disznó, nem nő a dohány... Mi lesz a gyerekeinkből, ha olvasásra restek tanítják őket? Ki adja a kezükbe a történet- és a természettudomány új eredményeit? Ki hívja föl a figyelmüket, hogy Erdélyben is élnek magyar írók?

Minden országnak olyan a műveltségi szintje, amilyen művelt és felelős az értelmisége.

Tudom, számon kérni csak akkor lehet bizonyos műveltségi szintet, ha létezik az anyagi biztonság.

De kik a felelősek azért, hogy közművelődési rendszerünk antidemokratikus jellegű? Hogy a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban fél kézzel elérik azt, amit egy falusi, kisvárosi ember nehezen vagy sose érhet el. Vagy: nem is akar nyújtózkodni érte, mert a „mi urunk”, a televízió, a szobába „hozza a világot”.

Ha nem számolják föl közművelődésünk és -oktatásunk antidemokratikus voltát, akkor még évezedekekig a kiművelt emberfők szükségességéről és a viselkedéskultúráról fognak konferenciázni.

Ezek után kérdezem én *Alföldy Jenőtől* és másoktól, hogy merre bil len ki ez az erkölcsi holtpontra levő ország, ahol sok helyen a ne szólj szám, nem fáj fejem közmondás járja? Többségben vannak-e azok, akik élnek *Petőfi* konokságával, *Ady* dacával, *József Attila* makacsságával? Hányan ismerik vajon *Nagy László* törvénykezését? Hogy: „*ahol áru és árulás van*”..., vagy: „*műveld a csodát, ne magyarázd*”, vagy: „*ami csalogat: csalárd*”... Kik azok és hol élnek, akik *Illyés Gyula* Közügy című könyvét forgatják?

Kicsoda teszi meg azt, hogy verset olvas a hatalmaskodó főnök fejére? „*S dült biteknek kicsoda állít | káromkodásból katedrális?*” Abszurd ez? Egyáltalán nem! Csak szokatlan és persze nevetséges a verssel alig, vagy egyáltalán nem élők között. Pedig elégszer okozott fejfájást a felelősen gondolkozóknak, hogy hiányos az esztétikai nevelés, a történelemtanítás, hogy az igazi kultúra helyett a bővít sokan hamarabb föl szippantják.

Itt élünk majdnem mindannyian kelet és nyugat küszöbén; s ha már én is itt lélegzem, nem az érdekeknek, hanem az igazságnak és az erkölcsnek akarok alattvalója lenni. „*A tudásnak teszek panaszt*”. Vissza lehet lapozni írásom elejére, *Babits*hoz, hogy legyen erőnk a továbblépéshez.

A magyar lírikusok legjavában mindig lüktetett *Ady* óhaja: „*egy poéta-Széchenyi vágytam lenni*”. De említhetném a politika és a szerelem két nagy, *Ady*nál annyira szétválaszthatatlan motívumát is. Ez az adys-széchenyis alkotási vágy és láz legutóbb *Nagy Lászlóra* volt jellemző. „*Oltani akarok, nem gyilkolni*” – írta *Gyümölcsoltó* című versében. Most már csak az a kérdés, hogy országfőink közül hány akart-vágyott *Petőfi*-, *Ady*-ihlettségű politikus lenni?

Tagadhatatlan, hogy politikusoknak és költőknek voltak gyönyörű találkozásaik. *Jászi Oszkár*ra és *Adyra* gondolok elsősorban. Arra a politikusnak és írónak egyaránt nagy Jászira, aki pontosan leírta, „*bogy minden politika, amit nem morális meggyőződés vezérel, csak a kiszákmányolás egy fajtája*”. Erre rímel a bibói kontextus egy félmondata: „*A politikában nem szabad hazudni*”.

Alföldy megpendítette a citoyen-mentalitás nagyratörő voltát. Jól tette. De amíg megszámolhatók az igazi polgártársak, addig – bármennyire is kiépítik vertikálisan, fölülről lefelé a demokratikus intézményeket – nem lehet kivel gyakorolni a demokráciát, mert a társadalomban hiányzik elsősorban többségük (ti. a demokratáknak) és egy másik többségnek – a valóságosnak? – egyszerűen nincs igénye jogai gyakorlására.

Alföldy valószínűleg nálam is jobban tudja, hogy a magyar citoyeneket a XX. század folyamán jó néhányszor félresöpörték az útból. Elég utalni az 1919 utáni fehérterrorra és a személyi kultusz évcire. Nem csoda, ha a citoyenek külföldön ütötték fel sátorfájukat és az illető országnak, ahol éppen laktak, hajtottak hasznát. És voltak éppen elegenden, akik belső emigrációba kényszerültek, várva az idők enyhülését.

Bibó István – európai összefüggéscskebe helyezve – kielemzte a magyar demokrácia válságát. Pontosán papírra róttá: „*demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni: nem félni a másvéleményűektől*”. Ehhez kapcsolódva lenne egy kis kérdésem: él-e Magyarországon ma Bibóhoz hasonló közíró-politikus alkat? És ha él, hol él? Miért nem jelentkezhet, vagy jelentkezik gondolataival? Akad-e valaki, aki újra leírná (?): „*a modern demokrácia végeredményben a dolgozó, a műgonddal alkotó ember életformájának a győzelmét jelenti a magát hatalmi helyzetekben kiélő, reprezentáló, arisztokratikus ember felett*”.

Bibót nyilván megérintette a költészet, akár Jászit, aki 1912-ben kibocsátott (*A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*) műve mottójául *Ady*-idézetet választott (*Magyar jakobinusok dala*). Íme a politikus-citoyen és az egyáltalán nem apolitikus költő-citoyen kézfogása.

Itt utalhatnék *Illyés Gyula* híressé vált római-szekér hasonlatára. De úgy gondolom, jelen esetben ettől eltekinthetnek.

Eddig soraimból talán kiderült, éppen azt szeretném, amit *Alföldy* is: hogy „a polgári társadalom győzelmes pillanatában született citoyen fogalma” teret kapjon és mélységet mai társadalmi rendünkben is. Ezért említettem hangsúlyosabban *Jászi Oszkár* és *Bibó István* nevét. Ezért idéztem műveikből.

Csak hogy az a baj, hogy az említett citoyenek művei sokáig hiányoztak a magyarországi könyvesboltokból. És nem járok messze az igazságtól, ha azt mondom: ma még hiányoznak a köztudatból.

József Attila jut eszembe:

Mint minta, mint az erény a szegénybe,
s ez össze-vissza kusza szövevénybe,
társadalmunkba elme kell nagy fénybe'
mely igazodni magára mutat.

Nem tudom, ma ráirányítják-e a politikusok vagy a tudósok a görcsöveiket a polgári radikális mintákra, hogy a diákok, az új értelmiség, s az egész nemzet „látva lásson”?

Idegen bálványokat – legalábbis én – képtelen vagyok fetisizálni. De a fentebb említett citoyenek társadalomképét és a tiszta József Attila megálmodott szocializmusképét agyam összemontírozza és valószínű, használhatóvá teszi.

Alföldy Jenő ne higgyen a „tudós férfiaknak”. Költészetünkben ma is vibrál a közéleti-politikai hang, csak implicittebb formában, nem feltétlenül szájbarágósan. Hiszem én azt, hogy az irodalomnak, s ezen belül a költészetnek szerepe volt (és még lesz) abban, hogy a politika „sült realista” (Veres Péter) legyen (maradjon).

Létezik jelen pillanatban is az Alföldy által fölvetett illetékességtudat. És nem egy versben, nem egy költőben. De az az érzésem, hogy a semmitmondásban elvesznek, vagy meg sem jelennek az értelmes beszédű versek.

Am vannak biztató példák, amelyek nyilvánosságot kaptak. A Nagy László hatása alatt és az utána induló költőkről beszélek! Mindnyájan élő költők. Csak szóval tartják az országot közéleti-politikai versekkel. Litájukból ugyanis nem hiányzik a „tudós férfiak” által számon kért objektivitás – ellenkezőleg.

Most már csak az a kérdés, amit a címben tettem föl: lehet-e a politikában költészet? Lehet! Elég visszautalni Bibó „műgonddal alkotó” emberére. Lehet, hiszen a politikus számára az irodalom, a költészet hivatkozási alap. (És nemcsak ünnepi beszédben!). Sok politikus író is (volt) és nyilván fölhasználja (fölhasználta) az irodalom nem mindig fényűző tapasztalatait. Sőt! Vannak országok, ahol a költő miniszter, de legalább egyetemi tanár. Nálunk is volt ilyen időszak, de már elmúlt.

Költészet és politika, költők és politikusok között – véleményem szerint – napjainkban is lehet, sőt, nagyon szükséges az együttműködés vagy, hogy a politika kifejezését használjam: a közmegegyezés. Ugyanis: cvszázados tapasztalatokat – politika és költészet között – nem szabad negligálni, mélyre nyúló gyökereket nem lehet elszakítani.

A közmegegyezés fogalma különben sem újkeletű a magyar történelemben. Elég utalni a XIX. század „érdekegyesítési politikájára” (Kossuth), Széchenyi „közepesülést” hirdető eszméjére. S aki mindezeket tudatosítja, az nem dolgozik országa nemzeti és nemzetközi java ellen, még akkor sem, ha „megvesztegethetetlen ujjal mutat a Csillag felé”.

CSEPELI SZABÓ BÉLA

A viharmadárnak szállnia kell!

A költői szabadságról

1. *Költészet és politika?* Megvallom, hogy ez az égető kérdés, melynek érintésével az elmúlt évtizedekben többször is megégettem magamat, ma is egy kicsit riasztóan hat rám. Lám, mégis beszélök a Palócföld „csapdájába”, hogy – fanyar akasztófahumorral szólva – ezúttal is „vásárra vigyem a bőrömet”, a

tapasztalataimat ebben a ma különösen indokolt eszmecsereben, mely a fenti kérdés körül a Palócföldben hónapok óta zajlik. Ahelyett, hogy saját, „külön szigetvilágom” valamelyik nagy, folyóparti gyárküzőben üldögélve, verseket írogatva, „valódi világot hörpintgetnék, habzó éggel a tetején”. Hiszen „költő vagyok, mit érdekelne engem a költészet maga?” – mondhatnám *József Attilával*. De hát, ha szolgain értelmeznénk e csodálatos ars poeticát, akkor ez az élenken-okosan pezsgő vita ki sem alakulhatott volna. Az ugyanis, hogy *költészetünk politikai, közéleti töltése és szerepe* az utóbbi évtizedekben *meggyengült* szellemi életünkben, sajnos ma már „vitathatatlan” tény. Így hát paradox módon az is vitathatatlan, hogy alaposan meg kell vitatnunk ezt az égető kérdést: vajon hogyan és miért alakulhatott ki nálunk ez a történelmi hagyományainktól elszakadt, természetellenes állapot?

2. *Alföldy Jenő jó alaphangú*, de vázlatos „oknyomozó” vitaindítója – amely fővonalában a klasszikus marxizmus szellemében, a Lukács György-i teoretika segítségével kívánja érzékeltetni a politika és költészet változatos történelmi kapcsolatait, nemzetközi és hazai útját, múltját és jelenét – számos *vitatható es éppen ezért nem rossz* ütközőpontot és kapaszkodót kínál. Így hát hol jogosan, hol túlzottan bírálta „iskolás” fejtegetései „ellenére” is elérte a célját, hiszen végül is gondolatébresztő, magas színvonalon mozgó vitát váltott ki. Mégis, mivel „*a dicséret – Marx rokonszenves megállapításával szólva – csak bíráló árnyalatokkal vehető*” komolyan – talán megbocsátják nekem, ha mindjárt hozzászólásom elején néhány kritikus szót ejtek vitánk helyenként túlságosan mesterkéltnyelvi közegéről és „vízhajtásairól”.

Nos, miután eo ipso (természetesen) mindenki a suo placito (a tetszése szerint) fejtheti ki nézetét a politika és költészet összefüggő problémáiról, azt is mondhatnám, hogy a vitatkozók érvei és fejtegetései, a számos kontradikció (ellentmondás) ellenére is konvergensek, összehajlóak, tehát dialektikusan egymást tagadva is építők és szintézist teremtők... – Dehát – elnézésüket egyenem – nem rágom tovább ezt az idegen szavakkal kovászolt „ragacsos kenyeret”, hanem a továbbiakban megkísérlem a teoretikus szakzsargon tudálékos nyelvi „allűrjei” helyett, amennyire lehetséges, a magam emberi nyelvén, magyarul kifejezni nézeteimet. A lényegre fordítva a szót: *Alföldy Jenőnek* azt a *leegyszerűsítő* alaptételét, mely szerint „a politikai költészet hullámvölgyhelyzetét” az okozza, hogy „a felszabadulás utáni évtizedekben jelentőssé nőtt költők (epikusok és közírók) megfelelő utánpótlás nélkül haltak meg vagy hallgattak el” – *semmiképpen sem fogadhatjuk el*.

3. A „gyökerek” szerintem sokkal mélyebben vannak. Tehát a helyes választásért sokkal mélyebbre kell ásunk. Valóságosabb, meggyőzőbb összefüggéseket kell feltárnunk. Ezért – hogy a tegnapi és mai fiatalabb nemzedékek írói-költői ne csupán vázlatos, szenvtelen utalásokból ismerjék azokat a tegnapelőtti előzményeket, amelyek a politikai-közéleti költészet fokozatos meggyengülését előidézték – mint az idősebb költőnemzedék egyik sok külső és belső vihartól megvert „viharmadara”, kötelességemnek érzem, hogy *tanulmányként megidézzem azt a bajdan délibábokat élénk festő politikát és irodalompolitikát*, mely a második világháború után színrelépő felszabadult, tehetséges, de teljesen tapasztalatlan fiatal költő- és írónemzedéket felelőtlenül az illúziók, a hajráoptimizmus, majd a sematizmus olyan ingoványaiba és aknamezőire vezette, amelyeken – néhány megsebzett, de „elpusztíthatatlan alkatú”, újra és

újra megújulni képes „pokoljáró dudáson” kívül – számos jobb sorsra érdemes költőtársam végleg elmerült, elnémult, lelki sérültté, vagy „dadogóvá” vált... E tékozló időkből József Attilának az a napjainkban szállóigeként élő nagy vezérgondolata, hogy „*az én vezérem bensőmből vezérel*”, sajnos még az előttünk járó, idősebb, tapasztaltabb forradalmi költők tudatában is csak „bűvőpataként” élt. Ha élt. Mégis, ha visszagondolok e távoli időkre – bármennyire különösen hangzik is ez ma – azt kell mondanom, hogy a politika külső vezérlését *eleinte valami „belső hangnak”* (vagy visszhangnak?) fogtuk fel. Ugyanis tudnunk kell, hogy a *pártos költészet* kialakulását *kezdetben* nem csupán a politika szócsöveinek és harsonáinak „szirénhangjai”, hanem a *Valóság*, a letűnt igazságtalan rend romjaiból kilépő, sok fejjel megnövő dolgozó társadalom életkedve, hite és heroikus munkája, az újjáépítés óriási eredményei, a földreform, *az új élet ígéretei* és a jövő ígéző távlatai *iblették*...

Héra Zoltán helyesen világít rá: „*A politikának való könnyű behódolás vádjával itt csak azok állhatnak elő, akik nem tudják elképzelni, hogy – 1947 körül – lehetett nálunk egy időszak, ha rövid is, amikor a költészet és a szorosabb értelemben vett politika egy ütemre lépett...*”

... Aztán a politika ismert vétki és torzulásai, a törvénysértések és a társadalmi-gazdasági-erkölcsi megrázkódtatások, amelyek az 1956-os ellenforradalomba torkolltak, még az eszmékben és hitükben legerősebb pártos költőket is válságba sodorták, és tűzbe táncoltatták.

Gyertán Ervin pontos látéletét idézve: „*A történelem – nem először... – minket is becsapott. Egy sematikus világgép foglyává tett, melyből csak keserves tapasztalatok és újraértékelések után törhettünk ki.*”

Nem véletlen tehát, hogy a *csalódottság a költők nagy részét elfordította a politikától* és a régebbi „politikamentes” irányzatokhoz menekítette. Másokat pedig egy „új” l'art pour l'art, illetve egy újnak feltüntetett (persze nagyon is század eleji, egyszer már lejárt) „szabad, politikától független avantgardista költészet” újrateemtőivé formált át. Akik aztán – akarva-akaratlanul – szemléletükkel és gyakorlati példáikkal (versmintáikkal) egy újnak tetsző költészet ígéretföldjét tárták az *újra és újra*, mindenképpen *újra* szomjazó későbbi, tegnapi és mai fiatal költők elé... Egyúttal a *megzavart marxista kritika gyengesége* folytán leértékelték és kiszorították a fórumokról azoknak a költőknek a jelentős részét, akik pedig szép, attitűddel és magas etikai-esztétikai igényvel, de elveikhez és önmagukhoz hűen, elő akarták segíteni életünk eszmei-politikai katarziszát, demokratikus, humanista megújulását és kibontakozását...

4. Nem titkolhatom el, hogy a vitatkozók érveléseinek és fejtegetéseinek olvasása közben időnként különös hiányérzetem támad. Olykor úgy érzem, mintha laboratóriumi lombikokban létrehozott, elvont, „steril” gondolatokat tanulmányoznék. Mások pedig olyasféle érzés szorongat, mintha egy csenddel és derengő félmállal átszőtt, szűk teremben, férlárnyékba merült emberek között ülnék, és komputerekbe, beszélőgépekbe táplált, jól megfogalmazott, okos, bölcs és álbölcs szövegeket hallgatnék! Így hát kínzó „belső vágy vezérel”, hogy „LEVEGŐT!” felkiáltással – ismét elnézésüket kérve – ajtóablakot tárva, beengedjem ennek a kozmikus „bábeli” Világnak, Rendnek és Rendetlenségnek a levegőjét és zsongását, amelyben *élünk és irunk*, de amelynek egészséges és lázas emberi szívhangjai, neszei és munkarobajjai, „kardcsörtetési” és bombarobbanásai, dalai és jajgatásai, sirásai és nevetései, sőt hallgatásai jelenlegi költészetünk nagy részéből és e vitánkból is csaknem teljesen

hiányoznak, vagy csupán – szórványosan – néhány „említésre sem méltó” költő szemléletében, gondolataiban és érzéseiben, nyelvében és írásaiban vannak jelen: a Valóság élő-cleven képei és hangjai...

„Költészet és politika?... Meggyőződésem, hogy a vitafelvetés inkább a struktúra jellegéből adódóan jogos, nem napjaink igénye ez” ... (?) „A POLITIKA KILÉP AZ IRODALOMBÓL ... Ebből a fajta irodalomból legalábbis eltűnően van. A szépirok fellelegeznek ...” – olvasom *egy fiatal költő* egyébként sok részletében kitűnő hozzászólásában, miközben *bárom másik fiatal költő – Petőfi Sándor, Ady Endre és József Attila* – hangja csendül felém az Időből... Nem tudom, hogy kedves fiatal költőtársam hány éves?

PETŐFI amikor a „néppel tűzön-vízen át” és a „szabadság-szerelmem” gondolatát fellobogva arra intette minden költőtársát, hogy „ha nem tudsz mást, mint eldalolni saját fájdalmad, örömed, nincs rád szüksége a világnak, s ezért a szent fát félretedd” – mindössze *24 esztendő*s volt.

ADY – *31 évesen* – „Dózsa György unokájának”, „népért síró, bús, bocsoros nemesnek” vallotta magát, és még a „Halottak élén” is azt hangsúlyozta, hogy „más sohasem érdekelte fölszánt poéta ceruzámat, csupán *politika és szerelmem*...”

JÓZSEF ATTILA is alig lépte át a 30–31. életévét, amikor „bensőből vezérelt”, nagy politikai verscível az elnyomók úri Magyarországnak sötét, süket csendjébe belekiáltotta azt az emberi-nemzeti-népi vágyakozást, hogy „*jőjj el szabadság, te szűlj nekem rendet!*” Valamint azt az igényét és minden önmagát becsülő emberhez és költőhöz intézett *üzenetét*, hogy „*A mindenséggel mérd magad!*”

Lehangoló, hogy a mai „önmagukat kereső”, „önmegvalósító” (önimádó) 20–30–40 éves fiatal költőkből mennyire hiányzik *a népért, a néphez szólás igénye*, az az intuitív benső vágy, hogy „az adott világ *varázsainak* mérnökeiként” megkíséreljék remekszép versekké formálni *a mai munkásemberek életét, a mai szövönök „omló álmait”*. Vajon akadnak-e ma hazánkban olyan fiatal költők, akikben – persze a saját hangjukon – meg-megszólal az a belső vágy és akarat, mely, ha *másként is*, de ezt mondja: „én egész népemet fogom / nem középiskolás fokon / tanít-tanít!”

Kérem, ne értsen félre senki. E nagy klasszikus ars poeticákat csupán az emberi-költői életszemlélet és magatartás *élő-éltető példáiként, erőforrásaiként* idéztem meg. Nem azért, hogy fiatal vagy idősebb költőtársaimat szolgálai utánzásra biztassam. Tudom, hogy csillagszép kozmikus kitárulkozással és apokaliptikus, csillagháborús atomhalállal egyaránt igéző-fenyegető korunk változatos, sokárnyalátú, ezerhangú új költészetét, melyet jelenleg „*a pokol tornácán írunk*” csakis korunk valóságának élő elemeiből, sok-sok egyéni „költői világrészből” építhetjük fel – az emberek üdvére – a *Szépség harmonikus világává*. A *harmoniót azonban előbb magunkban és egymás között kell megteremtőnk*.

„*A politika kilép az irodalomból?*” – Nos, ismétlem, hogy ezt a megállapítást nagyon elситettnek és hibásnak tartom. Ha a politika (a nemes politikai eszmeiség) és a költészet valóban kizárnák magukat egymásból, akkor egy tágas, vonzó, harmonikus emberi költészet szabad világa és rendje helyett csupán egy nagy, fluid, folyékonyan kavargó költői konglomerátum – egy „része-gen”, lármásan örvénylő óriási „perzsavásár” – jöhetne létre, melyben az anarchia szabadsága jegyében *minden költői irányzat és kínálat kiméletlenül*

üzné és taszítaná egymást és mindazokat az embereket, akik a költészetben önmaguk életét, örömét keresik.

Petrőcz Andrásnak és Zalán Tibornak azt a szó szerint megegyező, hangsúlyos kijelentését viszont, hogy „*a költészet nem a politika szolgálóleánya*”, elfogadom és aláírom.

Petrőczy Éva persze ezt sokkal árnyaltabban és pontosabban fejezi ki, amikor így ír: „Ne feledjünk el *különbséget tenni* „megrendelt” vagy legalábbis „elvárt” és „spontán” politika között. Az utóbbi kevésbé látványos, viszont jóval időt állóbb...”

Igen! Amikor hangsúlyozzuk, hogy a *politikai költészet nem lehet azonos a mindenkori, mindennapi jó-rossz politikai gyakorlat elvtelen, kritikátlan kiszolgálásával*, azt sem hallgathatjuk el, hogy az *úgynevezett „elvből” mindenkor politikaellenes, politikamentes költészet szöszölőit sem avathatja senki a költői szabadság és függetlenség bátor hőseivé és szentjeivé...*

5. *A költői szabadság* Ki ne tudná? – abszolút értelemben – csupán: álom. Délibáb. Mese. Fogalomkörébe mégis sok minden belefér. Nálunk mindenki azt ír, amit akar és úgy ír, ahogyan tehetségéből futja.

A költő olyanná formálja költészetét, amilyenné tudja. Ha kedvet kap rá – az új, szent kísérletek sorában – „újáteremtheti” a *politikamentes* avantgardizmus bármely formáját. Csinálhat fából – vaskarikákat. Írhat eredetieskedő antiverseket és „meghökkenítő” ver(s)ziókat is, amelyek költői játéknak olykor nem is rosszak... Csak az a baj, hogy az *öncélű*, extravagáns álmodern kísérletezők és támogatóik *a költői szabadság jegyében* (talán a Politika be nem avatkozási politikáját kihasználva?) az elmúlt évtizedekben fokozatosan *kiszorították* fórumainkról „régiesnek” minősítve a Valóság, az *Élet új verseit*, és helyettük mindenekelőtt a se hús, se hal, de *tiszta, szájka- és politikamentes lombikversek tucatjait kínálják* az embereknek... Ez a közéleti, politikai eszmeiség sójától, paprikájától és más jó fűszereitől megfosztott költészet pedig – ha nem dúsítjuk, nem javítjuk fel ízait – előbb-utóbb teljes kulturális és társadalmi életünkben *hiánybetegséget* idézhet elő. Ezért *költészetünk helyes arányainak, élő színének és életizének a megteremtéséről semmiképpen sem mondhatunk le...*

6. *Helyes arányokat* persze a *jelenlegi szemlélet alapvető megváltoztatásával, minden jó erő összefogásával és józan, reális, bölcs kompromisszumával is csak fokozatosan, több éves munkával lehet kialakítani*. A költészet sokmozaikú összképét ugyanis nemcsak a költők alakítják ki, hanem nagyon jelentős, *meghatározó* mértékben az irodalompolitika kisebb-nagyobb parancsnokai, az irodalmi műhelyek, könyvkiadók és szerkesztőségek, a rádió és a televízió lektorai és szerkesztői is formálják. Javítják vagy torzítják. Aszerint, hogy helyes vagy téves *értéktételükkel*, jó vagy rossz *ízlésükkel* milyen minőségű – tartalmú és formájú – költői munkákat, verseket utasítanak el vagy bocsátanak, sugároznak tovább az emberekhez, az olvasókhöz és hallgatókhoz...

Nem tudom, *lehet, hogy a költészetünket szabályozó gát- és zsiliprendszer nem egészen úgy működnek, ahogyan kellene?*

Az, hogy minden hivatott költő szólni akar az emberekhez: természetes. Szólni, de – kikhez? A „versek titkait” kutató, verskedvelő humán értelmiség szűk köreiből, az értőkhöz és beavatottakhoz? Vagy a társadalom nagyobb közösségeihez? Jó néhány tehetséges költő beéri azzal is, hogy csak itt-ott, egy-

egy magányos olvasóhoz jutnak el emberi-költői jelzései és üzenetei. Míg mások a nép nagy, széles köréből akarnak visszhangot kiváltani verseikkel... Nos, ők azok a szocialista *citoyen-költők*, azok a vérbeli, bátor és szabad szellemű, modern mai *költő-néptribunok*, akik nem csak az „értőkhöz és beavattakhoz” tudnak és akarnak szólni, hanem azokra az egyszerű polgárookra, munkásokra és földművelőkre is hatni akarnak és tudnak, akik csak elvétve, véletlenül pillantanak bele egy-egy napi- vagy hetilapban eléjük kerülő versbe, melyből – jó esetben – számukra talán *különös* képes beszédben, de *szép, értető emberi nyelven és hangon*, a saját „elvarázsolt és elővarázsolt” életük szól hozzájuk és néz vissza rájuk, a *költői szépség felfedezésének élményét és örömét teremtve meg bennük*... Félek, ha a költők lemondának az ilyen, sajnos nem mindennapi, *bóditásokról*, akkor költőutódaink előbb-utóbb valóban csak néhány magányos olvasónak és egy-egy kávéházi asztalt körülülő, maroknyi művelt, „beavott” embernek írhatnák verseiket. Költészetünket már csak azért sem szabad „belterjes”, zsugorodó *balzaci* „szamárbórré” változtatnunk.

7. Új költészetünk vonzáskörét csak úgy tudjuk *növelni* és erősíteni, ha a jövőben irodalmi fórumainkon és sokszázszékes példányszámban megjelenő napi- és hetilapjainkban egyaránt a jelenlegieknél korszerűbb, *izgalmasabb, élettel-közélettel telítettebb versekkel* kínáljuk azokat a költői termésünket, nem ritkán fanyalogva kóstolgotó „versfogyasztókat”, akik a régi, jó ízek mellett, *jó új ízeket* is keresnek költészetünkben. *Tandori* Dezső szemléletében ez az igény úgy fogalmazódik meg, hogy a „jobb sokféleség” jegyében olyan költészetet kell kialakítanunk, melyben a *különböző értékek nem zárják ki, hanem kiegészítik egymást*... Igen! Bár más-más érzelmi-gondolati elemekből, *lényegében* Alföldy Jenő, Endrődi Szabó Ernő, Héra Zoltán, Kassai-Végh, Kerékgyártó, Németh J. István, Sík Csaba s vitáinknak csaknem minden résztvevője ugyanazt a látéleletet és jövőképet *vázolja fel*, amelyet magam is *reálisnak* tartok. Valóban: egyetlen nemzet és nép sem szűkítheti le költészetét *csak politikai, csak közéleti költészetre*, mint ahogyan csak filozófiai, csak szerelmi költészetre sem. Ugyanakkor *magas hőfokon izzó, mindennapjainkban ott vibráló politikai, közéleti költészet nélkül sem válhat egyetlen költészet sem a teljes élet teljes értékű, batékony költészetévé*...

... És itt hirtelen megáll kezemben a toll... Hát nem különös, hogy az ember, miközben mélyen, „*tudata ingerküszöbén*” elúszhatetlenül ott kuporog egy világpusztulással fenyegető *nukleáris katasztrófa rémképe, az élet, a béke, a munka, a szerelem és a költészet új lehetőségeiről* és távlatairól vitatkozik?...

Geertyán Ervin, aki hol rendkívül mélyre ásó elemzéssel, hol nagy ívű magasrepülésből vizsgálta meg létünkért és világunkért szólni-cselekedni akaró forradalmi költészetünk helyzetét, jogosan fogalmaz élesen-kesernyésen, amikor így ír: „*Mit tud a szocialista költő ma mondani annak a népi-nemzeti-társadalmi közösségnek, amelynek költője? MIT TEHET A VIHARMADÁR – KALITKÁBAN?*”... A kérdés zavarba ejt. Dehát mi mást is felelhetnék rá, mint azt, hogy *költészetünk viharmadarának*, a „szabadság, szerelem” és a „mindenséghez mérd magad” gondolatának elszánt erőfeszítéssel és a *mi segítségünkkel ki kell törnie, szabadulnia a kalitkából!*: A VIHARMADÁRNAK SZÁLLNI KEILL, *jelezni, vijjogni, énekelni kell, hiszen világunk Napjára viharfelbök árnyéka vetődik.*

ABLAK

Ciprusi költők

Ciprus, a három földrész között fekvő, páratlan természeti szépségű sziget, a mindössze 1960 óta önálló államiságú ország egy évtizede sziv-szorító hírek, megrázó események nyomán rögződött milliók és milliók tudatában. Az 1974 júliusi fasiszta puccs, majd a legvirágzóbb északi területek idegen megszállása, több tízezer ember hajléktalanná válása, a ciprusi kérdés megoldatlansága egy viszontagságos sorsú nép történelmi útja és kultúrája iránt is világszerte felkeltette az érdeklődést. Ezen a területen régi hiányt hivatott pótolni az az antológia, amelyet Élli Peonidival állítottunk össze századunk ciprusi lírájáról. Az 1985-ben az Európa Könyvkiadó gondozásában megjelenő antológia negyven ciprusi görög és öt ciprusi török költőt mutat be a magyar olvasóközönségnek.

Mélyre nyúlnak a ciprusi költészet gyökerei: az antikvitásba, a középkor gazdag népköltésébe, a reneszánsz életörömet sugárzó mívés lírájába. Mégis Ciprus költészete valójában a XX. században kezd a humanizmus, a haza és a baladás gondolatának jegyében a világirodalom szerves részévé válni. A szigetország költőitől sem idegenek az európai költészet „örök” témái, mégis markáns arculatukat az elszántság, a nehéz sorsfordulókön való helytállás alakította ki. Erőteljes, dinamikus líra a ciprusi – s a költőnők ebben is méltó társaik férfikollégáiknak –, amely biven tükrözi egy sor megpróbáltatást átélt nép folytonos megújulásra való készségét, alkotó erejének kimeríthetlenségét, és jogos kívánságát, hogy függetlenül és békében élhessen kétnyelvű és mégis egyszívű szülőhazájában.

Válogatásunk egy igaz ügyért emelt fővel küzdő nép harcának tanulságtételeül kíván szolgálni a költői szó erejével.

SZABÓ KÁLMÁN

Szabadság

Szabadság, oly sokan látnak sima szobornak,
melyet mesteri véső faragott e világba,
kőszívvel kebelében, mely soha nem doboghat,
kőszemből kősugar kél, s a kőszáj néma, zárva.

Bezárnak múzeumba, katalógusi szám vagy,
a reprodukciókat négy égtáj ismeri,
s felvonulnak előtted, szinte hogy belefáradj,
csodáló híveid roppant seregei.

Hanem nekünk te nő vagy, hús-vér vagy, eleven lény,
átéljük szíved ősi félelmét-örömét mind,
felszárnyalásod éltet s a szelek végtelenjén
szétáradó fohászod nagy dallama felénk int.

Int, akár a kezed, ha kinyújtod, Szabadság,
és látjuk, hogy remeg, s azt is, milyen erős,
kezekben tartod az évszakok földi sorsát,
nyár így ígéretes, tavasz így ismerős.

Századok örök-éltű lelke jár sejtjeidben,
teljes történelem foglalata, anyánk!
Nyugalmunk, jó reményünk te nyújtod át szelíden,
s tőled, ha viharok zúdulnak vissza ránk.

És kezekben a szentély napja, mely nem bukik le,
s az álom csillaga nézésedből nevet;
nézel ránk, Eleven, eleven híveidre,
gyúrod nekünk, Szabadság, az örök kenyeret.

(Fordította Tandori Dezső)

Ellenkórus az ókori Athénban

Folyton-folyvást kísért a gondolat,
mi történt volna, ha egy aischhüloszi tragédia
kardalának a leglíraibb pillanatában,
legmeghittebb pillanatában,
amikor az érzékenyszívű s józanlelkű kórus
bátran ítélte el mindazt, ami nem illő,
és ékesszólóan izelt a jóra,
s a kulturált nézősereg lelkesen magasztalta
s tapsolta meg
az éthoszt és a poézist,
mi történt volna akkor,
ha váratlanul előállott volna az orkhésztrában
egy másik, hevenyészett ruházatú és felkészültségű kórus
Athén rongyos rabszolgái sorából,
és keresetlenül, félművelt sorstársuk
csiszolatlan soraival eképpen szólalt volna meg:
„Mindez Agamemnónról szól,
és mindez Odipuszról,
és Oresztészről és Iphigeneiáról és Antigonéről,
de mit mondotok mirőlünk?”

(Fordította Szabó Kálmán)

ELLI PEONIDU (1940-)

Ciprusi fenyő

Elszántan küzdesz, mint egy hősi futó:
markodba szorítva viszed a méltóság stafétabotját.
Kopár lejtőkön bölcs pajtásod
a tücsök örökké szomjas dala.
Fenyő, ciprusi fenyő, Ciprus lelke vagy!
Azért küzd ez a lélek, hogy egy igazságot
megtartson, mely markából ki akar csúszni folyton
évszázadok óta.

(Képes Géza fordítása)

Megszállás, 1974.

Hajnalban jönnek a szótárból a szavak,
szomjukat oltani északi kerteken.
Bejárják azután az állványzatokat,
meneteléseikhez új melléknév legyen

bőven. Dél körül a konyhánál sorakoznak,
s esznek, hogy más idők éhét jobban kibírják,
alkonyatkor örömmel esnek az ágsoroknak,
a kék hálószobák dolgait igazítják.

Ha beesteledik, hallod: marakszanak
egy-egy jobb lepedőért, melyen majd alszanak,
ott fönn a karzaton, könyvtár padlásterében.

Dehát azt mondd, te szó, felelj Isten nevében,
„megszállás”: mért viselkedsz helyeden oly veszettül;
hajnalra azt jelented: „kiirtás, gyökerestül”...?

(Fordította Tandori Dezső)

Öreg nagyanyám

Öreg százéves nagyanyám
már nem mese ringatja el.
Naphosszat csak északra néz,
esőben, napsütésben — mit is keresne sorsfonó orsója,
ördög szerszáma, ebben a sátorban?
Csak ül s nézi a hegyeket
kimosott szemmel,
csak ül és figyeli a földet, idegen
lépteket hall távoli kertjében,
amint letapossák a friss, rügyezni merész hajtásokat.

„Megvárom, kisfiam”, mondja öreg százéves nagyanyám,
„míg hazamehetek, nincs helyem itt meghalni.”
S miközben újra csak a hegyekre mered,
tudom, hogy öreg százéves nagyanyám
megtartja a szavát.

(Szabó Kálmán fordítása)

Antonio Stagnoli

Az megszokott, hogy egy műterem más képletét adja a rendnek, tehát nem lepődtem meg *Antonio* műtermének „rendtelenségén”. Azt viszont máig röstellem magam előtt, hogy a mesterkélt rendezettségnek, a foglalkozás vagy valami tehetőség ilyetén mutogatásának teljes hiányán meglepődtem. Pedig akkor már több rajzát ismertem, s ámultam természetességükön. Mentségem, hogy Olaszországban a státusomhoz illő látogatások benyomásai eltompították figyelmemet. Pedig időben tudatosulhatott volna bennem, hogy ilyen rajzokhoz csak ilyen háttér tartozhat. Antonio úgy él, ahogy rajzol. Mondhatom úgy is: aki így éli rajzait, művein kívül sem élhet más életet. Aztán hírből, meg fényképekről nyerhettem valami képet *Bagolinóról*, Észak-Lombardia alpsi városkájáról s környékéről, szűkebb hazájáról, ahol szívce-lelke egyszer – s úgy látszik, örökre – legyökerezett. A föld, a hegyi legelők és erdők nehéz sorsú embereit azóta ismerni vélem, mert újra, meg újra átélem a rajzok világát, s talán lassan megnyerem a képességet arra is, hogy Antonioval lássak.

A szemeit már ismerem.

Emberék, állatok, növények, s az ember keze nyomát vagy sorsának lenyomatait viselő tárgyak – képein ezek a motívumok. Elképesztő, hogy emberből, állatból, növényből s tárgyából mennyiféle van még, amit Antonio nem rajzol, amit talán nem is ismer. Ezért még elképesztőbb, hogy ebben az egyfélésgben mégis megragadni képes a teljességet. Szívesen beszélek arról, minden látom ennek titkát.

Szívesen vállalom azt is, hogy a mások műveivel szemben, gyakran civil műkedvelő vagyok; Antonio rajzai előtt – mert itt nem megfejtetni kell a formát, hanem átélni – ugyancsak gyorsan lekophatnak rólam jó-rossz szakmai beidegződéseim. Bevallhatom, hogy girhes-nyomorult kiskutyájának emberi tekintete fiziológiailag is jelentkező, pontosan leírható eseményt indukált bennem. Jelentene még valamit, ha helyett régisebb nyelven azt mondanám, hogy összeszorult a szívem? Hogy újra, meg újra képes ezt művelni velem, valahányszor újra szembenézek vele... Gondolkodtam azon, van-e további bevallanivalóm, hogy t. i. nem szentimentális érzések ezek, tehát, hogy nem még rosszabb civil érzések-e, amiket kivált belőlem? Ha igazi kiskutyák iránt éreztem is valaha hasonlót, az lehetett ugyan szentimentalizmus, de ennek fajsúlya más. Mert itt kutyát és embert egyszerre érzek. A világ keménységétől folyton fölsértett és megsértett, a szenvedésckbe belcállandósult, eltorzított életet látom, s miközben mélyül-árad bennem a részvét, már az ingerültség, a düh mérgeit is érzem a véremben. Nem tudom a képben-e vagy kívül, de látni vélem azt is, ami ellen szolidaritássá érik bennem az együttérzés. Ezt se szégyelljem kimondani: harcos szolidaritássá – és ez bizony nem a szentimentalizmus világa. A kiskutya sem könnyező szemű ölebecske, aki készséges tárgya lehet érzelmfölöslegünk gáttalan áradásának; Antonio kutyaszemei végül is nem jótékonytságot sóvárgó koldustekintetek.

Stagnoli az állatokban nem keres természeti-fiziológiai szépséget. Amint leírom, rögtön érzem, hogy kijelentésem nem tartalmaz semmi olyat, amitől magától értetődővé válna, hogy ebből a viszonyból érték fakad. Ha meg állatai mégis esztétikai gyönyörűséget keltenek, akkor meg a kijelentés ellentmondásosnak látszik és ellenkezésre ingerel. Lehetne mondjuk *Botticelli* gráciájával is megrajzolni a hegyi emberket, a pásztorkunyhók sajtszagú, korcs kutyáit. Azt hiszem, ez a hazugság sikerülhetne oly tökéletesre is, hogy rájuk sem ismerünk. Ami őbennük van, az csak stagnolisan lehet igaz. Igaz, mondom, mert modelljeiben az igazat tudja megragadni, s ennek révén válik rútságuk is esztétikumává. Így lehet, hogy semmiféle megalázottság, megtúrtság vagy kivertség – tehát semmiféle megcsúnyultság – nem képes elveszejteni Antonio kutyáiban a kutyaság humanizálódott értékét, a hűséget. Így nyer a csúnyaság esztétikai értéket, s ha gyönyörködünk benne, talán már át is csapott ellentétébe és már a formában is a szépet látjuk. Ha minden megpróbáltatáson át megőrünk egy emberi értéket, ez mint etikai mozzanat, formájában azonnal képes esztétikumává válni, ha szépben, ha csúnyában, akár odafigyel rá a művészet, akár nem.

Stagnoli ezért nem keres emberi alakjaiban sem szépséget. Így visszaolvasva, ez a mondat is értelmezésre szorul. Művészeti szépség-beidegződéseinket mindmáig éppen az ő hazájának, Itáliának reneszánsz művészete formálja nálunk legintenzívebben. Bizony a reneszánsz mesterekhez képest nagy barbár ő, durva és csiszolatlan. Aminthogy nyersen és darabosan robbant be a mi proletár *Derkovits*unk is a kifinomult polgári táblaképvilágba, ezért nem népszerű máig sem. Gyönyörködni inkább a vonalak gráciájában, a finom képi rendezettségben, a derűs színek harmóniájában szeretünk. Ehhez vonzódunk rossz politikai beidegződések miatt is: ez lojális kötelességünknek, az optimizmusnak a formavilága, s ilyen ruhába öltöznek folyvást az ellentmondásmentes nyugalom ön- és közveszélyes vágyképzetei is. Baloldaliságom gyermekbetegsége volt, hogy nem szerettem ezért *Botticellit*. Most is merenghetek azon, nem ide zuhantam-e vissza, ha azt mondom, nézzén körül idehaza az, aki Stagnoli kiállításán „szocialista” önelégültséggel a „kapitalizmus nyomorát” képes csak látni. Stagnoli képeinek komplex esztétikumában a rútság valóban az egyik fő komponens, de ez nem nyomorképet és nem kapitalizmusképletet szolgál primer jelentésével, és különösen nem direkt formában, a „szocializmus derűjének” valami ellentételezésképpen.

Talán a növények segítenek tisztábban érvelni, mert a reneszánsz beállítódású szépségelvárásnak Stagnoli növényei egyértelműbben ellene vannak. De akkor meg minek vannak? A növényi organizmusoktól – mert formáikban távolabb vannak az embertől, mint az állatok – kevéssé várnánk, hogy emberi jelentéseket legyenek képesek hordozni. Növényt épp ezért – és többnyire szépen – olyanok festenek-rajzolnak sűrűbben, akik elhárítják maguktól az emberi tartalmak jelentésvizonylatainak bonyodalmaival járó felelősséget vagy csak a sejtelmességet kedvelik a devalválódott érthetőség helyett. Antoniónál – ha főszereplő, ha mellékszereplő – mindig emberiesül a növény is. Nem ismerem a helyi faunát, de tudom, minden növény helyhez kötött, s látom táncukat, zabolátlan burjánzásukat. Ebből is, meg görcsös-kényszeres irányváltásaikból is szabadságképzeteket kapok, emberi szabadságállapot jelzéscit. Ha állapotába beledermecd egy-egy emberalakja, mozgásukkal növények viszik vissza a képbe az időt. Ha egy alvó arcán csöndesre oldódik a gyötrelmem, a növények kínjából újra csak tudom, hol vagyok. A szociológia térképének ettől a vidékétől

nincsen messze *József Attila* sárgán – korcsán – maradt fű-növénye sem a város peremén. „*A maga módján itt is megterít / a kamatra gyötört, / áldott anyaföld. / Egy vaslábásban sárga fű virít.*” A vaslábás a szegényes választék kínálata volt a külváros proletár szél-kertészének – virágescserép helyett. Bagolinóba a jóléti társadalom ma nagyobb választékkal juttatja el hulladékait környezetdíszítő továbbhasználatra. Így több változatban is modulálhat Antonio „csercsep” növényeinek jelbeszéde. Például egy ócska bádoggkana beszűkült életterében is burjánzó virágzó organizmus – ez is, az is háziasított természet – micsoda diadalmas korcsképe ez a természetben vett emberi szabadságnak, körülötte a roskadt kerítés darabjai. A csökkenő újratermelés emberi sorvadás-kepei ezek, éles kontrasztban a bővített újratermelés tényleges vagy csak fényesre reklámozott világképével.

Bresciából és Bagolinóból nézve ilyen a világ. Szerencse dolga is talán, hogy a maga talpalatnyi földjén olyan társadalmi ellentmondásokat él meg ma Antonio Stagnoli Itáliában, amelyek korszakunk lényeges ellentmondásai. Például a természettel szemben megnyert szabadság és a társadalmi elidegenedés ellentmondása, ami torzítja, esetenként sorvasztja a természettel folytatott anyagcserét. Mostanában sem gazdaságunk, sem viszonyaink nem idézik a Kánaán képzeteit, hát visszahúzódtak a próféták is, akiket még *Petőfi* nevezett hamisaknak. *Semmi okunk Stagnoli világképének hitelét térben vagy időben lokális keretei közé visszaszorítani.* Semmi okunk elutasítani egy reális világképet, ha egyszer helyzetünk is neveltségessé teszi illúzióinkat.

Tartok tőle, hogy az értelemnek ezeket az érveit Stagnoli korszerűségéről – a korszerűségnek állított sokféle modernség-képlet közepette – csak az képes hinni is, akinek lelki rezonanciái miatt ezt amúgy sem kell bizonygatni. Akinek a létezéséből, lelkiismeretéből kikovácsolt életcéljaiban a szolidaritás ilyen tartalmú és színezetű, mint a Stagnolié, annak vaknak kell lennie, hogy ezt képeiben föl ne fedezze, és önhittnek, hogy ne volna szüksége a képeiből áradó „egyértetés” biztató-bátorító közösségiesítő erejére. Én ennek a tényleges vagy potenciális közösségnek akarom Stagnolit átadni. A közös érdekeltséget tudva s ebben bízva remélhetem, hogy csak előítéletek és illúziók ellen kell megkeresnem a hatékony érveket. Hogy érveim erősen érzelmi színezetűek, az magyarázható bevallott elfogultságommal, s azzal az értelmi belátással, hogy *közös elfogultságban szokott megmutatkozni a közös érdekelttség.* Az igazság szerelmében egyesítő közös elfogultságról van szó, ami a szolidaritás érzelmi töltését adja. Ez, és nem az én érveim fogják megtörni a más érdekű, s ezért merőben más nézetű emberek ellenállását – nem Stagnolival, hanem az általa is képviselt „elfogult” humanizmussal szemben. Ezért nincs dolgom most a más érdekű modernség- és korszerűségteóriákkal.

Azt a sejtéscmet meg, hogy Antonio nem is nagyon akar „korszerű” lenni, szinte csak súgva merem mondani. Valószínű azért nem, mert saját gyökérszétéből sarjadt korszerűsége már termőre fordult, mire ezek a korszerűségteóriák elérték a tudatát. Aztán meg nála nem is a fogalmi gondolkodás síkján születnek meg a tevékenységére szívóhatást gyakorló célok. Érzékei, egészséges ösztöne formálják ki céljait, s azt hiszem, ezek nem fogalmiak, inkább erősen képiék. Képiék a „milyen legyen a szép rajz?” céltételezései is. Ebben meg éppen az az itáliai reneszánsz hagyomány hat rá, amitől az imént olyan nagy igyekezettel próbáltam őt leválasztani. Rajzai ugyan valóban nem hasonlítanak mondjuk Raffaello rajzaira, még Michelangelóéira sem, mégis, ha ők nem lettek volna előtte, Stagnoli most nem lenne ilyen. A rajzi keresés és kimondás

vonalelemcinek nyelvtana csakúgy, mint a rajzi artisztikumok ismert és lehetséges változatai közül az éppen alkalmazottak nála téveszthetetlenül oda utalnak. Azt hiszem ráéreztem ennek igazi okára rajzai művességében, ezért érezhettem elérzékenyült megindultságot, amikor fölfedeztem, hogy van ebben valami klasszikum keresése, olyané, amilyenné az idő továbbrajzolgatta máig az egykori rajzokat. Koszolt, tépett, gyúrt, öregített, egyszóval: műzumiiasított papírra rajzol, avagy előszeretettel választja az ilyen papírokat. Az úszó és úsztatott tus „önalakító” misztikuma is azért működhet, mert magától segít a művésznek egy ma műzumi rajzokon érzékelhető folt-vonal optika létrehozásában. Hasonlítani a klasszikusokhoz és általuk megmérteni. Ez volt mélyen megindító, mert tudom, hogy igen mélyről fakadó lelki szükséglet ez olyan osztályok gyermekeiben, amelyek az uralkodó kultúra létszféráin kívül, a saját barbárnak bélyegzett kultúrájukat ápolják csak, s fiai ritkán jutnak vele innen a felszínre. Ezért mondják „feltörekvőnek” a nép fiát, s akkor mondják „beérkezettnek”, ha eredeti kultúráját sikerült maradéktalanul lecsereélnie. Nálunk a Nékosz-nemzedékkel következett be először frontális áttörés csere nélkül. De éppen ebben a nemzedékben lehet tanulmányozni a „feltörekvés” és a talaj kötelmeinek lelki konfliktusait, a részleges behódolás és a teljes önfeladás szomorú-tragikus eseteit is. A társadalmi presszió által kiváltott kisebbségi érzés az, ami itt motivál, vagy úgy, hogy sorstársai széles körében ő az egyetlen művészetvonzódásokkal megvert és így magányos is, vagy úgy, hogy nagy művészek nagy alkotásai és az ő túl prózai, túl kisszerűnek látszó szituáltsága örületes kontrasztban van, vagy egyszerűen csak a lelki érzékenység alázata váltja ki, avagy mind együttevce.

Végül is Antoniónak nem sikerült Michelangelo-rajzokat csinálnia. *Van Gogh* is, *Mednyánszky* is szeretett volna klasszikus lenni, s ez nekik sem sikerült. Illetve másként sikerült! Antonio élményei mai élmények, s mert ő nem tud mást, mint művészként *ebből* táplálkozni, ez visszavonhatatlanul kényszere alá vonja a formálás előképeit is. Antonio élményei egyféléképpen maiak, sajátos gyújtóponthelyzetében szerencséjének mondtam, hogy rálelhet a kor lényeges ellentmondásaira. Eredetileg sem akarhatott, most sem igen szeret a kor szivdobogásától, azzal együtt hányódni-dobódni – mások másutt keresik a sikert, a jó életet –, csak éppen nem tud mást. Magja ide hullt, itt eresztett gyökert, tápláló nedveit innen szívja, nyújtózni tud, de elszakadni nem. Helytállása tehát még csak nem is helytállás, mint ahogy azé a fenyőé sem, amit kiválasztok majd Bagolino fölött egy sziklán barátságunk romantikus-konzervatív jelképének; máris tudom róla, hogy élt már születésem előtt is azon a helyen, ahol még sohasem jártam, s él még utánam is, sohasem ellenőrizhetem, meddig. Nem helytállás ez: ennyi telik egy fenyőtől. Azért, mert fenyő.

TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

KEREKES LAJOS

Ausztria hatvan éve 1918—1978. A Weimari Köztársaság

Az utóbbi néhány évben igen sok szakmunka, visszaemlékezés, sőt szépirodalmi feldolgozás jelent meg a két világháború közötti Magyarországról. Akit érdekel hazájának közelmúltja, ma már van mihez nyúlnia. Sokkal rosszabb a helyzet környezetünk, a szomszédos vagy távolabbi európai országok ugyanczen időszakával kapcsolatos történeti ismeretterjesztés terén. Csehszlovákia, Lengyelország, Románia vagy Jugoszlávia két világháború közötti történetéről – eltekintve a Berend–Ránki szerzőpáros összehasonlító gazdaságtörténetétől és a könyvtárosi forgalomba nem került stencilezett egyetemi jegyzetektől – jószerével semmi sem olvasható magyar nyelven. Aligha szorul pedig különösebb bizonyításra, hogy a mindenkori magyar valóság és politika valós helyi értékének kijelölése csakis a szűkebb és tágabb európai környezet ismeretében végezhető el megnyugtatóan. Kerekes Lajos két újonnan megjelent könyve, amelyek Ausztria 1918. és 1978, ill. Németország 1918. és 1933. közötti történetét mutatják be, jelentősen enyhítenek történeti ismeretterjesztésünk eme egyoldalúságán.

Németország és Ausztria Magyarországhoz hasonlóan vesztésként került ki az I. világháborúból. Ugyanúgy jóvátételeket fizettek és – ha lényegesen kisebb mértékben is – ugyanúgy területeket vesztek, mint Magyarország. Politikai történetük ennek ellenére számos ponton különbözik a magyarországitól.

A háború befejezését követően Ausztriában és Németországban is felindult a forradalmi munkásmozgalom. Munkástanácsok szerveződtek, barrikádok emelkedtek, sőt Bajorországban rövid időre egy tanácsköztársaságot is kikiáltottak. A munkásság, illetve a szociáldemokraták többsége azonban végül is mindkét országban a polgári demokrácia mellett döntött, s a szocialista forradalom ügyét nem támogatta. Magyarországon – mint tudjuk – másként történt. A Tanácsköztársaságot a közös pártban egyesült kommunisták és szociáldemokraták együtt kiáltották ki. Egyéb tényezők mellett ez is fontos oka volt annak, hogy a magyar szociáldemokrácia húszas évekbeli helyzete, pozíciója és szerepe lényegesen eltért a német és osztrák pártétól.

A forradalmi hullám kezdeti apályával egyidejűleg Németországban és Ausztriában polgári demokratikus állam- és kormányrendszer alakult ki. Ebben a szociáldemokraták is fontos szerepet játszottak. *Friedrich Ebert* személyében a Weimari Köztársaság első elnöke (1919-től 1925-ig) szociáldemokrata politikus volt, s a párt a kormányhatalomnak is számos

szakembert adott. Az 1928. és 1930. közötti Müller-kormányban például öt szociáldemokrata politikus foglalt helyet.

Az Osztrák Köztársaság megalakításában az ottani szociáldemokraták talán még ennél is meghatározóbb szerepet játszottak. Miután az első (1919-es) választásokon a polgári pártokkal szemben többséget szereztek, Karl Renner vezetésével Ausztriában szociáldemokrata kormány alakult. A későbbiekben csökkent a kapott szavazataik száma, s a kormányhatalom így a polgári pártok kezébe került. A főváros, Bécs azonban továbbra is irányításuk alatt maradt, s a parlamentben is tekintélyes (időnkénti relatíve a legnagyobb) erővel rendelkeztek.

Az 1919 őszi diadalmaskodó ellenforradalom következtében a szociáldemokrácia hasonló szerepvállalásáról Magyarországon szó sem lehetett. Igaz, a konszolidált ellenforradalom viszonyai közepette (1922-től) a szociáldemokrácia parlamenti képviselője (a mandátumuk 5–10 százalékának erejéig) biztosított volt. Az azonban, hogy szociáldemokrata politikus kormányra kerülhessen, a konszolidáció alatt is elképzelhetetlen volt. A szociáldemokraták – a parlamentben és sajtójukban egyaránt – nyílt kritikát gyakorolhattak (és gyakoroltak) a kormánypolitika fölött. Ám az adott – a parlamentarizmust autoritativ elemekkel vegyítő – kormányrendszer következtében hatalomra sem egyedül, sem a demokrácia más erőivel szövetségben nem kerülhettek. A rendszer konzervatív vezetői ezt megengedhetetlennek tartották.

A harmincas évek elejétől mindhárom országban megerősödtek a szélsőjobboldali tendenciák. Sorozatos kormányválságok után – teljesen legálisan, azaz a választók többségének akaratából – 1933-ban Németországban Hitler került hatalomra. Ez a Weimari Köztársaság, azaz a demokrácia végét jelentette. Németországban totalitárius kormányrendszer alakult ki, amelyet a parlamentáris demokráciákra jellemző pluralizmus teljes felszámolása, s a hatalom végletes és kontroll nélküli koncentrációja karakterizált. A népakarat deklarált megtestesítője a továbbiakban nem a parlament, hanem a párt, illetve a párt vezére volt, aki egyben a kormányhatalmat is birtokolta. A totális német állam jellegzetességei közül legfontosabbak voltak a párt- és a titkosrendőrség fizikai és pszichikai eszközöket egyaránt igénybe vevő terrorja, amely semmiféle ellenvéleményt, autonómiást vagy pluralitást nem tűrt; az emberi élet minden aspektusát lefedni és szabályozni kívánó hivatalos ideológia; s végül az ennek szolgálatába állított tömegkommunikációs eszközök teljes kontrollja, illetve birtoklása.

Az Osztrák Köztársaság demokratikus szakasza 1929-ig tartott. Ezt egy 1933–34-ig terjedő átmeneti fázis követte, amelyet a parlamentarizmustól való fokozatos eltávolodás jellemezett. Dollfus kancellár 1933-ban feloszlatta a törvényhozó testületet, majd 1934-ben betiltotta a szociáldemokrata pártot és a szakszervezeteket. Az 1934. május 1-én elfogadott új osztrák alkotmány olasz mintára az ún. hivatásrendi (korporatív) társadalomszervezet alapelveit tette magáévá. Az államélet jogforrása és a politika legitimálója a továbbiakban nem a népakarat, hanem a „mindenható Isten” volt. Parlament és többpártrendszer Ausztriában ezután nem létezett; a politikai akaratképzés egyetlen elismert szervezete a fölülről kiépített ún. *Hazafias Front* lett. Az új osztrák rendszer kétségkívül diktatúra volt, de közel sem olyan kegyetlen és totális, mint a német vagy

akár az olasz. Kerekes ezért – megítélésünk szerint is helyesen – egyfajta átmenetnek tekinti a német nemzeti szocializmus és a kelet-európai kormányformák között.

A német-osztrák politikai trendnek megfelelően a harmincas évek elejétől Magyarországon is megerősödtek a totális, illetve autoritatív állam kiépítését célzó szélsőjobboldali törekvések. Elég itt ezzel kapcsolatban *Gömbös Gyula*, majd *Imrédy Béla* miniszterelnöki működésére utalni. Bizonyos eredményeket – például a sajtószabadság vagy a gyülekezési jog korlátozása terén – kétségkívül sikerült is elérniük. Radikálisabb törekvéseik – például a parlament és a többpártrendszer felszámolása – azonban rendre megbuktak az egykori ellenfelek, a *Bethlen István* vezette konzervatívok, a parasztdemokraták, a polgári liberálisok és demokraták, valamint a szociáldemokraták közös ellenállásán. A Horthy-rendszer – vitathatatlanul antidemokratikus, de véleményünk szerint egyáltalán nem fasiszta – alapszerkezete, amely a népképviselői elven alapuló parlamentet, a többpártrendszert, a szociáldemokrata párt legalitását és parlamenti képviseletét, továbbá baloldali napilapok (köztük a *Népszava*) megjelenését is magában foglalta, illetve lehetővé tette, így egészen 1944 tavaszáig, tehát Magyarország német megszállásáig érintetlen maradt. Ennek egyik legfontosabb oka úgy gondoljuk magában a húszas években kialakított kormányrendszerben keresendő, amely az autokratizmus bizonyos elemeit már eleve magában foglalta.

Kerekes Lajos mindkét könyvét jól szerkesztett illusztrációs és mellékletanyag egészíti ki. A fényképek mind a két ország legfontosabb politikai eseményeit, mind a kor legfontosabb szereplőit bemutatják. A Weimari Köztársasággal foglalkozó kötet ezenkívül a választások eredményeit és az egyes kormányok összetételét áttekinthető táblázatokat, kronológiát és részletes bibliográfiát is tartalmaz. (Gondolat és Kossuth).

ROMSICS IGNÁC

Európa a szomszédban van

Az 1945. utáni szlovák költészet antológiájáról

„Mielőtt versolvasás mellett döntene, fojtsanak el földrajzot, freológiai, minden emléket.” – írja Vojtech Michálik, a kötet legelső, legidősebb, ám meglepően fiatalos hangú szerzője, a *Bevezetés a versolvasásba* című, a *Gyűjtőpont* olvasói programversekért is fölfogható művében. Sorai lényeges igazságra világítanak rá: tapasztalatom, hogy nem csupán az átlagolvasónak, de az irodalommal hivatásszerűen foglalkozók jelentős hányadának is több-kevésbé fehér folt közvetlen szomszédaink irodalma-művészete, s különösképpen az költészetük. Szomorú tény, hogy egy-egy néven, s néhány kampányjellegű „blokkosított” folyóiratközlés halvány emléken kívül mást alig mutat föl memóriánk. Jó esetben beugrik egy-két egyéni kötet – *Novomesky, Lukac* –, s talán még egy antológia vagy egy történeti áttekintés is földereng: *Szalatnay, Krcmery* – s a leltár ezzel kész. Michálik szavait megfogadva, célszerűnek tűnik tehát, hogy a *Gyűjtőpontot* csupán az általános érdeklődéstől vezetve forgassuk, s az irodalomtörténeti-filológiai és egyéb szempontokat mellőzve, csakis a számunkra érvényes mondandót, a hiteles költői személyiségeket keressük!

Kérdés ugyanakkor, hogy közelíthetünk-e a szomszédos népek szellemiségéhez, s e szellemiség termékeihez úgy, hogy kizárjuk a föld-

rajzi, s a még ennél is fontosabb történelmi szempontot, egyszóval azokat a mozzanatokot, amelyek kapcsolatunk tér-idő koordinátáit tartalommal telítik és szerves egészszé teszik-tehetik? A válasz hitem szerint egyértelmű *nem*. A michálikai szempontnak szükségképpen módosulnia kell, s nem földhözragadt észjárásunk miatt, hanem mert – ahogyan azt a '45 utáni szlovák költészet éles szemű és szellemű méltatója *Albin Bagin* írja – „... a valóságnak a költészet eszközeivel történő megismeréséről van szó, s arról, hogy e folyamat a világban való eligazodásra ösztönözzön benünket.” S mi másban tükröződhetnék jobban, pontosabban „a világ” egy bizonyos régiójának valósága: a régió népeinek élete, századainak, sorsfordulóinak és nem utolsósorban hétköznapijainak történelme, mint költészetében, irodalmában. „*Igaz viszont* – folytatja Bagin –, *hogy erre a költészet csak akkor lesz képes, ha a szerző többet fog tudni a valóságról, mint olvasója.*” E következményszerű megállapítás a létanalízis elmélyültségét, pontosságát és történelmi indíttatását tételezi. Eképp – a közelítési lehetőségek tanulságait megszívlevélve – nem mondhatunk le a vizsgálódás sajátos érzékenységeket magukba foglaló szempontjairól sem. Kiben ne idéződnének a közös „történelmi érintettség” – a különféle nemzeti el-

fogultságok avagy a kisebbségek ügye – által kiváltott „kárpát-medencei” neuralgiák!? Idegeinkben hordozzuk együttélésünk századok óta megoldatlan kérdéseit. Mert e tekintetben is le kell számolnunk egy illúzióval, mely szerint – mint annyi mást – ezeket a gondokat is megoldja a régióra jellemző '45 utáni szocialista típusú társadalmi-politikai berendezkedés! Kiderült, hogy önmagában-önmagától, cselekvő részvételünk nélkül semmit sem old meg! Úgy véltük: az új állami-nemzeti formációk valóra váltják a régi álmot: a sorsközösségen alapuló, előítéletmentes „dunamenti” szövetséget, ha másban-másként nem, legalább szellemiekben. A tények azonban nem igazolták a reményeket: a történelmi sokkok túl mélyek. S ahhoz, hogy a régi, területszerző aktuálpolitikák jegyében fogant kölcsönös előítéletek és vádaskodások megszűnjenek, az eddignél erősebb, belső értékeit tökéletesen ismerő, s abban maradéktalanul bízó, s ugyanakkor *egymásra nyitottabb nemzeti közösségek* kelljenek. A nyitottsághoz pedig a nyílt beszéd is hozzátartozik. Tudnunk kell magunkról és „történelmi felelőssainkről” mindent, hogy az általános, közös, és az egyedi, néphez-nemzethez kötött értékeket megismerve, *megtanuljuk egymást!*

Így, ilyen igényességgel, ezek alapján keresem tehát a *Gyűjtőpont*, a '45 után induló nemzedékek 26 költőjének közös jellemzőit, s a különféle poétikák sajátosságait. Szűkebb tér jut ugyan az egyes pályaképek szemügyre vételére – de ez magából az antológia műfajából is következik. lévén a válogatás és teljesség egymásnak ellentmondó fogalmak.

Milyen is hát ez a költészet, mit mond nekünk magyaroknak, mit tud, ami „dunamenti identitá-

sunk” szempontjából lényeges!? Kiindulópontom az a tény, hogy itt, szűkebb Közép-Európánkban a lét elsajátítási és kinyilvánítási módjai – adott történelmi helyzet függvényeként – *sajátosan* egyediek. Ennek érzékelése, poétikai leképzése az antológia egészének alapvonása – és egyben erénye. Fogalmazhatunk úgy is: ez a költészet nem más, mint az akarattól független keretek közé szorított lét tanulása. Másként: az identitás versbe emelése: a személyes szabadság méltóságának tudata és a *megélés korlátainak felismerése* adják a versek zömének belső – az ellentmondásra alapozott – dinamizmusát. „*Én még nem vagyok igazán ittbon*”; és „*Végtelen termeket takarítok nap mint nap, a te képed keresem bennük...*” – fogalmazza meg e tényt a helyenként K. u. K.-hangulatokat idéző, szecessziós életérzést induló versépitési móddal is hangsúlyozó, rokonszenves egyéniségű *Milan Lajciak*. Ez a bizonytalansági, nyilvánvalóan hiányérzetből táplálkozó attitűd – aminek természetes következménye a Lajciakéhoz hasonló nosztalgia, monarchiás és első köztársasági reminiscenciák gyakori fölbukkanása – a hiány föllelésére irányuló vágy, hol éles körvonalakkal, hol pasztelles színekbe oldva, majd mindenik szerzőnél föllelhető. S ahogyan költőről költőre, versről versre haladunk, kezdeti sejtésünk bizonyossággá válik: a hiány, amit éreznek, sejtjenek és mégsem tudják megnevezni, nem elsősorban az egyéni lét pástjainak csonkultsága miatt képződik. Voltaképpen saját maguk teremtették: az identitás történetiségének teljes mellőzésével. Nyilvánvaló, hogy ennek okai a poézisen kívül *is* keresendők. Ez némiképp megmagyarázza, hogy a versekben inkább csak a hiány megnevezésének vágya-igénye fogalma-

zódik, mintsem a megszüntetésére irányuló akarat tör utat. Tovább bonyolítja a dolgot, ha az identitás torz történelemszemlélethez kötődik, amely torzulás épp a valós történelmi önértékeléshez elengedhetetlen mozzanatokot igyekszik semlegesíteni (fonák logikájú elfojtással) – a hamis öntudat mítoszait táplálva ezáltal. Így azután az is érthető, ha az antológia szerzőinek zöménél még ez a főtebb említett vágy is tétova. Am, míg a többiek épp csak sejtik a létanalízis ürcsijaratait – vagy, mint például Feldek, egyszerűen elkerülik az ingoványos „te-repeket” –, addig *Milan Rufus*, a kötet egyik legmarkánsabb szerzője tudja: „*Asztralra tenni valamit, valami pontosat.*” (S ez nem jelenti azt – mint majd látjuk –, hogy amikor kísérletet tesz rá, ne bicsaklana meg a hangja.). Elmondható hát, hogy egy bizonyos elem kétségkívül hiányzik ebből a poézisből: az egyéni és közösségi lét *történelmi dimenziója*. Az átléncygités – a létélmény versbéli ereje – így szükségképpen csorbul; a poézis gyakorlat omlik szláv borúba és fatalizmusba. Némely hermetikus vonásokat is mutató költészetnek ez olykor kifejezetten javára válik – *Lydia Vadkerti-Gavornikovánál*, a pontosan, szépen verselő *Pavel Koysnál*, *Mikulás Kovácsnál*, az elomló, lágy hangulatokat, kerek, kissé pesszimisztikus világgéppé ötvöző *Jozef Mihalkovicnál*, a mediterrán sejtelmekbe merítkező *Viliam Turcánynál*, de *Stefan Strážay* és *Daniela Hivesová* verseiben vagy *Ján Buzássy Nauszikaá* című ciklusában is. Másutt, ahol a történelmi létélmény plasztikus megjelenítésére irányuló tudatos törekvés fölfedezhető – jellegzetes képviselőjeként *Miroslav Válek*et említhetem – a szándék olykor szándékolttságba, hangsúlyos didaxisba, s nem ritkán aktuálpoli-

tikai jelszavak hangoztatásába csúszik, s mindez az egyébként kiváló versek erőcsökkentését vonja maga után. Rosszabb a helyzet, amikor az identitásépítő történelemélmény „megverselésé” a váleki „urbánus” közelítéssel szemben „népi” ihletésű. Jellemző, ahogyan az egyébként rokonszenves rufusi szemlélet torzul a „kénycs” tárgyánál. *Történelemóra* című verse a már-már gyermeteg narodnyikizmus iskolapéldája, a Nagy Szlovák Mítosz harminchétsoros változata a történelem háta mögött élő, szerelnivalóan szelíd Szántóvető-Ósátyáról. (Olvastán a dák harcos képe idéződik bennem, aki olyannyira béke-szerető volt, s oly mértékben betöltötte a kultúra-teremtés vágya, hogy inkább kivonult a történelemből csak hogy végre nyugodtan építhesse mindkettőt – történt mindez több mint kétezer éve –, hogy azután egy transzcendens néptörténet misztériumjátékának keretében román anyanyelvű pásztozomberré válva, a XI–XII. század folyamán *a semmiből* élénkebe toppanjon.) Rezignáltan veszem tudomásul a szlovák ósátyák földjén dözsölő „idegen kiskirályok” tételezését is, és Bagin megállapítása jut eszembe: „*egy régi album megsárgult fényképeire emiékertettek*” az efféle sorok. Szokás manapság életkori hasonlatokkal élni, felnőttség vagy kiskorú állampolgári tudatról, irodalomról stb. beszélni. Ehhez folyamodva azt mondhatom, hogy a '45 után induló szlovák költőnemzedékek irodalma, az antológia által fölmutatott *összképében* olyan felnőttest láthatunk, aki gyermek- és ifjúkori frusztrációk következtében gondolkodási hibákat ejt.

Mert a „felnőttség” egy pillanattig sem vonható kétségbe. S ezt nem csak a főtebb kifogásolt jelenségek ellenpéldái: a léthelyzet pontos értékelésével ízig-vérig modern, átütő

erejű, európai látókörű – érzésem szerint a kötet legkiteljesedettebb, legérettebb szerzője – *Lubomir Feldek* (*Kelepcében*), vagy a rendkívül rokonszenves hangú *Vojtech Kondrát* (*Magyar este*) és – mutatis mutandis – *Válek* (*A szülőföld kéz, amelyre ráborulbatsz sírva*) művei bizonyítják, hanem az érettség is, az a személyiség autonóm törvényeit méltóság tudattal faggató poétikai alapállás, amely még a gyengébb hangú szerzőknél is pontosan észlelhető. Egy rosszcsengésű szóval élve: a miénknél sokkal „*polgárosultabb*” szemlélet, öntudat és szellemi magatartásforma kap teret ebben a költészetben, amely mindaddig ragyogó eredményeket mutat föl, amíg létanalízise az „itt és most” élő személyiségre, s annak mozgásterére irányul. S ehelyt egy kitérő erejéig külön kell említeni a csakis napjainkra, a hetvenes–nyolcvanas évekre jellemző életérzést a költészet új lehetőségeinek fölfedezésével alkalmazásával kifejező, az előző nemzedékektől elütő alkotómódszerekkel megverselő, fanyar, kesernyés, ironikus hangvételő *Ján Ondrust* (*Epeállapot* című verse a kötet egyik legjobb műve) az eleven, lüktető, az antológia többi költőjéhez mérten legtöbbit újító, nagy formátumú, erőteljes hangú *Ivan Stropkát* (*Most és más szigetek*) és a fojtott izzású *Daniel Heviert*. Ám azokban a pillanatokban, amikor a személyiség történelmi gyökereinek föltárására

vállalkozni, a poézis valóságos elemzés és credmények helyett egy torz ideológia torz jelszavainak poétikai kliséivé silányul. Másképpen: ezek a költők otthon vannak önmagukban, otthon vannak Európában, de nincsenek otthon a Bagin által említett világban, *nincsenek otthon a Duna mentén*. Elegánsan, fölényes tudással ötvözik a szlovák irodalmi örökséget a legjobb európai költészeti hagyományokkal, s a bravúr értékét emeli, hogy „polgárosultabb” létre-öntudatra ösztökélő belső erejükből fakad. Efölötti örömmüket azonban elhomályosítja az észlelés: a bagini mércét sem elérni, sem meghaladni nem tudják.

Mindent összevetve: a *Gyűjtőpont* – figyelembe véve tájékozottságunk hiányait – alapvető jelentőségű munka. Hogy kézbe vehetjük, elsősül a válogatásban-szerkesztésben és a kísérő apparátus (történeti áttekintés, életrajzi-könyvészeti jegyzetek) elkészítésében hallatlanul alapos, lelkiismeretes munkát végző *Tóth Lászlót* és a fordításokkal remekelő felvidéki magyar és hazai költőket illeti elismerés. Jószívvel ajánlom e könyvet méltó figyelemre – az olvasó nyilván több lényeges vonását látja majd meg, mint amennyire írássom szűkre szabott terjedelmében rávilágíthattam –; mindenesetre a fölfedezés öröme minden elfogulatlan olvasónak megadatik: Európa itt van a szomszédban!

ENDRŐDI SZABÓ ERNŐ

Érték és hídszerep

Szakolczay Lajos: Dunának, Oltnak

Végre a kezünkben van Szakolczay Lajos régen várt könyve, a *Dunának, Oltnak*, amely az Illyés Gyula-i „ötágú sip” jegyében a határon túli magyar irodalomról igyekszik egyfajta keresztmetszetet adni. Az utóbbira annál is inkább szükségünk van, mivel Szakolczay köteté azon ritka művek sorába tartozik, amelyek a csehszlovákiai, a jugoszláviai, a kárpátaljai és romániai magyar irodalom kivül a nyugati magyar literatúrától is izelítőt ad, s egyáltalán nem foglalkozik magyarországi alkotókkal. Szakolczay mondja könyvéből: „tágabb lesz az általunk ismert magyar irodalom, ha Cs. Szabó László (London) esszéi, Határ Győző (London) drámakölteményei, Tűz Tamás (Scarboro), Faludy György (Toronto), Vitéz György (Montreal) és Fáy Ferenc (Toronto) versei és a párizsi Magyar Műhely alkotóinak, Nagy Pálnak és Papp Tibornak versképobjektjei, Borbándi Gyula (München) és Albert Pál (Párizs) irodalomtörténeti tanulmányai és kritikái olvasójukra várnak Illyés Gyula, Weöres Sándor, Nagy László, Csoóri Sándor, Mészöly Miklós, a romániai Kányádi Sándor, Sütő András, Szilágyi Domokos, a jugoszláviai Tolnai Ottó, Domonkos István, s a csehszlovákiai Tózsér Árpád, Dobos László, Cselényi László könyveinek társaságában”.

A fiatal, negyvenes éveit elejét taposó kritikus, irodalomtörténész Szakolczay Lajos immár másfél évtizede foglalkozik a kortárs magyar irodalommal, azon belül a szomszédos országok magyar irodalmával. Írásai 1968-tól jelennek meg különböző lapokban és folyóiratokban. Több kötetet válogatott és szerkesztett: *Szilágyi Domokos*: Válogatott versek és műfordítások (1979), *Megtartó varázslat* — Költők József Attiláról (1980), *A szarvassá változott fiú* — Magyar költők versei Bartók Béláról (1981), *Dsida Jenő*: Összegyűjtött versek és műfordítások (1983). Már a szellemisége és a keze nyomát viselő kötetek is világosan példázzák Szakolczay

érdeklődési körét, etikáját: az egyetemes magyar irodalom kisugárzó közkincsévé tenni nemcsak a határon túli magyar irodalmat, hanem József Attila, Bartók Béla örökségét, példáját is. Ezzel méltó társává válik annak a nemzedéknek, amely a magyar irodalmat egyetemes egésznek tekinti, s akik közül elsősorban *Czine Mihály*, *Pomogáts Béla*, *Ilia Mihály* szorgoskodik a határon túli magyar irodalom magyarországi köztudatba való beépítésén, és saját nemzedék-társai közül *Görömbei Andrásnak*; s jönnek már a fiatalabbak: *Zalán Tibor* és *Bertha Zoltán*.

Szakolczay kötetéből az is kitűnik, hogy legnagyobb érdeklődéssel a romániai magyar irodalmat figyeli, könyvének fele ezzel foglalkozik. Fő alakjának *Sütő Andrást* tartja, *A fűszál lehajlik* című fejezetben több írásban kutatja az író erkölcsi magatartásának gyökereit, megtartó erejének forrásait, „plebejusi együttérzését”, s tapint rá a sütői életműben meghatározó szerepet játszó figyelmeztetésre: „az igazság csak akkor igazság, ha érvényesítettik!” (315. l.) Sütő perszopoliszi látogatása nyomán született útiesszéjében, a *Perzsákban* évezredek fog át. „Az egyetemes elrendező és mindent megbékítő, Nagy Sándor hódításaival — írja Szakolczay —, a szuzai Nagy Menyegző parancsral összefogdosott és idegen katonák által meggyalázott asszonyaival néz farkasszemet. Felmentő ítéletet nem vár egyik részről sem, de az írásból egészen jelenünkig visszahangzó, írói-emberi etikájából következő tanítása örök érvényű: *Míg egy népnek titkai vannak: véglegesen nincs meghódítva*”.

Sütő Andrásról szól akkor is, amikor a *Csillag a máglyán* budapesti és kolozsvári, illetve a *Káin és Ábel* kolozsvári előadásáról tudósít. Különösen a sütői életmű elemzésekor érezzük, hogy Szakolczay kritikus-irodalomtörténeti ars poeticája igen hasonló a nagy erdélyi alkotóéhoz: az „itt állok, másként nem tehetek”, ná-

la is korparancs. Persze mindebből logikusan következik az is, hogy elengedhetetlen az elődök megbecsülése, munkásságuk továbbvitele, tapasztalataik megszívlelése. Ennek legszébb darabja a *Balogh Edgár hűsége*, amely alcíme szerint jellemrajzi vonások egy portréhoz. Baloghnál is azt kutatja — mint Sütőnél is —, hogy „*úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk*”. A hajdani csehszlovákiai Sarlós, majd a harmincas évekbeli romániai MADOSZ-os, aztán Magyar Népi Szövetséges Balogh mondotta nyílt szívvel: „*úgy akarunk dolgozni, hogy szocializmusunk ne csak szál-longó dialektika legyen, hanem kemény anyanyelvűség is*”. S ebből már világosan következik Szakolczay szerint: „*Balogh Edgár nemzetiségi politikája, a Duna-völgyi gondolatot a testvérnépek közeledésére felhasználó eszmerendszere a lenini nemzetiségi politika célkitűzéseit vallja magáénak. Először: mert a nemzetköziséget nem nemzetek fölött lebegő ködnek, de kinek-kinek a saját nemzetében vállalt népi alkotó munka és egyetemes emberi felelősség jegyében alakuló létállapotnak ismeri, másodsor: mert a cseh polgári demokráciában és az állandó viharú Erdélyben is megbizonyosodhatott a hidszerep fontosságáról és hasznáról.*”

Kitűnő tanulmányban elemzi Szakolczay a hagyománytudat és folytonosság összefüggéseit a jugoszláviai magyar irodalomban. Azt, hogy *Szenteleky Kornél* couleur locale örökségéből hogyan fejlődött ki a mai, áramlatokban igen gazdag vajdasági magyar irodalom, s az Új Szimposium-nemzedék.

Legizgalmasabb írása a *Nemzedékek kapcsolódása*, amiben a romániai, jugoszláviai és a csehszlovákiai magyar irodalom fiatalabb generációiról szól, illetve hasonlítja össze pályájukat, indulásuk azonos és eltérő körülményeit. Értékelésük nehézségeinél szerinte a lényeg: „*Az egyetemes magyar irodalom értéktudata még mindig habozik, ha valamely szomszéd ország magyar írójának kell mérlegre tenni az életművét. Hatványozottabban érződik ez akkor, ha a vizsgálandó személy a fiatalabb korosztályból kerül ki. E zavar oka kettős: a külföldről elég nehezen és kis példányszámban hozzánk bejövő könyvek — tisztelet a kevés kivételnek — még most is csemegének számítanak, és gyakran még a szakemberekhez is*

kerülő úton jutnak el. S ha a kritika — legtöbbször késve — föl is fedezi értéküket, az olvasóközönséget befolyásoló és irányító szava — a másik fél nem mindig jutván hozzá a könyvekhez — süket fülekre talál. De ezen információs bizonytalanság mellett van még egy nagyobb gond: a nálunk 'fiatal írónak' titulált, gyakran a negyven éven jóval felüli derék-had, generációs és egyéb értékorientációs problémák miatt, egyre 'fiatalodik', miközben a vele egyidős (vagy nála fiatalabb) szomszéd országbeli magyar író az adott környezetben és értékrendben szinte már klasszikusnak számít.” S Szakolczay nem csupán a néhány éve fiatalon elhunyt *Szilágyi Domokosra* gondol, hanem a negyven év körüliekre, a hazájában már rangot szerzett vajdasági *Tolnai Ottóra, Domonkos Istvánra, Gion Nándorra*, az erdélyi *Lászlóffy Aladár*ra, a szlovákiai *Cselényi Lászlóra*. E nemzedékek a hatvanas évek elején indultak a *Forrás-sorozat*, illetve a *Symposion* jegyében, a szlovákiai magyar irodalom új hulláma viszont csaknem egy évtizedet késett. Részben ehhez a tanulmányhoz kapcsolódik Szakolczay egy másik írásával, amikor az „ötágú” magyar irodalom legfiatalabb ágát, az alig negyedszázados múltra visszatekintő kárpátaljai veszi számba. Elemzi a *Kárpáti Kalendárium 1970—1973.* között megjelent irodalmi mellékleteit, s e literatúra máig is legnagyobb alakjának, a néhány éve elhunyt *Kovács Vilmos*nak a munkásságát, aki verseivel és a *Holnap is élünk* című dokumentumregényével (1965) teremtett maradandó értékeket.

Fontos érdeme Szakolczaynak az is, hogy kötete *Ötödik ág* című fejezetében a nyugati magyar irodalom legjelesebb alkotóira irányította figyelmünket. Sajnos, ez az ág jelentős értékei ellenére még mindig nem épült be kellően a hazai szellemi köztudatba.

Szakolczay könyvében természetesen nem foghatta át a határon túli magyar irodalom egészét, nem figyelhetett valamennyi értékére, viszont sikerült megragadnia azokat a csomópontjait, amelyek valamennyiünk számára fontosak. Még az sem von le értékükből, hogy több írása a hetvenes évek legelején, immár egy évtizedre készült. Megállapításai most is helytállóak. . . (Szépirodalmi)

BOTLIK JÓZSEF

TANULMÁNY

SIMONFFY ANDRÁS

Így hinni...

Arcképvázlat Gerelyes Endréről

Ne feledjük: a sodró lendületű hatvanas években járunk, a háború után felnőtt ifjúság nagy magáratalálásának évtizedében. Ez a nemvárt (és máig feldolgozatlan) világielenség a maga sajátos módján felpezsdíti a fiatal magyar értelmiség életét is. Oldódik az 1956-os sokk, ezek a gazdasági, kulturális nyitások első éveit, *Antonioni*, *Fellini*, később *Bergman* jelrendszerének megértése, a világ irodalmának szinte naprakész megismerése válik igénnyé, jönnek *Wajda* filmjei, a francia újhullám filmművészetben és irodalomban, *Jevtusenko* és *Voznyeszenszkij* a mai szovjet irodalomra terelik a figyelmet. Itthon indul az *Új Írás*, műhely válik az *Egyetemi Színpadból*, *Illések* félillegálisan ugyan, de betörnek a beatzenével, s később sikerrel megmagyarítják azt. Üldözendőtől eltűrhetővé válik a hosszúhaj-divat, a farmer trapperjogot nyer, szűz leánykák harmatos kebelén megjelennek az első feliratos trikók a hippimozgalom triviálissá tett felszólításaival, s mert a leánykák nem tudnak angolul, döbenten értesülnek arról, hogy mire szólítják fel felirataikkal az angolul tudókat – ha még nem késő. Mondhatni: mindez a felszín, nyugatmajmolás, mindcsek a jelenségek azonban együtt a 62-es karibi válságot is átvészelt világ felnőtt ifjúságának nagy pillanata: véget ért a hidegháború, Szabad észrevennünk, hogy a másik is ember, s mint ilyennek, gondolatai lehetnek. És egyáltalán: teret kér, követel az ifjúság. Hiszen felnőtt, szokásait, ideáit saját maga kívánja kialakítani. A szülők első nagy megrendülése: koedukálják az iskolákat, kialakul a házibulik rendszere (jobb híján) a nagyobb lakásokban, a szocialista erkölcs fedőnév alatt visszakalauzolt viktoriánus ideálok meginognak. Mintha Hiroshima atomfelhője végleg elszállt volna a fejünk felől, mintha legyőzhetné a fiatalok természetes életöztönc, családalapító, utódokat nevelő szándéka. (Emlékszik még valaki az ötvenes évek *Özönvíz előtt* című francia filmjére? Az atompánik első művészi feldolgozására?) Albérletekben köttetnek házasságok (a Gerelyesé is), autóstoposokkal telnek meg Közép-Európa országútszéleit, lengyelek alszanak a lépcsőházban, és ötven zlotyból két hétig lehet sielni Zakopane fölött, ha barátokra lel az ember.

Nyugaton és Keleten egyazon évben ér majd véget ez a forrongás: 1968-ban. A világ szigorú rendje helyreáll. Az amatőr lelkesedésből Nyugaton pozíciók és vagyonok születnek, a divatcégek felfedezik a teenagerkorosztályt, mint a szülők pénztárcájához vezető egyik legkönnyebb utat, és mint hatalmas felvevőpiacot. Akcelerálódik a nemi érés, a szüzesség elvesztése jelentőségét

Az előző részek az 1981/3-4. számban olvashatók. A tanulmány teljes terjedelmében a most megjelent, Gerelyes műveit tartalmazó *Kilenc perc* című gyűjteményes kötetben található. (Szépirodalmi Könyvkiadó)

veszíti, a vegyes osztályok tagjai végigpróbálgatják egymást, a mama tablettáit lopkodva, miközben a szülők a dolog lényegéről már az övéket meghaladó kalandokkal rendelkező gyerekeknek sem mernek beszélni, kirobban a kétes értékű szexuális forradalom. Ami nálunk amatőr lelkesedés volt, kizártság-érzetből eredő betörési kísérlet legfeljebb, az hamarosan „profizmussá nemcsül”, véres élet-halál harccá. Könnyüzenci bálványok és bálványutáztatok egymást taposva jönnek és mennek a pódiumokon, szinte már minden évjárat új eszményképet kiált ki magának, egyre vadabbat, egyre keményebbet, egyre inkább az aszfalkultúrára emlékeztetőt, csoporterkölcsökből kinövőt – s lám, a nyolcvanas évekre megjelennek a zugkoncerteken az erőszak jelképei: a náci öltözékek is.

Az Astoria előtt ballagtunk el egyszer Gerelyessel, amikor kolduló cigánycsalád jött szembe velünk. Kéregettek. Ötévesforma kislány lépdelt mögöttük cafrangos rongyokba öltöztetve, de egyenes tartása, büszke kis tekintete elkülönítette őt a többiktől. „Majd te – nézett rá Gerelyes –, te majd megmutatod. Neked már nem lesz ilyen sorsod.” És hitt ebben. Előítéletek nélkül élt, tehát feltételezte ugyanazt másokról is. Vajon mit szólna a főváros falain újabban megjelenő spray-s feliratokhoz: „*Cigánymentes övezet.*” „*Égessétek el őket!*” Árad a seholsincs, sehol sem akar lenni, és újra csak lenézett ifjúság, amely nem tud arról, hogy már minden megtörtént egyszer, nem tudja, hogy minden megtörténhet még egyszer, mert nem tudja, hogy emberi és állati lét között az a kis, laza választóvonal mindig szakadni kész, s hogy a diktatúra is emberibb rendet teremt a fékevesztett anarchiánál.

„És mit fizetnek?” – kérdezte már a hatvanas évek Egyetemi Színpadának egyik csipkelődő produkciója is, amikor magára hagyva találta sorsát az akkori huszonevescek egy múltó pillanatra közös jelrendszerben gondolkozó nemzedéke, mert kinyújtott kezébe még az annyit ígért stafétabotot sem tette bele senki. Akik átadhatták volna, megteremtett kényelmükből kihajolva, csak annyit mondtak: „*Hiszzen mindent megkaptatok.*” „*Ti nem ébeztetek*”, hallottuk, mintha nem mi lettünk volna a háborús évek, a zsiroskenyér-korszak gyerekei. Elindult hát ki-ki valamerre jóllakni, vagy másra is éhesnek maradni, s inkább hozzácdződni a nyomorromantika életformájához. (Ebéd helyett két új könyv, kompromisszumok helyett lemondás.)

Első önálló éveiben Gerelyes Endre is egy szekrénybe tett matracon aludt, huzatos albérletben. De nem ez volt a fontos, nehézségekről is csak humorral illett beszélni, a vándorló közösség elvárásai, az, hogy valahol mégiscsak számítanak rád és meghallgatják mindazokat a gondjaidat, amely sem szüleidet, sem iskoláidat nem érdekelték, hiszen nem személy szerint figyeltek képességeidre, hanem az általános elvárások szűrőjén keresztül. A kérdés mindig az volt: megfelelsz-e ezeknek az elvárásoknak. Így lett a hallgatók középiskolásokból társaik jellemzésében „passzív”, a humorral rendelkezőkből „komolytalan”, és így tovább.

Gerelyes jóscrivel távol maradt ezeknek az éveknél belső fortyogásaitól, bár nem különült el tőlük, mint az „elvárható” lett volna. Hiszen ő már kiválasztott, ő már a pályáján van, mi dolga irodalom alatti és környéki önjelölt féltévhetségekkel. Jött a „mindenkihez leül egy asztalhoz”, „mindenkivel szóbaáll korszak”; – az okosabbak már egyetlen célra összpontosítottak, s úgy ítélték meg, nincs elpazarolnivaló energiájuk, magyarán: nincs többé másokra idejük. Az ifjúság nagy része már szimatolja, hogy a konszolidációt követőleg konformizáló gazdasági reformok következnek. Tömeges a túljelentkezés a

közgazdasági szakokon, elárasztják a felvételi kérelmek a bölcsészkar nyelvi tanszékeit, s ahogy lassanként általánosan is előtérbe kerül az érdek, s az érdekeltség, vele együtt a gazdasági haszon fogalma, megrendülnek azok, akik erkölcsi, etikai magasabbrendűségében vélték felfedezni az itt élhető élet esélyeit.

A szociális olló nyílni kezd, tisztességes úton megszerezhetetlen milliók koncentrálnak egy-egy kézben, s ez már nyílt titok. Legendák keringenek arról, hogy egyes megyei, járási vezetők amolyan kiskirályokká váltak, kiépítve a maguk hierarchikus feudális apparátusát, élve olykor-olykor a „ius amikom kedvem szottyan noctis” jogával is. Ez a nagy reprezentációs ivászatok kora, ilyenkor simán elintézhető minden, nem kell azt a hosszú bürokratikus utat bejárni, ez a másodlagos-harmadlagos társadalmi elosztás korszaka, a fekete fuvaroké, a Patyomkin-üzemké. A hatalom lép, levált, felelősségre von, tiltja a reprezentációt, feliratot ragaszt az autók oldalára, hogy olvasható legyen, milyen célra használják... De mintha még nem kellő eréllyel, maga is bizonytalankodva.

Gerelyes Endre pedig, aki ekkorra amolyan erkölcsösöz szerepbe kerül akaratán kívül (hiszen *etikáról* beszél író-olvasó találkozókön is, s ezt a szót kevesen értik), 1961-ben SZÖVOSZ-ösztöndíjat kap és Baranyi Ferencsel együtt Jánosháza környékén szociográfiai anyagot gyűjt, emberekkel és borpincékkel ismerkednek. (Egyik levelében ujjongó örömmel számol be Editkének arról, hogy egy igazi, régi vágású, „tök reakciós” idős házaspárnál kaptak szállást, akik hajlandónak mutatkoztak feltárni előtte életüket.) 1962-ben belép az MSZMP-be, ugyanebben az évben lesz az Írószövetség és az Irodalmi Alap tagja is. Irigyeinek száma és csodálóinak sleppje egyre nő, s hogy ideig-óráig mégis távoltartsa őket, Gerelyes újra előveszi a gimnáziumi álarcot, a vagány gyerekt, a több menetben vitatkozót, szellemessége olykor gyilkos iróniába hajlik. Legszívesebben a Fiala Művészek Klubjában tanyázik. *Melocco Miklós* mellszobrot készít róla, grafikusok rajzolják meg portréját... Görösebb, felelősebb alkat annál, semhogy ne kellene szembesülnie önmagával. Hiszen látja maga körül az önpusztító sorsokat, a megrekedt tehetségek kényszerűnek előadott tisztos hallgatását. Nem a magukat megváltani képelenek vezére s jelképe akar lenni.

1962 szeptemberében egy év fizetés nélküli szabadságot kér és kap. Fizikai munkásként elszegődik a badacsonytomaji bazaltbányába dolgozni. Vissza, a kétkezi emberek egyértelmű világába. Itthon teljes a megdöbbenés. „A műpokol nem pokol”, hajtogatják a bölcsőbbek. „Kalandvágy, feltűnési viselkedés, végképp be akar vágódni”, így mások. „Megcsömörlött, kiégett, ennyi volt benne”, legyintenek, akik addig sem tartották valami sokra, s a korszak csinálmányát látták benne. Mi vezeteti végül is ehhez a lépéshez?

„Nemrég szörnyű felfedezésre jutottam – nyilatkozta 1962 márciusában az *Ifjú Kommunista* munkatársának. – Apám vasutas volt, pályamunkás, s kamasz-fejjel minden nyáron munkásokkal együtt dolgoztam. Magamba szívtam minden gondolatukat, égetett engem is a nap, vert az eső. Aztán, amikor már kezdtek megjelenni az első írásaim, megint középük mentem. Nem pályamunkásokhoz, hanem egy mátrai erdőgazdaságba. Bolond fejjel úgy indultam, hogy most majd én, az Író, nagy Í-vel, élményt gyűjtök közöttük! Szörnyű volt a megdöbbenés: én már nem vagyok a régi, s ők sem hiszik el nekem, hogy hozzájuk tartozom. Erővel le kellett vetköznöm felvett »írói allűrjeimet«, szokásaimat, mozgásomat, hogy megint teljes szívvel befogadjanak!”

Ennek akar hát utánajárni? Arra vágyik, hogy ismét befogadják? Hogy ha velük együtt töri a követ, akkor így kiáltanak majd fel: – Ez ám az író! – Vagy azoknak lenne igazuk, akik tudathasadásos állapot kialakulását sejtik ebben a lépésében? Vagy egyszerűen csak arról van szó, hogy nem olyan logika szerint gondolkozik, mint a sima karrieristák legtöbbször. Szüksége van erre az egy évre, végig akarja gondolni meglódult sorsát, és ott kezdi a kőbányában, az egyértelmű, mese nincs fizikai erőfeszítésnél. És hát: „Mindig is vonzódtam a veszélyes helyzetekhez.”

Végül a *Vakáció* című novella születik meg az alig több mint egy hónapos kőfejtői kirándulásból. A sorok között megérezni a felismerést: kátyúba futott a hősi vállalkozás. Munkájukat végző, házukat építgető emberket talált Gerelyes, akik a szemébe nevettek, ha ő a hőst látta meg bennük. Nem volt inyükre. Teszik a dolgukat és kész. A kőbánya munkát ad, ha nehezett is. Czanga, a robbantómester sem hajlandó meglátni önmagában az életét nap mint nap kockára tevő, rettenthetetlen bajnokot. „Hát, más, mint a csillézés – mondja. – Nem nagyon gondolok rá. Ha arra járna az eszem, nem is mernék hozzákezdeni.”

Gerelyes (ez alatt a kihagyott tanév alatt) végül is albérletében elbújva, Edítkére támaszkodva megírja második kötetét, a *Töprengés az éjszakáról*, benne a „morbid” írásokkal (*Töprengés az éjszakáról*, *Kések között*) és egy vallomás erejű esszével, az *Így írni*vel, ahol ő veszi bonckés alá saját magát és – újabb ellenségeket szerezve – a vele egyidőben indult pályatársak némelyikét.

1963-ban, az enyhülés egyik első jeleként fiatal művészcsapat jár Olaszországban, köztük Gerelyes Endre is. Még ugyanabban az évben rangos íródelegációval Franciaországba küldik. Olaszország a boldog kitörés-kitárulkozás öröme, amolyan „meghódítjuk Olaszországot” akció. Sok más fiatallal együtt ő is először jár nyugaton.

Franciaország szembesíti önmagával. Ez az út megmérgetés, s az a kultúrpolitika számára is. A disszidensek még disszidensek, és nem „nyugatra szakadtak”, a kölcsönös tolerancia esetleges, nem lehet építeni rá. Gerelyes találkozik egykori gimnáziumi osztálytársával, az akkor már Magyar Műhely címmel lapot szervező Nagy Pállal. Jőmagam beszéltem aztán erről az útról Gerelyes Bandival is, később Nagy Pállal Párizsban, de mindketten kitértek a konkrét válasz elől. Nagy vita lehetett köztük is, talán a fogalmak alapvető tisztázása zajlott, öngazolásokkal elegyen. Mintha bizonyos fokú tolerancia Nagy Pálék részéről mutatkozott volna inkább, de elképzelhető, hogy ezt az érzést az idő múlása kelti bennem, s éppenhogy fordítva volt. Gerelyes személyében a legfrissebb magyar irodalom ekkor szembesült először a nyugat-európai kultúrfölénnyel. Akkor még, érezhetően, terméktelenül.

Éppen fizetés nélküli szabadságának végét tölti, amikor megkeresi *Vajda László* professzor a szegedi főiskoláról, és felkéri, hogy pályázza meg az intézmény egyik megüresedett adjunktusi állását. Gerelyesnek megint angyala van, hiszen, mint a *Vakáció* bevezető soraiban írja, az általános iskolai tanári pályát már terhesnek, második vonalban levőnek érezte, tartott tőle, hogy tehetsége belefut a pedagógusproblémákba. Megpályázza hát és elnyeri az állást. Így kezdődik el „cigányélet-korszaka”: a hét négy napján itthon, három nap Szegeden. Mindenütt otthon vágyott lenni s most rá kell jönnie: újra nincs sehol sem otthon. De mint minden újrakezdéskor, most is nagy tervet forgat fejében: amolyan irodalmi központot akar szervezni Szegedre, a Juhász

Gyula Pedagógiai Főiskola köré. Sorra hívja meg barátait szemináriumot tartani, író-olvasó találkozókra. Tanítványai szeretik, mert fiatal, kamaszos, ért a nyelvükön, tud amolyan irányító primus inter pares lenni közöttük.

Beadott lakásigénylésük alapján, végre szövetkezeti lakáshoz jutnak az épülő lágymányosi lakótelepen. 1964-ben Gábor Andor-díj, két megjelent novelláskötet után. Újra csak pályán tartó, s immár nyugodtabb élet- és munkakörülményeket ígérő tények.

Kitartó hívei támadnak a kritikusok között is: *B. Nagy László, Erki Edit, Farkas László.*

1964-ben Edit, aki francia szakos tanár, Párizsban jár. Bandinak egy rugós bicskát hoz ajándékba. Korábban a többiek Itáliából hoztak haza ilyeneket, feledve, hogy a rugós „csakli” tiltott szerszám nálunk. Bandinak akkor már nem teltt valahogy rá. Most megkapta. Öröme, mint mindig, naiv és kamaszos, úton-útfélen elbűszkélkedik vele. *Fegyvere* van.

Utazik le Szegedre, az állomáson taxiba vágja magát, bemondja szállása címét, s mert hallott az akkoriban elszaporodó taxisrablásokról, clöveszi a kést, megmutatja a sofőrnek, ki is csettinti a pengéjét. „*Mit tenne, ha én most magára fognám ezt, és ezt, meg azt követelném?*” – kérdi nevetve. De a sofőr nem nevet. Nem örül Gerelyes rugós késének. Gázt ad, és a rendőrségre hajt. Ott átadja a felháborodva tiltakozó Gerelyest, mint olyan „egyént”, aki kés-sel támadt rá. A rendőrök sem nevetnek a „tanár úr” tréfáján. Vizsgálat indul. Hiába ismerik már Szegeden, hiába főiskolai tanár, aki talán nem szokott taxisokat fosztogatni, hiába „etikus lény”, mint író, nincs mentség. Az apparátus beindul.

Amikor Gerelyes ezt megtudja, első dolga felmondani tanári állását, hogy legalább a főiskolát ne hozza rossz hírbe. Felmondását minden további nélkül elfogadják.

A vád: fegyveres támadást akart végrehajtani hivatalos személy ellen, aki ezt élete kockáztatásával megakadályozta. Tárgyalás első- és másodfokon, már-már úgy látszik, hogy végül is semmit sem lehet bizonyítani, de hát a rendőrség továbbította az ügyet, az ország közvéleménye fel van háborodva a taxisokat nyom nélkül kifosztó és nem egy esetben meg is gyilkoló bűntettek miatt, ilyen váddal nem lehet szélnek cseszteni senkit sem. Példát kell statuálni, ezzel is megnyugtatta a közvéleményt. S lön. Végeredmény: pénzbüntetés és kényszerelvonó-kúra a Lipótmezőn.

Újra vad legendák kapnak szárnyra, biztosat senki sem tud.

Gerelyes erkölcsi halott.

Arra kényszerül, hogy életében először házaljon: valamiféle álláslehetőséget keres. De mintha sohasem ismerték volna. Az ellendrukkerek újjonganak, a haverok és cimborák zavartan elkerülik.

Végül (T. D. segítségével) sikerül havi ezerforintos szerződést kapnia az Új Írásnál. Az akkor meghirdetett novellapályázat hatalmas anyagát olvassa. Szerződését negyedévenként újítják meg. De amint átrágtta magát a kézirat-halmon, közlik vele, hogy helyét átadták az Új Írásnál másnak, így nem tudják azt megújítani.

Egy ideig kegyelemkenyéren él az *Esti Hírlap*nál, majd az *Építőelem* című üzemi laphoz kerül. Haláláig ott dolgozik.

És ez már nem a „műpokol”. Most már kétségei támadnak neki magának is, csakugyan benne van-e a ráolvasott, belédiktált démon, tigris, Káin – benne, aki még Ábelnek is játékos, nagyvonalú szeretett volna lenni. Továbbra is

játssza – ha sikerül – az „eh, mindegy, ilyen az élet” vagányát, de már nem tudja leplezni meghasonlottságát. Azok, akik kitartottak mellette, most féltelni kezdik, vizsgáltják – de köszöni, ebből megint nem kér.

Összeszedi magát, és keményen dolgozik Káin-Ábel ciklusán.

B. Nyári néhány éve még szemére veti, hogy az általa képviselt provincializmus is lehet teljes világ ugyan, de az „atomhalál”-ra nem lehet egy eh-hel legyinteni. Most már rádöbben Gerelyes, hogy az egész emberiség tudathasadásban él. Kínlódik, akárcsak ő, kamasz lélekkel és felnőtt súlyokkal a Káinok vagyunk-e vagy Ábelek kérdéskörével, ráakadott hazugságok terhe alatt az önpusztító lehetőség Damoklész-kardjával feje fölött, és még mindig sötétben, még mindig félvakon tapogatózva.

1967-ben megjelenik a *Ki vagy te? – Ábel!* című kötete a hiányos, nem befejezett címadó ciklussal és kisebb írások gyűjteményével. Visszhangja alig van.

Ebben a pillanatban úgy látszik: Gerelyes Endre, az az intelligens vadember, akit megették a hittérítő kannibálok.

3.

„Lemondva a királyi trónról, és tudva azt, hogy ezzel a ténnyel milyen néhez helyzet elé állítom részben saját magam, részben a hozzám büszkeség alattvalókat, csak egyetlen lehetőségem van: ezeket a sokat szidott nőket, akik részben megszülettek, akik részben felneveltek, akik életemben mellettem voltak, kiviszem a kard törvénye alól. Ők éljenek csak tovább. Harcba megyünk most, és senki sem tudhatja, hogy onnan visszatérek-e vagy sem. Ezért hát ők fogadják köszöntésemet, tudják meg, hogy nagyon szerettem őket. Ha visszajövök, ha élve visszakerülök, akkor boldogan ölelem őket magamboz, ha meg nem kerülök vissza, akkor azt is tudják meg, hogy egy játékos, jókedvű és bátor ember halt meg.” (1968 őszén)

Aztán: *„... akik tudják, hogy milyen fájdalommal jár az ideggyulladás, azoknak fölösleges ecsetelni, akik pedig nem tudják, azoknak őszintén kívánom, hogy e téren maradjanak halálukig boldog tudatlanságban. Én sajnos megtudtam, mert mindkét lábamban körülbelül combközépig úgy éreztem, hogy valami disznó, szadista bóbér a csontok és izmok közé paraszt helyezett”* – írja *Változnak az idők* című visszaemlékezés-töredékében. A Honvéd Kórházba kerül. Itt a vizsgálatok során azt is megállapítják, hogy Gerelyes Endrének előrehaladott májzsugora van. Ez a folyamat, mint köztudott, megállítható, de nem gyógyítható.

Harminchárom évesen, felsistergő indulás, igazi és műcsatározások után, híveket és ellenfeleket szereve, három vékony, de sikeres és mindenkit állásfoglalásra készítő kötet után Gerelyes Endre szemben találja magát az igazi ellenféllel, a halállal.

És legyőzi.

A barátja voltam, tudtam, hogy így lesz. Ezért nevettem ott, a kórház lépcsőfordulójából visszanézve rá – huszonhét évesen. Bátorító nevetés volt az, legyőzhetetlennek hitt ifjúságunk nevetése. Gerelyes nem tudhatta, hogy a kávéházakban már temetik, már leírták. Hozzám is azzal szaladt fel Cs. V. fiatal író, hogy: *„Ha még életben akarod látni, menj be hozzám, haldoklik.”*

„Kiültem a folyosóra, cigarettáztam, eljöttek meglátogatni a barátaim, s természetes, hogy jókedvűek, gondtalan fecsegők voltunk valamennyien. Egyet-

len keserű pillanatom akadt: amikor felálltak, hogy elbúcsúzzanak, elkísértem őket a folyosóról nyíló lépcsőbázajtóig. Számomra ez a nyolc-tíz méter a kinok útja volt, mindkét lábam fáj, mintha parázs lenne a bőröm alatt, s hogy a rújuk nebezédő kint enybitsem, s megőrizsem az udvariasság és méltóság látogatását, istenem, hogy megőrizsem a mosolyt az arcomon, belekapaszkodtam a falba. Egyikük rám nézett, s okos, intelligens, vékony arcára óbatatlanul és védtelenül ráköltözött a nevetés. Nevetett rajtam, aki megmarkolta a sima falat, mert támaszra volt szükségem, pontosabban nem is rajtam, hanem az emberi léten, a legyőzhető és oly könnyen megtörhető emberi testen – az ő testen is –, a vak sors e törékeny játékszerén.”

Ma már – negyvenkét évesen – nem nevetnék. Sem bátorítólag, sem kajánul, sem a test esendőségén. Mert „mintha kivégzőosztag előtt állna nemzedékünk. Hallom a dörrenéseket, s látom, hogyan zuhannak a földre fiatalon vagy sudár férfikorukban. Hirtelenjében: Soós Imre, Sarkadi, Váci Mihály, Darázs Endre, Gereelyes, B. Nagy László, Kamondy László, Szabó István, Demény Ottó, Simon István, Latinovits, Szilágyi Domokos, Kondor Béla, Kormos István, Nagy László jut eszembe” – írja *Tóth Bálint* 1980 januárjában. Ami neki nemzedéke, nekem irodalmi fivéreim sora, azoké, akik szerettek és elfogadtak.

Gereelyes akkor legyőzi a halált, s ez már nem megbocsátható. A legtöbben „leírják”, elfordulnak tőle. „Gerelyest nem lehet vállalni” – hallom. Akik szerették és becsülték, érdeklődnek felőle, üzennek, keresik. Jellemző erre a gesztusra *Faragó Vilmos Megidézett novellisták* című írásának néhány sora az Élet és Irodalomban: „Kilenc hónappal ezelőtt megrángattam egy harangkötelet: »Baj van a magyar novellával.« (...) Felsoroltam a tüneteket: kevés a jó novella, sok a rossz, kevés az újat hozó novellista, sok az önismétlő. Megkérdeztem: hol vannak a fiatal reménységek? Hol van Gereelyes Endre? Azóta többször elismételte, hogy táviratozni akart a címemre: »Itt vagyok a látgmányosi biztrobán. Ha nem hiszed, győződj meg róla!« Tudtam, hogy ott van.”

Igen, ott, vagy közeli lakásán találkozott barátaival, akik néhanapján félve felkeresték. Miért félve? Egyszerűen azért, hogy az összefüggés ne váljék újra vad italozássá, maradjon meg az okosan és türelemmel szerető Editke mércéi szintjén – meg hát azért is, mert aki akarta, tudhatta, hogy Gereelyes nagyobb lélegzetű munkán dolgozik. Zrínyiről ír.

És csakugyan: mintha jót tett volna Gereelyesnek, hogy eltakarodott feje felől az irodalmi élet habzása, lármája, suttogásai. Sohasem volt nagy véleményrel a dologról: „A *Belvárosi Kávéház nénikéinek és öregurainak délutáni tereferéje, aszkéta szerzetesek lakonikus eszmecseréje az irodalmi élet bangyabolyához képest. Minden szándék és vélemény, minden kimondott vagy leírt szó más akusztikát kap, minden gesztus torzul abban a kiscserkészek játékát idéző riadóláncban, abban a fülbe duruzsoló ájtatosságban, amely szerzetést folyik. Száll az ének szájról szájra... »Mondják, hogy mondta.«” (*Vakáció*)*

Nyilvánvaló: ha ő nem kell, neki miért hiányozzék ez a boszorkánykonyha? S akik – úgymond – csalódtak benne? A „láttuk előre”, „nem ezt vártuk tőle” urak? Joggal mondhatta: ő sohasem kért tőlük semmit. Büszkébb volt annál, semhogy megtegye. Élt a lehetőségeivel, de sorsát irányítani nem nagyon hagyta. Kibukott a neki szánt öntőformából. S hogy lefelé? Ugyan kérem, lent is emberek vannak, sőt... És őt, az író mániaakusan az ember érdekelte. Hogy ez az ember társadalmilag meghatározott? Legyen, ha jellemző rá. Mert hát ebben az időben nagyon mérgesen néztek arra, aki állandónak

fogta fel az emberi természetet, s arról írt, ami „általánosan emberi”. (Ne feledjük: ezekben az években indulnak be néhány nagyvállalat bevonásával a gazdasági reformkísérletek, s ezekből Gerelyes az üzemi lapnál annyit lát meg, hogy a gyár vezetői hatalmas nyereségrészesedést vágnak zsebre, miközben újra az jár pórul, aki az anyagi javakat kétkezi munkájával megtermeli: a munkás. Kiáltani nem kiálthat, mert nincs még fórum, amely hitelt adna szavainak. „Átmeneti korszakban élünk”, hallottuk megannyiszor. Az átmenet ebben a pillanatban úgy nézett ki, hogy a vállalatvezetés izlelgette a szavakat: „anyagi érdekelttség”, „differenciált bérezés”, „részesedni a vállalat hasznából” stb., de ezt egyelőre még csak önmagukra értették, lent, a hatalmon levő munkásosztályban továbbra is az „öntudat csatái” zajlottak.) Mélytengeri áramlatok indulnak el a felszíni mozgások mélyén, Gerelyes figyel, s ha nem is írhat meg mindent azonnal és a riport vagy a szociográfia áttétel nélküli módszerével, figyel, összegez. Vagabund társaság- és irodalomszervező életmódja után végre írói létet él. Töpreng, szemlélődik – eddig csak rövid korszakait lehetett jellemezni ezzel a magatartással.

Maradt, s egyre nőtt azonban egy másik gondja. Családja egyre riasztóbb híreket kapott róla, egyre kevésbé felelt meg az útjára bocsátó otthoni, szűkebb világ elvárásainak. Már nem volt „tanár úr”, bírósági eljárás folyt ellene, legendáinak torzított változatai eljutottak haza is, amolyan soha meg nem térő tékozló fiú lett belőle. Lám, mondhatták, most is a halálán volt, s beteg maradt a májával. Bandi viszont értük aggódik, velük perel újra, mert otthonról sem érkeznek jó hírek. Öccse nem találja a helyét, teng-leng a világban, keményen iszik, a szülők egyre jobban kétségbeesnek, azt érzik, hogy két felnőtt fiuk ellenére támasz nélkül maradtak öregségükre ebben az érthetelen, zaklatott világban.

1967-ben Gerelyes Endre váratlan hírrel lepte meg barátait a Badacsony étteremben. Közölte, hogy telket vesz, és oda majd házat épít. Hívei elszörnyedtek: a telek-kisház világkép a kispolgári erkölcsi fertő netovábbjának számított akkor. Amikor Bandi azt is elárulta, hogy a Zrínyi-könyv honoráriumából pedig egy használt Trabantra spekulál, akkor már mindenki tudta, hogy totális nagy átverésről van szó. A Duna menti Sződligetén azonban akkor már megvették Gerelyesék az akkori árfolyamon is olcsó telket, és Bandi építkezni készült. Talán újra eluralkodik rajta a génjeiben hordott szegényérzet: ő itt vitázik, perel, novellák írásával lopja a napot, éhenkórász világmegváltók tekintik apostoluknak. S hiába törte a követ a Badacsonyban, hiába irtotta az erdőt a Mátrában, hiába nevelt fel évfolyamokat az iskolában, már szembe kellett néznie a halállal, anélkül, hogy felmutatott volna valami kézzel foghatót. Kell, hogy legyen egy sarka a világnak, amelyet ő teremtett a maga képére és hasonlatosságára, olyan erőfeszítésre van szükség immár, amelynek látható eredménye van.

Reméli, hogy ez majd otthoni szájzéknek is megfelel, házépítő törekvése csendesíti majd a családi meg nem értés viharait. Ilyen előzmények után születik meg alábbi levele, amelyet azért is másolok ide, mert egyben Bandi verhetetlenségének és örökös megújulni tudásának fényes bizonyítéka. (Nem sokkal azután írja, hogy kikerült a kórházból.)

„Kedves Anyu, Apu, Öcsi, Nagypapa!

Harmincharmadik évemben járok, eléggé régen nem találkoztunk, úgy érzem, jogom van elmondani, illetve megkérdezni egy pár dolgot. Ti tudjátok a legjobban, hogy én tisztában vagyok azzal, hogy mennyi bánaton, rossz anyagi

belyezeten, rossz éveken mentetek keresztül, és ennek ellenére megálltatók a helyeteket és két gyereket neveltetek föl. Ezek nagy érdemek. Csak tudjátok, észre kéne venni, hogy közben felnőttem én is – Isten a tanúm, akiben egyébként nem hiszek –, hogy nebéz verekedések voltak. Valamiképpen oda jutottam, ahol most vagyok. Mindannyiótokat szelid és tisztességes embernek ismertelek, hiszen soba nem bántottatok, nem vertetek engem. Most azt nem értem, miért távolodunk el egymástól.

Emlékszel-e, Apu, hogy amikor egy novemberi reggelen gyalogoltam be Tarjánba, rövid nadrágom volt, nagyon fájtam, találkoztunk a temető előtt. Te akkor megsimogattad a nyakamat, és azt mondtad, hogy »Kisfiam, én is fázom«. Miért nem álltok mellettünk? Én rátettem az életemnek egy részét arra, hogy nyugalmat és boldogságot teremtsék azok között az emberek között, akiket a legjobban szeretek a világon, és meg fogom teremteni ezt a nyugalmat és boldogságot akkor is, ha Te és Anyósom nem akarjátok.

Azt hiszem, nem vagyok rossz ember, és talán rossz gyerek sem voltam. Ti döntétek most el, hogy viselkedtek, rajtatok is múlik, rengeteg problémánk van, amiben ti nem osztoztatok soba. Én osztozni kívánok a Ti problémáitokban, mivel a Szüleink vagytok. Segíteni akarok Nektek, amennyire tőlem telik.

Világbíró író akarok lenni. Nem tudok belemenni családi vitákba, problémákba, ostobaságokba, mert ez báráltat. Közeledjete Ti, mert higgyétek el, Nektek jó lesz, nekem pedig hasznos.

Tudnotok kell azt, hogy mi ketten olyan »bajtásban« veszünk most részt, hogy felépiüljön az a kis ház, amelyet el sem tudtok képzelni. Editke külön-órákat vállal – naponta 8 órát is tanít –, én másnaponként járok ki Sződligetre, hogy a pénz és az alapozás egyszerre legyen együtt. Sokat ástunk már, málnát, epret, meg egy csomó dolgot már elültettünk. El sem tudjátok képzelni, hogy mit kellett dolgozni eddig – a tavaly nyári kétméteres gaz kiirtásától a mai tarackfű felásásáig, a sóder meg a salak megszerzéséig, és még vár ránk a kút kipucolása is. A betontető szerkezet kivételével MINDEN anyag megvan – most április második felében elkezdjük építeni ezt a házat. Nagyon kérek Benneteket, ha tudtok, akkor feltétlen gyertek segíteni, mert azt szeretném, ha a Ti kezetek nyoma is benne lenne ebben a telekben és a házban. Szeretném Nektek megmutatni, hogy milyen szép a Duna, és azt szeretném, hogy ha nyaranta ott pihennétek egy-két hetet, úgy éreznétek, hogy otthon vagytok. Képzeljétek, vannak ásóink, meg lapátunk, meg gereblyénk, holnap fogunk meszet oltani. Ha van időtök és energiátok, hogy április végén vagy májusban gyertek nekünk segíteni, írjatok. (...) Bandi.”

Gerelyes sátrat ver a telken, és elkezdődik a nagy építkezés. A családi segítség végül is szórványos, majd elmarad. Mégis ezek Gerelyes legfelhőtlenebb napjai. Tekintete újra sugárzik a fényképeken, szerszámaival, téglarakásai mögé állva fotóztatja magát, s közben írja a kis ház történetét, heroikus erőfeszítésé magyítva az építkezés buktatóit, tragédiák lehetséges bekövetkeztét látva meg a sóderszállító autó szélvédőjére felpattanó kavicsban, a gerendák beemelésénél... Végül is elkészül a kis ház és a Kis Ház ciklus is. Érzésem szerint laza bemelegítő mozgások ezek az írások a nagy téli munkálatokhoz, a Zrínyi-dramához, regényhez.

Időnként be-bejár az Írószövetség vitáira, egyszer fel is szólal. Megjegyeztem ezt a felszólalását, mert ő volt az egyetlen, aki írói terveiről szólt. A Zrínyi-könyv megírásának ábrázolási gondjairól kezdett beszélni, s hogy mennyire elfeledve, homályban tartjuk ezt a nagy alkotót, akiben ő elődjét fedezte

fel, a harcos helytállás nagy tudóját... Mondta volna, de leintették: ez nem ide tartozik most. Volt, aki nevetett. S ez nem bátorító nevetés volt. Bandi megértette a helyzetet, megköszönte a türelmet, és leült. Aztán a szünetben hazament. Nem állt szóba senkivel sem. Ment vissza Zrínyihez és a kis házhoz.

1971. június 7-én kislánya született, kis Editke. Családja volt immár. S a kislány szép, egészséges. Tudtam, hogy fél a gyerektől. Kezdetben azzal magyarázgatta, hogy írónak nem lenne szabad gyerekeket nemzenie, mert az apa írói nagysága majd életre szóló kisebbségi érzést ültet el az utódokban. De valahogy nem hallatszott hitelesnek és meggyőzőnek ez az érvelés, éppen Banditól. Valójában családi vonalon öröklődő génhibától félt, hátha tigriseit is tovább adja, s övéhez hasonló, szorongásos vergődéscskebe kényszerített gyerekek veszik majd körül, akik hiába várják majd tőle a megváltó feloldozást.

Aggodalmi most egycsapásra elmúltak. S hogy mennyire így van, mi sem mutatja jobban annál, hogy félretéve összes addigi vívódásait, két hónap alatt megírja az *Isten veled, Lancelot!*-ot. Addigi énjének terheit ledobja, mint egy használt kabátot, rálát önmagára. Meztelen, de nem kard nélküli állapot. Az a Gereelyes Endre, aki a Lancelotot írja, már nem maga Lancelot. Aki addig volt, míg kislánya meg nem született, az a naiv, a világ skizofréniáját is magába rokonító lélek, az Lancelot-Gereelyes. Valójában népmesei hős (hiába a kelta mondavilág), amolyan legkisebb fiú ő, aki elindul a királylány kedvéért, hogy legyőzze a sárkányt. Én torzulnék? – kiáltja a regény. – Azok torzak, akik játszanak velem, akik görcsökbe kergetnek, akik élvezboncolást végeznek rajtam, akik az agyamban matatnak, mielőtt eldöntik, hogy vállon veregethetnek-e vagy sem. Lancelot esetében ezt a lényegyet mondhatjuk most már többes szám első személyében is. A regény legfontosabb felismerése és példázata: ha a forradalom jogos, akkor etikusnak és tisztának kell lennie, vagy pedig nincs *egyetlen* forradalom, hiszen a hatalom újra és újra deformálódik, s ortodoxsá válik saját konszolidációjában. Csak az etikus tisztaságú forradalmak – és forradalmárok – sorozata tisztogathatja, miközben egyre felkészültebb Lancelotoknak kell jönniük ahhoz, hogy az a bizonyos „szervileg ép erkölcsű ember” eszmény maradhasson.

„... igaz, hogy a Sárkány, akit Lancelot megkeresett, s akivel megvívott, s akit – kölcsönösen egymás veszét okozva – legyőzött, elpusztult ugyan, de nem ő volt e bestiális fajzat egyetlen képviselője. S én személy és hely szerint is tudom, hol élnek és uralkodnak még ma is ezek a Sárkányok. Elpusztításuk azonban nem az én dolgom immár, hiszen az, akivé az évek során váltam, boldogan és habozás nélkül csatlakozna egy újabb küzdelemhez, de e harc megindításához MINDIG LANCELOT kell! S most nem látom Lancelotot.

Visszatérve még a Sárkány avagy a Sárkányok természetrajzához, s batalmuk természetének ismertetéséhez, említettem már, hogy általában sokáig ülnek bitorolt trónjukon. Két ok miatt. Minden egyes esetben valamely hatalmas gondolatra, avagy egy hatalmas ösre hivatkoznak, s állításuk szerint e hatalmas gondolat vagy ös emléket ők, és csakis egyedül ők őrzik méltóképpen. Ez az aljas ostobaság egyetlen pillanat alatt átléphető és letaposható, hogyha...

Rengeteg „hogyba” sorakozik itt fel. Csakis akkor és az ismeri fel, aki a gyűlöletnek a szép, az emberhez egyedül méltó magas és szentséges változatát ismeri, aki alku nélkül követeli a szabadságot, aki nevet a pénz és a penge másokat gúzsba kötő hatalmasságán, és szabadságának biztosítékát a többiek szabadságában látja, aki a balátnak csak méltatlan formájától retteg, aki kép-

telen élni az igazságos küzdelem ténye és folyamata nélkül, aki csupáncsak attól fél, hogy tudtán vagy akarátán kívül, valami aljasságot segít vagy követ el; aki lelkében olyan romlatlan, bátor és vidám, mint az a férfi volt, akit ma Lancelotnak nevezünk.”

PéNZ és penge között élünk azóta is. Gerelyes Endre ismerte az embert, de nem ismerte fel lehetőségeinek határait. Az új Lancelot, akit várt, s aki ő lehetett volna, ha még egy élete van még (vagy már) nem e világra való alkat. A totális fegyverkezés atomkorszakával, az emberi méltóság és értékrend elvesztésével Gerelyes nem tudott volna mit kezdeni.

A küzdő ember erkölcsiségét hagyta ránk, azt az intést, hogy a harc nem lehet soha emberhez méltatlan. S a reményt, hogy egy jobb korszak egészségesebb gondolkodású ifjúsága rátalál majd benne egyik példaképére.

A kis ház mellé még egy sufnit kívánt húzni, hogy a szerszámoknak, barkácsműhelynek külön helye lehessen. Teherautóval szállították ki ehhez a prespánlemezeket. Ment Editke is a kétéves Kisedittel, de vele már szombaton haza kellett érni Lágymányosra. Bandi maradt, hogy elrendezesse a dolgokat, aztán a vasárnap esti vonattal hazautazott. Fáradt volt a rakodástól, hajlamos volt arra, hogy megerőltesse magát. Előző nap néhány üveg sört megivott a szállítókkal, aznap talán, ha egy-két fröccsöt, hamisnak kell mondanunk tehát a legendát, miszerint „részegen elaludt” útközben. De elaludt, s nem vette észre, hogy a szerelvény már bent áll a Nyugatiban. Amikor felriadt, már üres volt a kocsí. Leszállt, és akkor a kalauz, vagy valaki, akinek az volt a dolga, hogy becsapkodja a nyitva hagyott ajtókat, rávágta azt az éppen lelépni készülő Gerelyesre. Ilyenkor a küszöb, amely nyitott állapotban lépcsőfokként szolgál, előbbre csúszik, s együtt záródik a vonatajtóval. Gerelyes hátbatalálva bukott ki az ajtónyíláson, fejével a peron kövezetére. Esméletét vesztette. Kihívták a mentőket, bevitték a Szobi utcai baleseti kórházba, ott elsősegélyt kaptott. Az éjjelt bent töltötte, aztán saját felelősségére hazaengedték, bekötött fejével. Másnap rosszul érezte magát, hányingereket, időnkénti zavarosan beszélt. Aznap K. úr, akihez Edit elmegy, s aki az újságírók ottani körzeti orvosa, nem hajlandó megnézni. Már nem ér rá, majd ünnep (április 4.) után. Minden könyörgés és orvosi etikára történő hivatkozás hiábavaló, K. úrnak már programja lehet. Negyedikén szaporodnak a rosszul érzések, Bandi félrebeszél. Ötödikén visszavillamosoznak a Szobi utcába, ahol agyröntgent csinálnak. Látszatagyröntgent. Ugyanis áramszünet van, nincs feszültség a gépben. Ezt ott Edit füle hallatára meg is tárgyalják, ahogy azt is, hogy „azért meg lehet próbálni”. Látszatagyröntgen készül tehát, s ez természetesen negatív. Orvos is kérdegetti Gerelyest (hányadika van? stb.), ő mindenre szépen megfelel. Az orvos megnyugtató válaszában lényege: sok ilyen esettel találkozott már, menjenek szépen haza, majd kialszsa az enyhe agyrázkódást.

Ötödikén este írja le Gerelyes Endre életének utolsó néhány sorát a Zrínyikönyv (Jó sors...) végére: „Az idegkimerültség vagy idegösszeroppanás nem jár szükségszerűen együtt a fizikai elgyengüléssel. Zrínyi pedig, aki ifjú korában és férfikorában is lóhoz, barchoz, kardhoz szokott, aligba merült ki annyira, hogy egy nyavalyás vaddisznó megölhesse! Azt hiszem, elege volt mindenből (családi viszályok, politika stb.). Harcra született, és mert nem engedték barcolni úgy, ahogy ő akart, és – a történelem igazolja, hogy igaz is volt – más út számára nem kínálkozott. Valószínű, hogy nem adta meg magát a vadkannak, de az is valószínű, hogy nem küzdött eléggé intenzíven.

– Mindegy – mondotta magában – vagy itt végzem, vagy megőrülök.

Az előbbi választotta.

1664. november tizennyolcadikán erőszakos halált halt.”

1973. április hatodikán Gerelyes Endre halt erőszakos halált a műtőasztalon. Azzal a vérömlennyel, amit akkor végre megpróbáltak műtéttel leszívni agyáról, öt napon át senki sem foglalkozott komolyan. A baleseti statisztikával annál inkább: három hetes (utólagos) vizsgálat kellett ahhoz, hogy a Nyugati pályaudvari balesetnek írásban nyoma se maradjon. A leendő hullát dobálta tehát egyik orvos a másikhoz a fals, negatív agyröntgennel, nehogy végül az ő nyakukon maradjon. Itt se feledjük megemlíteni: Gerelyes Endre etikus lény volt.

Néma temetés volt. Sokan tartottak önvizsgálatot.

Magam is.

Az *Isten veled, Lancelot!*, majd műveinek *Tigris* címmel kiadott válogatott gyűjteménye után még megjelentek róla méltató írások neves kritikusok, pályatársak tollából.

Aztán?

„Néhány esetben olyan légszomjhoz vezet a sztárolás, majd a sztár cím hirtelen megvonása, hogy a művész valóban megbicsaklik és emberileg nem bírja tovább anélkül, hogy tehetése elpárolgott volna. Réges-régről feldereng bennem például Gerelyes Endre neve, akít nem utolsósorban ez a hirtelen fel-dobottság, majd az ugyancsak hirtelen rászakadt vákuum vezetett belső törés-bez.” (ALMÁSI MIKLÓS, 1977)

„Megszakadt életművébe azonban egy egész emberi élet drámaiságát tudta belezsúfolni, meglebet, félig-meddig tudtán és akaratán kívül. Mert tudatosan Gerelyes csak saját emberi drámáját, a küzdő ember elmagányosodásának történetét élte át. Ennek izzása sugárzott át írásaiba, s teremtette meg azt a rejtett, ám a múltó idővel egyre inkább föltárulkozó összefüggést, amely életművének tartást, maradandó értéket és lezártágot kölcsönöz.” (Jubász Mária, 1983)

„GERELYES ENDRE (1935–1973) a budapesti egyetem bölcsészkarán tanult, tanárként, majd mint a szegedi tanárképző főiskola előadója dolgozott. *KÖVEK KÖZÖTT* (1961), *TÖPRENGÉS AZ ÉJSZAKARÓL* (1963) és *KI VAGY TE? – ÁBEL!* (1967) című elbeszélésköteteiben az egyetemi előadó-termékből frissen kikerült értelmiségiek világgképének alakulását kísérte nyomon. A bagyományosabb valóságábrázolástól baladt a példázatosabb fogalmazásig. *ISTEN VELED, LANCELOT!* (1973) című regényében ősi kelta mondát dolgoz fel. *Válogatott művei TIGRIS* (1975) címen jelentek meg.” (Pomogáts Béla: *Az újabb magyar irodalom*, 1982)

Ennyi történt volna?

„Kitaláltam és Pándinak elmondtam egy kb. 5–6 flekkes novellát, nagyon örült, és ultimátumot adott, hogy oda vigyem. Az lesz a címe: „Meddig érdemes élni?” Én magamban – volt rá időm – úgy oldottam meg ezt a kérdést, hogy ez a tény nem az évek számától függ, hanem három dologtól. Addig, amíg az ember élettársának nemcsak a szánakozó szeretetét, hanem a megbecsülését is tudja tartani, addig, amíg vannak olyan eszményei, amelyekét valóban érdemes élni, és amíg – bármilyen módon – másokat segíteni tud.” (Gerelyes Endre, 1970. levélrészlet)

Vége

E számunk szerzői

Bálványos Huba grafikus (Bp.); *Bényei József* költő (Debrecen); *dr. Botlik József* irodalomtörténész (Tatabánya); *Csepeli Szabó Béla* költő (Bp.); *Dienes Eszter* költő (Törökszentmiklós); *Endrődi Szabó Ernő* költő (Bp.); *Kautzky Norbert* költő (Bp.); *Kollár József* költő (Romhány); *Kurucz Gyula* író (Bp.); *Lőrinczy István* költő (Salgótarján); *Magyar József* költő (Nyírbátor); *dr. Romsics Ignác* tudományos munkatárs (Göd); *Simonffy András* író (Duka); *Szepesi József* költő (Salgótarján); *Zalán Tibor* költő, a Kortárs rovatvezetője (Bp.).

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:

Dr. Horváth István

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Füzesi István

Németh János István

Dr. Szabó Károly

Dr. Tamáskovics Nándor

Tóth Elemér

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska (cikk, tanulmány)

Kojnok Nándor (szépirodalom)

Dr. Praznovszky Mihály (hagyomány)

Czinke Ferenc (művészet)

Pál József szerkesztő (kritika)

Főszerkesztő: **BARANYI FERENC**

A Nógrád Megyei Tanács VB művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő: BARANYI FERENC. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386.

Kiadja: a Nógrád Megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás* igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely, hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest V., József nádor tér I. - 1900 - közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyes szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48 Ft, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.*

ISSN: 0555-8867.

Index: 25-925.

Készült a Nógrád Megyei Nyomdaipari Vállalat salgótarjáni telephelyén, 5,6 (A/5) lvs terjedelemben. F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató. 85.41063 N. S.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD
